

Danmarks
Nationalbank

Kvartalsoversigt
2. kvartal
Del 2

D A N M A R K S

N A T I O N A L

B A N K 2 0 1 2

KVARTALSOVERSIGT, 2. KVARTAL 2012, Del 2

Det lille billede på forsiden viser Arne Jacobsens ur, "Banker's clock", der blev tegnet til Nationalbank-byggeriet.

Det er tilladt at kopiere fra publikationen, forudsat at Danmarks Nationalbank udtrykkeligt anføres som kilde. Det er ikke tilladt at ændre eller forvanske indholdet.

Kvartalsoversigten er tilgængelig på Nationalbankens websted: www.nationalbanken.dk under publikationer. Kvartalsoversigten oversættes til engelsk.

Ansvarshavende redaktør: Per Callesen
Redaktør: Niels Lynggård Hansen
Redaktionen er afsluttet den 8. juni 2012.

Kvartalsoversigten kan rekvireres ved henvendelse til:

Danmarks Nationalbank,
Kommunikation,
Havnegade 5,
1093 København K

Telefon 33 63 70 00 (direkte) eller 33 63 63 63
Ekspeditionstider, mandag-fredag kl. 9.00-16.00
E-mail: kommunikation@nationalbanken.dk
www.nationalbanken.dk

Indhold

Familiernes formue og gæld 1

Asgar Lau Andersen, Anders Møller Christensen og Nick Fabrin Nielsen Økonomisk Afdeling, Sigrid Alexandra Koob og Martin Oksbjerg, Statistisk Afdeling og Ri Kaarup, Kapitalmarkedsafdelingen

Sammenlignet med andre lande har de danske husholdninger en meget stor gæld i forhold til deres indkomst. Internationalt har forholdet tiltrukket sig betydelig opmærksomhed af negativ karakter. I denne artikel undersøger vi ved hjælp af registerdata på familieniveau, hvordan bruttogælden er fordelt mellem familier i forskellige indkomstintervaller og aldersgrupper, og i hvilken grad de enkelte familiers gæld modsvarer af forskellige typer af aktiver. Resultaterne viser, at de danske familier er flittige brugere af det finansielle system, da bruttogælden generelt modsvarer af endnu større aktiver. Balancen mellem bruttogæld og aktiver kan især forklares med udgangspunkt i familiernes indkomst, alder, boligpriserne og pensionssystemets indretning. Med de gældende økonomiske udsigter kan omfanget af egentligt gældsatte familier ikke anses for en trussel mod hverken husholdningssektoren eller den finansielle sektor.

Danmarks konkurrenceevne og eksportformåen 41

Christian Helbo Andersen, Jacob Isaksen og Morten Spange, Økonomisk Afdeling.

Eksporten af varer og tjenester har stor betydning for udviklingen i dansk økonomi. Selv om Danmarks eksport er fordoblet siden 1995, er dens andel af det samlede importmarked imidlertid faldet. Artiklen belyser nogle faktorer bag denne udvikling. Målt ved produktionsomkostningerne har danske virksomheder tabt konkurrenceevne siden 1995. Imidlertid er der indikationer på, at de er blevet bedre til at konkurrere på andre faktorer end prisen. Eksportens sammensætning på tværs af varegrupper og aftagerlande spiller desuden en rolle. Mens vareeksportens sammensætning på tværs af produktgrupper har bidraget moderat positivt til Danmarks markedsandel på de otte største eksportmarkeder siden 1995, har bidraget fra eksportens sammensætning på tværs af lande været stort set neutralt.

Familiernes formue og gæld

Af Asger Lau Andersen, Anders Møller Christensen og Nick Fabrin Nielsen, Økonomisk Afdeling, Sigrid Alexandra Koob og Martin Oksbjerg, Statistisk Afdeling og Ri Kaarup, Kapitalmarkedsafdelingen

1. INDLEDNING OG SAMMENFATNING

Sammenlignet med andre lande har de danske husholdninger en meget stor gæld i forhold til deres indkomst. Det har tiltrukket en betydelig opmærksomhed hos bl.a. Den Internationale Valutafond, IMF, og kreditvurderingsbureauerne. Europa-Kommissionen (2012) har for nyligt fremhævet husholdningernes store bruttogæld som et faresignal, idet man dog også anerkender, at det delvist afspejler en meget stor pensionsopsparring og et udstrakt socialt sikkerhedsnet.

På makroniveau har disse forhold for nyligt været belyst i Kvartalsoversigten, dels af Isaksen mfl. (2011), dels af Kramp mfl. (2012). Samlet set modsvarer den store bruttogæld af store aktiver, bl.a. via udbredelsen af arbejdsmarkedspensioner, men det kan ikke afgøres med tal for den samlede økonomi, om de personer, der har stor gæld, også har store aktiver. Hvis det er tilfældet, er udviklingen mindre bekymrende, end hvis det er forskellige personer, der overvejende har henholdsvis gæld og aktiver.

I denne artikel undersøger vi på familieniveau, hvordan bruttogælden er sammensat på familier i forskellige indkomstintervaller og aldersgrupper, og i hvilken grad gælden modsvarer af forskellige typer af aktiver. Sammenlignet med andre undersøgelser, fx De Økonomiske Råd (2008) og Økonomi- og Erhvervsministeriet (2010), er der mere fokus på gældens fordeling.

De danske familiers internationalt set store bruttogæld er koncentreret i familierne med de højeste indkomster. De 20 pct. af familierne, der havde de højeste indkomster efter skat i 2010, havde således 53 pct. af familiernes samlede bruttogæld. Den halvdel af familierne, der havde de laveste indkomster, havde i alt 14 pct. af bruttogælden.

Blandt familierne med de højeste indkomster er forholdet mellem bruttogælden og indkomsten efter skat, bruttogældskvoten, højest for familier, hvor den ældste person er i trediveerne, hvorefter bruttogældskvoten generelt aftager med stigende alder.

I de enkelte aldersgrupper har familier med høj indkomst som hovedregel en højere bruttogældskvote end familier med lavere indkomst. Det

er et tegn på, at gælden ofte er stiftet for at finansiere køb af luksusgoder, herunder en større bolig.

Hovedindtrykket er således, at de familier, der har gælden, også har indkomsten til at betale de tilknyttede ydelser.

Den procentvise ændring i bruttogælden fra 2002 til 2010 er størst for de ældste aldersgrupper i undersøgelsen. Der har også været relativt store procentvise stigninger blandt familierne i de laveste indkomstgrupper. Målt i kroner har stigningen dog været klart størst for familier med høj indkomst samt for familier i midten af aldersfordelingen.

Familierne i denne analyse havde ved udgangen af 2010 aktiver for næsten 3.400 mia. kr., når deres pensionsformuer ikke tælles med. Denne værdi er omtrent det dobbelte af bruttogælden, og fast ejendom i Danmark for ca. 2.600 mia. kr. er det dominerende aktiv. Ud over den udeladte pensionsformue indgår en række andre aktiver ikke i opgørelsen på grund af manglende oplysninger. Det drejer sig bl.a. om kontantbeholdningerne og værdien af familiens varige forbrugsgoder i form af biler, både, indbo mv. Værdien af private andelsboliger er heller ikke oplyst.

Fordelingen af aktiverne er i lighed med fordeling af bruttogælden meget skæv. Det er overvejende familier med stor bruttogæld, der har aktiver af stor værdi. I gruppen af familier helt uden bruttogæld, er der dog også en række familier med betydelige aktiver.

Selv om værdien af aktiverne er næsten dobbelt så stor som bruttogælden, er der alligevel tale om, at mere end hver tredje familie i 2010 havde nettogæld.

I de ældste aldersgrupper er forekomst af nettogæld ikke udbredt. Til gengæld er det mere end hver anden familie i aldersgruppen 25-34 år, der har nettogæld, uanset indkomstens størrelse, hvilket bl.a. må tilskrives gæld stiftet i forbindelse med uddannelse.

De fleste familier med nuværende eller tidligere tilknytning til arbejdsmarkedet vil have et aktiv i form af en opsparing til pensionsformål. Det opsparingsbaserede pensionssystem er fortsat under udbygning, så pensionsformuerne er vokset en del mere end indkomsterne gennem de seneste årtier.

Familiens pensionsformue vil generelt være mindre likvid end de øvrige aktiver, men viden om, at der spares op til pension må ventes at indgå i familiens øvrige dispositioner. Således vil familier i pensionsalderen i stigende grad kunne betale renter og afdrag på gæld uden at lide afsavn, og dermed vil det i højere grad end tidligere være uproblematisk at have en vis bruttogæld, når pensionsalderen nås.

Pensionsformuen beskattes i modsætning til de fleste andre aktiver, når den gøres disponibel. Efter en skønnet beskatning udgjorde famili-

ernes pensionsformue, ekskl. værdien af tjenestemandspensioner, ved udgangen af 2010 omkring 1.500 mia. kr. En tredjedel af familierne havde en pensionsformue efter skat på mere end 1 mio.kr.

Tages der hensyn til pensionsformuen, er det mindre end hver fjerde familie, der har nettogæld. Nettoformuen stiger kraftigt med alderen. Halvdelen af familierne i aldersgruppen 60-64 år har en nettoformue, der er mere end fem gange så stor som deres årlige indkomst efter skat, og for en fjerdedel af familierne i denne aldersgruppe er nettoformuen mere end otte gange årsindkomsten.

De danske familiers store bruttogæld vidner om, at de af mange grunde er flittige brugere af det finansielle system, da bruttogælden generelt modsvares af endnu større aktiver. Balancen mellem bruttogæld og aktiver kan især forklares med udgangspunkt i familiernes indkomst, alder, boligpriserne og pensionssystemets indretning.

Familierne er overvejende brugere af det finansielle system, ikke misbrugere. Det generelle billede kan dog ikke skjule, at nogle familier er forgældede i den forstand, at de med egen indkomst må vurderes at få svært ved at håndtere deres gæld. Gældsproblemerne i familier med nettogæld er øget i perioden, men faldet i det generelle renteniveau og den øgede udbredelse af rentetilpasningslån har mindsket rentebyrden. Med de gældende økonomiske udsigter kan omfanget af de gældssatte familier dog ikke anses for en trussel mod hverken husholdningssektoren eller den finansielle sektor.

I forhold til den finansielle sektors sundhed underbygger resultaterne, at forholdet mellem gæld og indkomst i familierne er sådan, at det ikke er fra familierne, man finder de største trusler mod den finansielle stabilitet. Den finansielle sektors tab knyttet til husholdningskunder har hidtil været beskedne trods den stigende bruttogæld og nogle år med stigende arbejdsløshed. Som ventet fremgår det dog også tydeligt, at familier med længere arbejdsløshedsperioder er i en mere sårbar situation end andre. Hvis der opstår en mere udbredt arbejdsløshed end nu, må tabene på de private kunder derfor ventes at stige.

Endeligt skal det pointeres, at det langt fra er alle mulige analyser af disse registerdata, der er udført. Der er således ikke foretaget økonomiske analyser, hvor de enkelte familier følges over tid. Yderligere analyser vil uden tvivl kunne tilvejebringe ny viden, herunder modificere nogle konklusioner og styrke andre.

2. DE ANVENDTE DATA

Analyserne bygger primært på anonymiserede registerdata fra Danmarks Statistik vedrørende årene fra 2002 til 2010, om end ikke alle regi-

HVORDAN DEFINERES EN FAMILIE?	Boks 1
Analyserne i denne artikel er foretaget med <i>familien</i> som analyseenhed. Inddelingen af befolkningen i familier er foretaget ud fra Danmarks Statistiks definition af såkaldte E-familier. En familie består ifølge denne definition af enten én eller to voksne samt eventuelle hjemmeboende børn. To voksne regnes som medlemmer af den samme familie, hvis de bor sammen og opfylder mindst ét af nedenstående kriterier: • Er ægtefæller eller registrerede partnere • Har mindst ét fælles barn registreret i CPR • Er af hvert sit køn med under 15 års aldersforskel, ikke er i nær familie med hinanden og bor i en husstand, hvor der ikke bor andre voksne personer. Voksne, der bor på samme adresse, men ikke opfylder mindst ét af ovenstående kriterier, regnes som tilhørende hver deres familie. Hjemmeboende børn regnes som medlemmer af forældrenes familie, hvis de er under 25 år, bor på samme adresse som mindst én af forældrene, aldrig har været gift eller indgået i registreret partnerskab og ikke selv har børn, der er registreret i CPR. En familie kan med disse kriterier kun bestå af to generationer. Er der flere end to generationer, der bor på samme adresse, er det de to yngste generationer, der danner familie sammen.	

stre er opdaterede til at omfatte 2010. Oplysningerne om familiernes pensionsformuer tager udgangspunkt i arbejder lavet for Velfærdskommissionen vedrørende 2003. Data dannes med familien som økonomisk enhed. Den statistiske definition af en familie fremgår af boks 1.

Gennemgang af datamaterialet afdækkede, at der var en del familier, der havde en indkomst efter skat, der var nul eller negativ. Da forholdet mellem gæld og indkomst efter skat anvendes i flere af de efterfølgende analyser, medtages kun familier, hvis årsindkomst efter skat er mindst 25.000 kr. De herved udelukkede familier domineres af helt unge. Endvidere indgår familier med selvstændige ikke, og alle voksne i familien skal være fuldt skattepligtige i Danmark, for at familien medtages i analysen. Betydningen af disse fravalg fremgår af tabel 1.

Analysen for 2010 vedrører således 91 pct. af familierne, som har 89 pct. af de samlede indkomster efter skat, 74 pct. af bruttogælden og 77 pct. af de registrerede aktiver.

Alle indkomstoplysninger og de fleste formueoplysninger stammer fra årsopgørelserne for de enkelte familiemedlemmer. Det indebærer, at uregistrerede indkomster ikke indgår, at private gældsforhold ikke indgår, at beholdning af kontanter ikke indgår, at værdien af familiens varige forbrugsgoder, herunder biler, både, indbo og kunst, ikke indgår, ligesom værdien af private andelsboliger ikke indgår, mens evt. gæld i forbindelse med erhvervelsen af disse aktiver vil være med.

AGGREGEREDE TAL FOR UDVALGTE GRUPPER AF FAMILIER, 2010

Tabel 1

	Antal familier	Indkomst efter skat, mia. kr.	Passiver, mia. kr.	Andel af passiver for alle familier, pct.	Aktiver, mia. kr.	Andel af aktiver for alle familier, pct.
Alle familier	2.836.759	882,4	2.371,2	100,0	4.387,9	100,0
Familier med selvstændige	166.713	88,0	582,1	24,6	974,2	22,2
Familier uden fuld skattepligt	54.288	6,3	10,5	0,4	16,5	0,4
Familier med indkomst efter skat under 25.000 kr.	74.225	-2,9	56,5	2,4	74,6	1,7
Familier med præcis nul indkomst efter skat	36.152	0,0	1,3	0,1	0,4	0,0
Familier med negativ indkomst efter skat	8.900	-3,2	49,3	2,1	65,4	1,5
Familier uden selvstændige, med fuld skattepligt, og med indkomst efter skat på mindst 25.000 kr.	2.570.518	789,2	1.762,5	74,3	3.371,6	76,8

Anm.: Familier med selvstændige er defineret som de familier, hvori mindst ét af de voksne medlemmer kan klassificeres som selvstændig eller medarbejdende ægtefælle. Klassifikationen dannes ud fra oplysninger om personens væsentligste indkomstkilde. Familier uden fuld skattepligt er defineret som de familier, hvor mindst ét af de voksne medlemmer har mindre end fuld skattepligt til Danmark. Pensionsformuer er ikke inkluderet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

Fast ejendom i Danmark (ekskl. andelsboliger) indgår i formuen til tilnærmede markedspriser. For hver amt/region bruges forholdet mellem de kontante salgspriser på ejendomme solgt i fri handel og ejendommens vurdering til at korrigere ejendomsvurderingen fra årsopgørelsen.

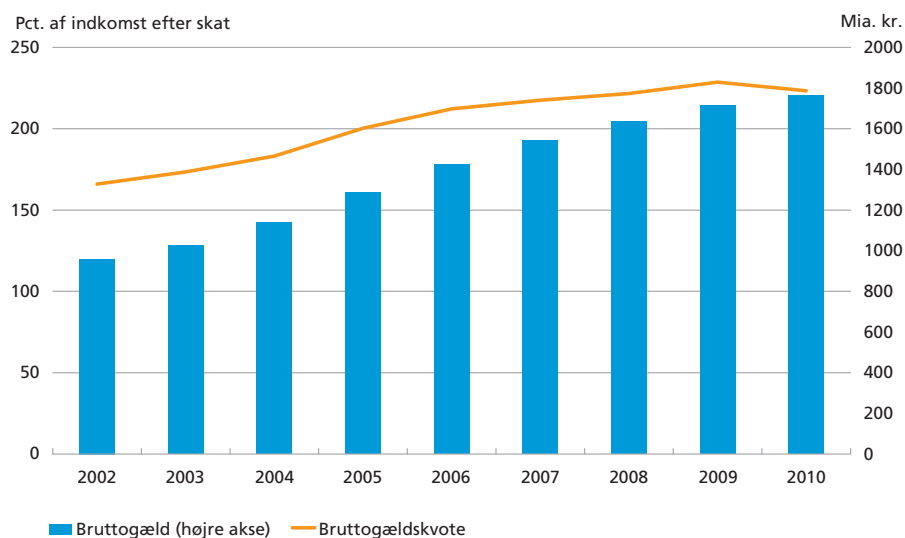
Sammenlignet med de danske tal for husholdningernes indkomst- og gæld, som blev analyseret af Isaksen mfl. i kvartaloversigten, 4. kvartal 2011 er der nogle forskelle, som især afspejler, at datakilderne er forskellige. Den nævnte artikel benytter nationalregnskabstal, som inkluderer indkomster, aktiver og gæld i non-profit organisationer rettet mod husholdninger. Disse organisationer er naturligvis ikke en del af denne undersøgelse, der er bygget op om familien. En anden vigtig forskel er, at gæld i form af restancer til det offentlige indgår i nationalregnskabs finansielle konti, men ikke i familiendatasættet. Desuden benyttes lidt forskellige indkomstbegreber. Familiens indkomst efter skat er i denne analyse opgjort ekskl. lejeværdi af egen bolig og indbetalinger til arbejdsgiveradministrerede pensionsordninger. Renteudgifter er ikke fratrullet i familiens indkomst.

3. FAMILIERNES BRUTTOGÆLD

Lægges bruttogælden sammen for de over 2,5 millioner familier, der indgår i analysen, finder man den kraftigt stigende bruttogæld i årene fra 2002 til 2010, jf. figur 1. Bruttogælden er også vokset langt

AGGREGERET BRUTTOGÆLD OG AGGREGERET BRUTTOGÆLDSKVOTE

Figur 1

Anm.: Den aggregerede bruttogældskvote er udregnet som den aggregerede bruttogæld divideret med den aggregerede indkomst efter skat for alle familier i populationen.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

mere end årsindkomsterne efter skat, så forholdet mellem de to, bruttogældskvoten, er øget fra 1,7 til 2,2. I 2010 voksede indkomsterne efter skat dog lidt hurtigere end bruttogælden, så den aggregerede bruttogældskvote faldt en anelse i forhold til 2009.

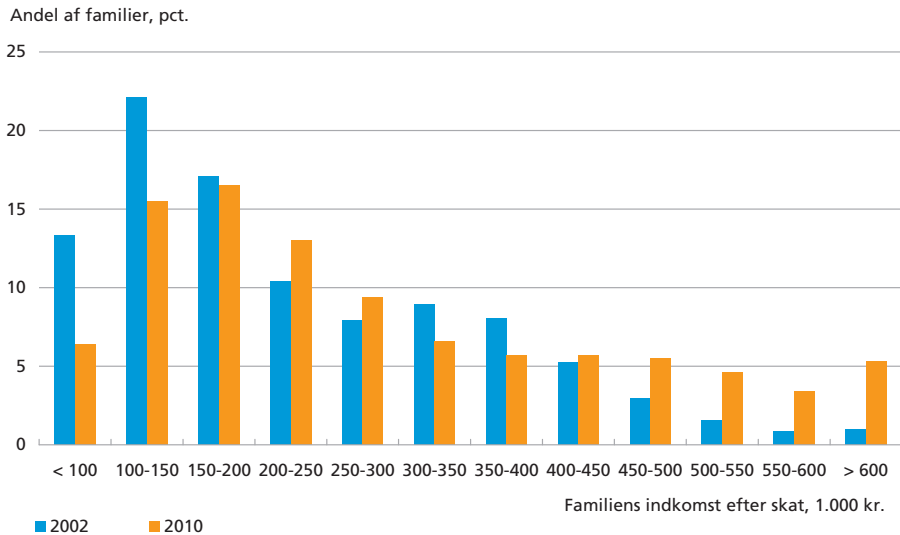
Af figur 2 fremgår, hvorledes familiernes indkomst efter skat var fordelt i 2010. Det velkendte forhold, at indkomstfordelingen er højreskæv, ses tydeligt. Det afspejler dels indkomstforskelle på individniveau, dels forskelle i familiestørrelse. Derudover afspejler figuren også, at de nominelle indkomster generelt var højere i 2010 end i 2002.

Figur 3 viser, hvorledes familiernes bruttogæld er fordelt. Næsten en fjerdedel af alle familierne havde overhovedet ikke gæld i 2010, halvdelen havde en gæld på mindre end 1 mio.kr., mens den sidste fjerdedel havde over 1 mio.kr. i bruttogæld. Lidt over 5 pct. af familierne havde en bruttogæld på mere end 2,5 mio. kr. Sammenlignet med 2002 har der været en stærk vækst i andelen af familier med stor gæld.

Figur 4 viser forholdet mellem bruttogælden og indkomsten efter skat, bruttogældskvoten. Herved bliver oplysninger for 2002 og for 2010 umiddelbart sammenlignelige, da der automatisk korrigeres for den generelle indkomstvækst i perioden. I halvdelen af familierne var bruttogælden i 2010 mindre end indkomsten efter skat. I den modsatte ende af skalaen havde hen ved 15 pct. af familierne en bruttogæld, som var mindst fire gange så stor som deres indkomst efter skat. Forholdet mel-

FORDELING AF FAMILIERNES INDKOMST EFTER SKAT

Figur 2

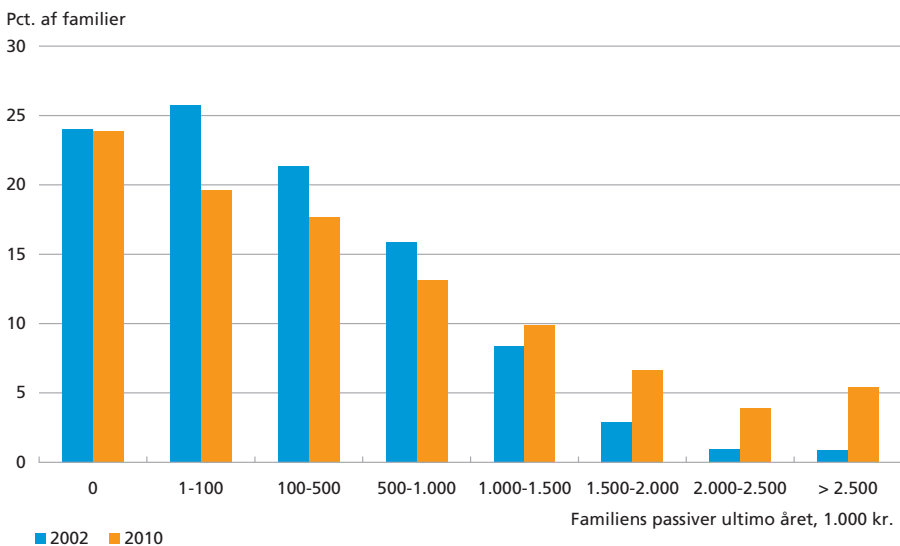

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

lem gæld og indkomst giver en ide om, hvor byrdefuld gælden er for den enkelte familie. Man kan dog ikke angive præcise tærskelværdier for, hvornår gælden må anses for problematisk stor. Det vil afhænge af indkomsten og udsigterne for denne. Derudover vil det afhænge af, hvor godt familiens økonomi kan bære en generel rentestigning i frem-

FORDELING AF FAMILIERNES PASSIVER

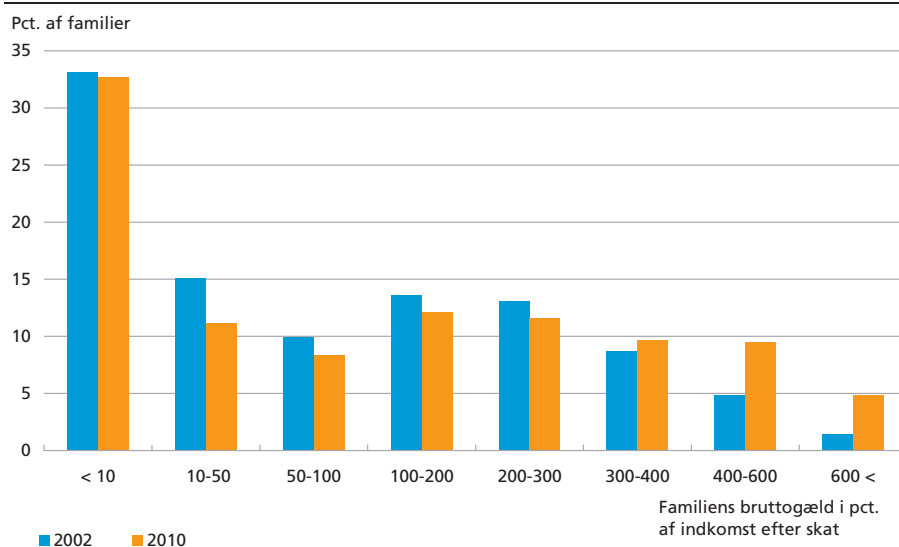
Figur 3

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

FORDELING AF FAMILIERNES BRUTTOGÆLDSKVOTE

Figur 4

Anm.: Bruttogældskvoten er udregnet som bruttogælden ultimo året i pct. af familiens indkomst i alt efter skat.
 Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

tiden, af familiens levevis, omfanget af dens realiserbare aktiver og familiens mulighed for at få økonomisk støtte fra fx bredere familierelationer. Det har ikke været muligt på familieniveau at dele bruttogælden op efter låneform og rentefølsomhed, hvilket det er hensigten at gøre i en fremtidig analyse.

Fra 2002 til 2010 er andelen af familier, der har en bruttogæld på mere end fire gange indkomsten efter skat, fordoblet, mens andelen med en bruttogæld under årsindkomsten er faldet betydeligt.

Bruttogældskvote, indkomst og alder

En høj bruttogældskvote vil enten afspejle, at bruttogælden absolut set er stor, eller at indkomsten er beskeden, eventuelt begge dele. Der er teoretisk set god grund til at forvente en positiv sammenhæng mellem indkomstens størrelse og bruttogælden. Familier, der har fået en indkomstfremgang og venter at have den i fremtiden, vil være tilbøjelige til at stifte gæld, så de både kan erhverve en god bolig, et godt transportmiddel og i øvrigt have et privatforbrug, der står i forhold til den nye høje forventede indkomst. I den udstrækning, de finansielle institutioner kan få en tilstrækkelig grad af sikkerhed for, at lånet kan betales tilbage, ofte via låntagers sikkerhedsstillelse i fast ejendom eller varige forbrugsgoder, har institutionerne også en interesse i at yde lånet. I en situation som skitseret vil den bruttogæld, der fremkommer, bidrage til at øge velfærden for de implicerede familier. Bagsiden er selvfølgelig, at

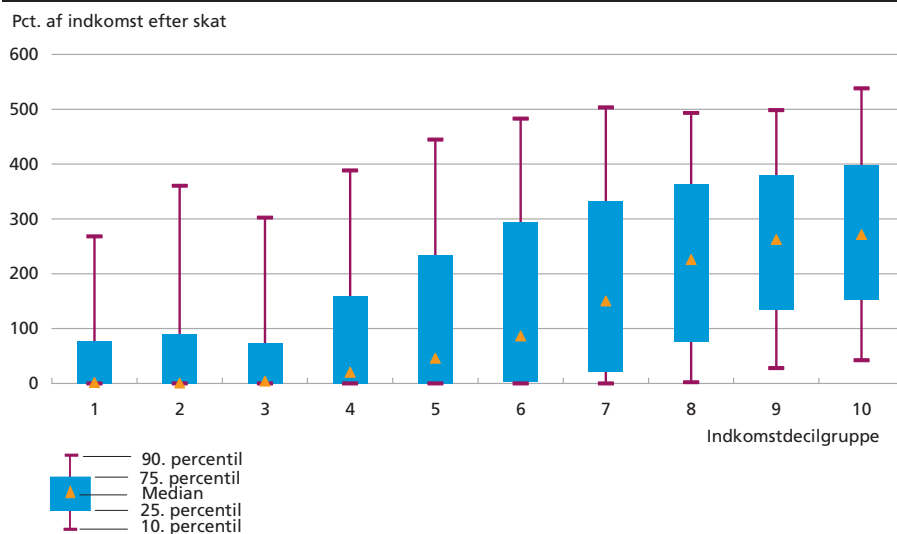
hvis forventningerne til fremtidig indkomst skuffes, vil familierne have svært ved at betale de aftalte ydelser på lånet og vil få en nedsat velfærd som følge af en stor og vanskelig håndterbar gæld, ligesom långiver på samme tid risikerer at lide et tab.

Det er næppe muligt at beregne teoretisk velbegrundede værdier for det optimale forhold mellem bruttogæld og aktuel indkomst. For unge familier med et forventet permanent indkomstløft af en vis størrelse vil det være rationelt at stifte en betydelig gæld, hvis den kan overskue de involverede risici knyttet til skuffede forventninger, herunder konsekvenserne af sociale begivenheder som arbejdsløshed og skilsmisse, og den mulige afhængighed af den fremtidige renteudvikling, hvis der ikke vælges lån med fast rente. For en familie tættere på pensionsalderen vil en indkomstfremgang oftest være mere midlertidig og derfor ikke på samme måde være i stand til at bære en gældsætning. Familiens alder må derfor også ventes at spille en stor rolle for bruttogældens størrelse.

Figur 5 viser fordelingen af familiernes bruttogældskvoter inden for forskellige indkomstgrupper i 2010. Familierne deles op i 10 grupper, såkaldte decilgrupper, efter størrelsen af deres indkomst efter skat. I hver af disse 10 lige store grupper viser figuren, hvorledes bruttogældskvoten er fordelt. Medianen angiver bruttogældskvoten for den midterste familie i hver indkomstgruppe, når familierne rangordnes efter størrelsen af bruttogældskvoten. Den 10. percentil angiver tilsvarende, at 10

FORDELING AF FAMILIERNES BRUTTOGÆLDSKVOTE PÅ TVÆRS AF INDKOMSTDECILGRUPPER, 2010

Figur 5

Anm.: Grupperingen af familier i indkomstdecilgrupper er foretaget ud fra indkomsten efter skat.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

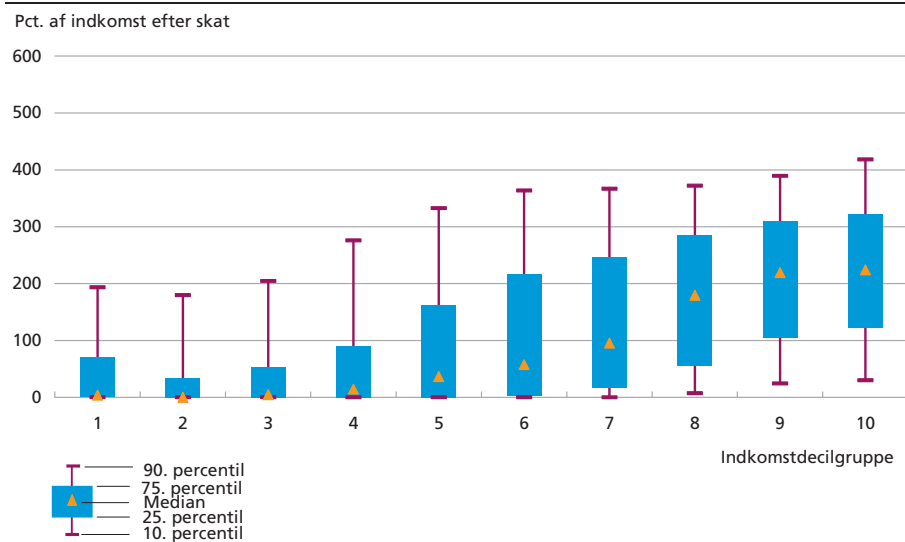
pct. af familierne har en bruttogældskvot, der er lavere end markeringen. Den 90. percentil viser, at 10 pct. af familierne har en bruttogældskvot, der overstiger markeringen.

Der ses et meget tydeligt mønster: Forholdet mellem bruttogæld og indkomst efter skat stiger kraftigt med indkomstens størrelse. I hver af de tre laveste indkomstdecilgrupper har den midterste familie slet ingen bruttogæld. Det drejer sig om familieindkomster efter skat op til 173.000 kr. I de efterfølgende indkomstdecilgrupper stiger medianen for forholdet mellem bruttogæld og indkomst fra indkomstgruppe til indkomstgruppe, så medianfamilien i den øverste indkomstdecilgruppe har en bruttogæld, der er lidt over 2½ gange den årlige indkomst efter skat. Den øverste indkomstdecilgruppe omfattede i 2010 familier med en indkomst efter skat på mere end 565.000 kr. Mønstret fra medianen går i hovedtræk igen i de andre percentiler. Fra og med den fjerde indkomstdecilgruppe stiger den 75. percentil med stigende indkomst. 25 pct. af familierne i den højeste indkomstgruppe har således en bruttogæld, der er mere end 4 gange årsindkomsten efter skat. Blandt familierne i den laveste indkomstgruppe havde de 10 pct. mest forgældede i 2010 en bruttogæld på mindst 2,8 gange indkomsten efter skat. Det tilsvarende tal i de fem højeste indkomstgrupper var omkring fem.

Det samme mønster genfindes i 2002, men bruttogældskvoterne er på et lavere niveau, jf. figur 6. Det gør sig gældende i hele fordelingen.

FORDELING AF FAMILIERNES BRUTTOGÆLD SKVOTE PÅ TVÆRS AF INDKOMSTDECILGRUPPER, 2002

Figur 6

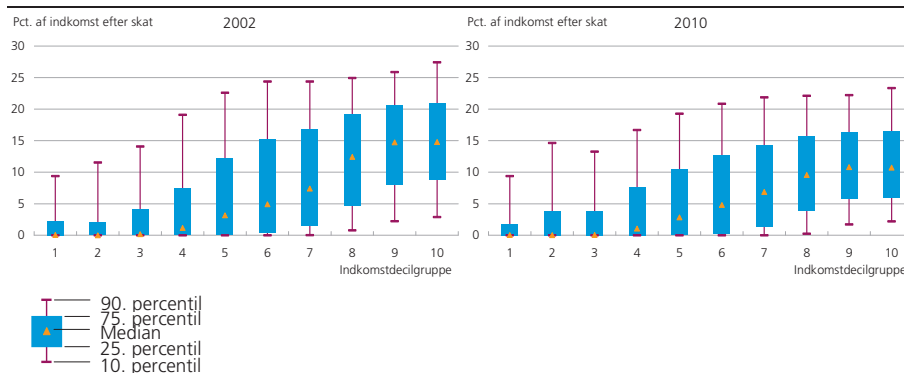

Anm.: Grupperingen af familier i indkomstdecilgrupper er foretaget ud fra indkomsten efter skat.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

FORDELING AF FAMILIERNES RENTEBYRDE PÅ TVÆRS AF INDKOMSTDECILGRUPPER

Figur 7

Anm.: Rentebyrden er udregnet som familiens renteudgifter i procent af indkomsten efter skat.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

Selv om bruttogældskvoterne er steget i næsten alle indkomstdecilgrupper fra 2002 til 2010, er rentebyrden, defineret som familiens renteudgifter i forhold til indkomsten efter skat, aftaget for langt de fleste familiers vedkommende, jf. figur 7. I den højeste indkomstgruppe betalte medianfamilien i 2010 ca. 10 pct. af indkomsten efter skat i rente mod ca. 15 pct. i 2002. Det er en konsekvens af, at renteniveauet generelt har været faldende, og at rentetilpasningslån har vundet stor udbredelse i perioden.

Det generelle billede fra figurerne 5 og 6 er, at det primært er familier med høj indkomst, der har en stor bruttogældskvot. Sammenhængen mellem indkomst og bruttogældskvot kompliceres imidlertid af, at begge størrelser er systematisk relateret til familiemedlemmernes alder. Yngre familier vil som tidligere nævnt ofte have en større bruttogældskvot end ældre, mens indkomsten må forventes at stige med alderen indtil et vist punkt, hvorefter den aftager. For at opnå et renere billede af sammenhængen mellem bruttogældskvot og indkomst har vi derfor undersøgt, hvordan de to størrelser samvarierer inden for givne aldersgrupper. Den positive sammenhæng mellem bruttogældskvot og indkomst efter skat genfindes inden for alle aldersgrupper, jf. tabel 2.

I forbrugsteori kaldes et gode, der er kendetegnet ved, at forbruget af det pågældende gode stiger procentvist mere end indkomsten, når indkomsten stiger, for et luksusgode. Bruttogæld opfører sig tilsvarende, hvilket er et tegn på, at gælden ofte stiftes for at finansiere køb af luksusgoder eller for at foretage investeringer, herunder købe bolig.

I det ovenstående belyste vi, hvordan bruttogældskvoten samvarierer med indkomsten efter skat, givet alderen på familiens ældste person. På tilsvarende vis kan vi undersøge sammenhængen mellem bruttogældskvot og alder givet familiens indkomstniveau. I det følgende belyser vi således, hvordan forholdet mellem bruttogæld og indkomst i 2010 varie-

**MEDIANBRUTTOGÆLDSKVOTER FORDELT EFTER ALDER OG INDKOMST,
2010**

Tabel 2

Bruttogældskvote, median, pct.	Indkomstdecilgruppe									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ældste i familien 15-24 år	0,0	3,8	9,8	16,8	22,2	28,4	44,9	146,0	187,2	61,5
25-29 år	45,8	33,1	31,9	39,6	53,2	67,1	101,2	262,6	315,7	274,7
30-34 år	65,6	46,1	40,0	46,8	65,7	97,2	157,2	293,2	340,4	355,5
35-39 år	59,5	43,2	32,8	41,5	60,4	89,7	171,2	286,4	324,0	344,8
40-44 år	50,1	39,3	29,3	35,0	56,7	80,1	150,2	256,1	287,3	305,0
45-49 år	50,5	39,3	27,4	34,9	56,8	79,6	142,7	227,8	253,1	265,0
50-54 år	41,8	36,1	25,0	33,3	59,1	96,7	164,9	209,2	229,3	242,8
55-59 år	26,3	31,8	19,4	28,6	58,4	105,3	168,8	189,2	206,7	230,3
60-64 år	17,8	16,1	12,1	19,2	51,4	126,7	165,1	178,8	190,1	214,0
65-69 år	0,5	5,9	3,4	20,5	99,8	154,4	174,6	183,6	189,3	187,5
70+ år	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	33,9	100,8	104,3	98,1	74,6

Anm.: Tabellen viser medianen for bruttogældskvoten inden for den gruppe af familier, der hører til den pågældende celle. Inddelingen af familierne i indkomstdecilgrupper er foretaget inden inddelingen i alderskategorier. Tallene er således sammenlignelige i både vandret og lodret retning. Det betyder dog, at tallene i visse celler er baseret på et begrænset antal familier. Eksempelvis var der i 2010 kun 61 familier i den øverste indkomstdecilgruppe, hvis ældste person var mellem 15 og 24 år.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

rer med alderen på familiens ældste person inden for forskellige indkomstgrupper. Det skal bemærkes, at der ikke er lige mange familier i hver af aldersgrupperne i disse indkomstkvartilgrupper, som det tydeligt fremgår af tabel 3.

I den laveste indkomstkvartilgruppe er der forholdsvis mange familier fra den yngste og den ældste aldersgruppe. Den øverste indkomstkvartilgruppe domineres i modsætning hertil af familier, hvis ældste familiemedlem er mellem 35 og 54 år.

ANTAL FAMILIER FORDELT EFTER ALDER OG INDKOMSTKVARTILGRUPPE

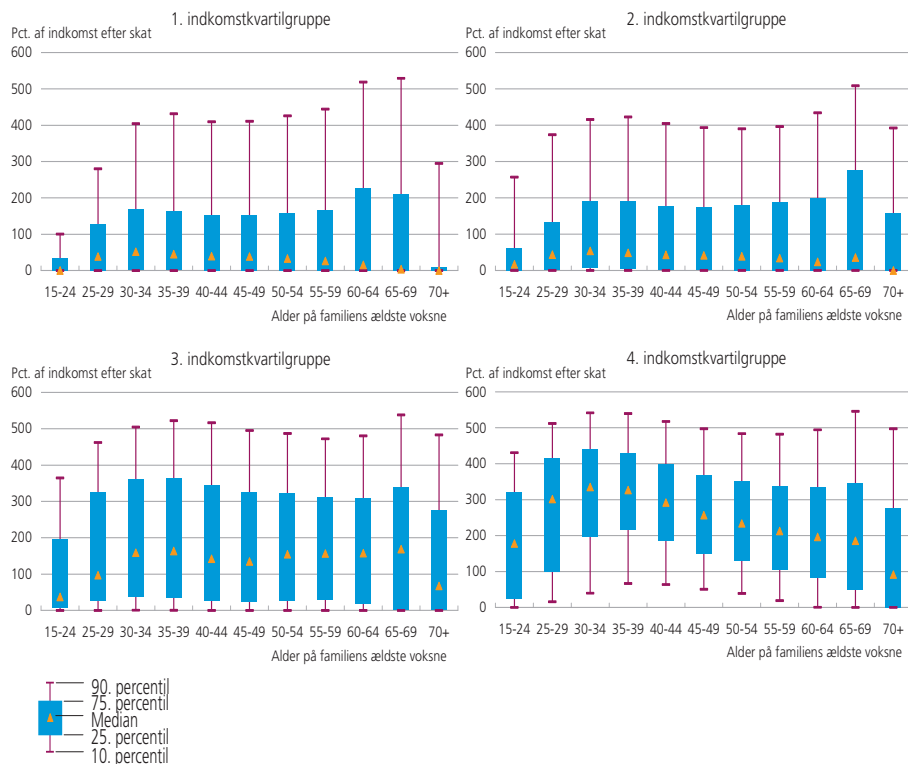
Tabel 3

Antal familier	Indkomstkvartilgruppe			
	1	2	3	4
Ældste i familien 15-24 år	150.475	33.537	14.609	812
25-29 år	65.846	57.879	48.343	14.698
30-34 år	26.973	46.562	59.070	54.690
35-39 år	20.380	43.905	61.152	89.424
40-44 år	19.590	42.387	63.818	100.581
45-49 år	20.947	44.426	63.676	107.791
50-54 år	20.635	42.484	55.691	93.167
55-59 år	20.412	43.673	57.078	80.491
60-64 år	32.397	44.640	75.209	60.357
65-69 år	50.068	61.096	68.781	25.271
70 + år	214.911	182.036	75.203	15.347
I alt	642.634	642.625	642.630	642.629

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

**BRUTTOGÆLDSKVOTE FORDELT EFTER ALDER OG
INDKOMSTKVARTILGRUPPER, 2010**

Figur 8

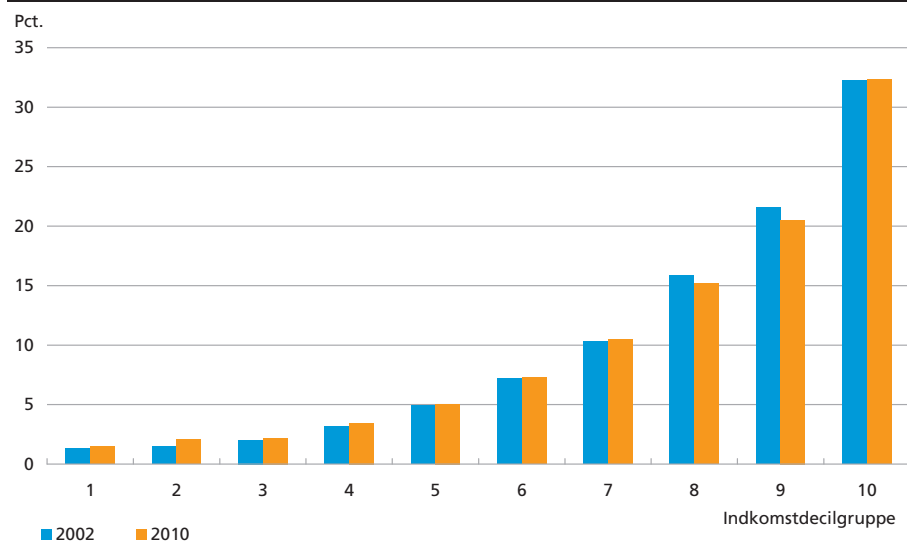

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

Sammenhængen mellem bruttogældskvot, indkomst og alder frem går af figur 8. I de laveste indkomstintervaller, 1. og 2. indkomstkvartergruppe, er der ikke nogen klar sammenhæng mellem bruttogældskvot og alder, hvilket ikke kan overraske, da medianfamilierne næsten ikke har nogen gæld. Målt ved medianen har familier i aldersgrupperne mellem 25 og 44 år dog lidt mere gæld end de helt unge og de ældre. I den højeste indkomstkvartergruppe, svarende til familieindkomst efter skat over 417.000 kr. i 2010, er den tidligere skitserede sammenhæng tydelig. Blandt denne gruppe er det især familier, hvor den ældste i familien er mellem 30 og 39 år, der har en stor bruttogæld, hvorefter bruttogældens størrelse aftager gradvist med alderen. I næsten alle indkomst- og aldersgrupper er der dog omkring 10 pct. af familierne, opgjort ved den 90. percentil, der har en bruttogæld på mindst fire til fem gange indkomsten efter skat. De 10 procent mest forgældede blandt familierne i aldersgruppen 65-69 år har særlig høje bruttogældskvoter. Det afspejler antageligt, at de har haft en indkomstnedgang i forbindelse med pensionering.

BRUTTOGÆLDSMASSE FORDELT PÅ INDKOMSTDECILGRUPPER

Figur 9

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

En konsekvens af, at forholdet mellem bruttogæld og indkomst stiger med indkomstens størrelse, er, at de højeste indkomstgrupper har broderparten af familiernes samlede bruttogæld, jf. figur 9. De 30 pct. af familierne, der har højest indkomst, havde således næsten 70 pct. af den samlede bruttogæld i 2010. Blandt disse familier er der forholdsvis få, der umiddelbart står over for at skulle gå på pension og dermed i de fleste tilfælde have udsigt til en snarlig indkomstnedgang. Den halvdel af familierne, der havde lavest indkomst, havde tilsammen 14 pct. af den samlede bruttogæld.

Bruttogældens udvikling siden 2002

I tabel 4 belyses udviklingen i den gennemsnitlige bruttogæld siden 2002 for forskellige undergrupper af befolkningen. Det fremgår, at bruttogælden er steget for alle indkomstgrupper, for alle aldersgrupper og for boligejere såvel som lejere. Den procentvise stigning siden 2002 har været mest udtalt for familier med lav indkomst og i endnu højere grad blandt de ældre familier. Målt i kroner har stigningen dog været klart størst for familier med høj indkomst og i midten af aldersfordelingen.

De markante stigninger i familiernes bruttogæld har bevirket, at den samlede bruttogæld er steget væsentligt hurtigere end familiernes samlede indkomst efter skat. Den aggregerede bruttogældskvotesteg således fra 166 pct. af indkomsten efter skat i 2002 til 223 pct. i 2010, jf. også figur 1, svarende til en stigning på 57 procentpoint over hele perioden.

GENNEMSNTLIG BRUTTOGÆLD FOR FORSKELLIGE BEFOLKNINGSGRUPPER				Tabel 4
1.000 kr.	2002	2010	Ændring 2002-10	Relativ ændring, pct.
Indkomstdecilgrupper				
1. indkomstdecilgruppe	51,1	100.9	49.8	97.5
2. indkomstdecilgruppe	56,4	142.0	85.6	151.7
3. indkomstdecilgruppe	78,5	150.1	71.5	91.1
4. indkomstdecilgruppe	120,7	237.1	116.5	96.5
5. indkomstdecilgruppe	190,8	346.3	155.5	81.5
6. indkomstdecilgruppe	277,9	497.5	219.6	79.0
7. indkomstdecilgruppe	400,1	717.1	317.0	79.2
8. indkomstdecilgruppe	613,8	1042.6	428.8	69.9
9. indkomstdecilgruppe	836,8	1406.8	570.0	68.1
10. indkomstdecilgruppe	1251,0	2216.3	965.3	77.2
Aldersgrupper				
15-24 år	79,7	82.3	2.7	3.4
25-29 år	279,7	379.9	100.3	35.9
30-34 år	510,5	831.0	320.5	62.8
35-39 år	621,3	1079.1	457.8	73.7
40-44 år	638,6	1098.9	460.3	72.1
45-49 år	609,5	1058.2	448.7	73.6
50-54 år	573,7	988.9	415.2	72.4
55-59 år	498,2	879.1	380.9	76.5
60-64 år	360,5	746.8	386.3	107.2
65-69 år	226,6	589.1	362.5	160.0
70+ år	86,0	249.6	163.7	190.4
Boligform				
Familier i ejerbolig	717,0	1268.3	551.3	76.9
Familier i lejebolig	120,4	187.2	66.8	55.5

Anm.: Alle gennemsnit er beregnet for de familier, der tilhørte den pågældende befolkningsgruppe i det pågældende år. Eksempelvis er den gennemsnitlige bruttogæld i 2002 for familier i aldersgruppen 30-34 år beregnet for de familier, hvis ældste medlem var mellem 30 og 34 år i 2002. Det tilsvarende 2010-tal er beregnet for de familier, hvis ældste medlem var mellem 30 og 34 år i 2010. Inddelingen i indkomstdeciler er foretaget ud fra familiens indkomst efter skat.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

De detaljerede data, der ligger til grund for denne artikel, kan benyttes til at analysere, hvordan udviklingen i forholdet mellem bruttogæld og indkomst efter skat i forskellige undergrupper af befolkningen har bidraget til den samlede udvikling. Det kan konkret gøres ved at dekomponere ændringen i den aggregerede bruttogældskvote på bidrag fra ændringer i de tilsvarende kvoter for hver undergruppe, jf. boks 2.

Inddeler man familierne efter indkomst efter skat, ses det, at det først og fremmest er familierne i den høje ende af indkomstskalaen, der har bidraget til stigningen i den aggregerede bruttogældskvote, jf. figur 10. Ud af den samlede stigning på 57 procentpoint kan godt 30 procentpoint således tilskrives, at gruppen af familier i de tre øverste indkomstdecilgrupper i 2010 havde en højere bruttogældskvote end den tilsvarende gruppe havde i 2002. Familierne i de nederste indkomstdecilgrupper har som nævnt oplevet de største relative stigninger i bruttogælden. Trods

DEKOMPONERING AF ÆNDRING I AGGREGERET BRUTTOGÆLDSKVOTE

Boks 2

Den aggregerede bruttogældskvote er defineret som summen af familiernes bruttogæld divideret med summen af familiernes indkomst efter skat. Ændringen i den aggregerede kvote kan dekomponeres på bidrag fra ændringer i de tilsvarende bruttogældskvoter for forskellige undergrupper af familier samt bidrag fra ændringer i indkomstfordelingen mellem disse undergrupper.

Sammenhængen mellem den aggregerede bruttogældskvoter i år t , BGK_t , og bruttogældskvoterne inden for hver undergruppe af familier kan udtrykkes på følgende måde:

$$BGK_t = \frac{BG_t}{DI_t} = \frac{\sum_j BG_t^j}{\sum_j DI_t^j} = \sum_j s_t^j BGK_t^j,$$

hvor BG_t^j og DI_t^j er henholdsvis den samlede bruttogæld og den samlede indkomst efter skat for familierne i undergruppe j i år t , mens BG_t og DI_t er de tilsvarende aggregerede størrelser. $s_t^j \equiv DI_t^j / DI_t$ angiver undergruppe j 's andel af den aggregerede indkomst efter skat i år t , mens $BGK_t^j \equiv BG_t^j / DI_t^j$ er den samlede bruttogældskvote for undergruppe j i år t . Den aggregerede bruttogældskvote kan altså skrives som den vægtede sum af bruttogældskvoterne i de enkelte undergrupper, hvor hver undergruppe vægtes med sin andel af den samlede indkomst efter skat.

Ændringen i den aggregerede bruttogældskvote fra år $t-h$ til år t kan dermed dekomponeres som:

$$\begin{aligned} \Delta BGK_{t-h,t} &= \sum_j s_t^j \cdot BGK_t^j - \sum_j s_{t-h}^j \cdot BGK_{t-h}^j \\ &= \sum_j s_{t-h}^j \cdot \Delta BGK_{t-h,t}^j + \sum_j \Delta s_{t-h,t}^j \cdot BGK_{t-h}^j \end{aligned}$$

Udtrykket på højresiden i ovenstående ligning består af to summer, som hver især kan gives en økonomisk fortolkning. Den første sum angiver bidraget fra ændringer i bruttogældskvoterne inden for hver undergruppe, givet indkomstfordelingen mellem grupperne. Det er et udtryk for, hvor stor en ændring i den aggregerede bruttogældskvote, man ville have opnået, såfremt indkomstfordelingen mellem undergrupperne havde været uændret i forhold til år $t-h$. Den samlede effekt heraf udregnes som summen af bidrag fra de enkelte undergrupper. Bidraget fra hver enkelt undergruppe beregnes som ændringen i undergruppens bruttogældskvote vægtet med dens indkomstandel i begyndelsesåret.

Den anden sum på højresiden af ligningen opfanger effekten af ændringer i indkomstfordelingen mellem undergrupperne, givet gruppernes bruttogældskvoter. Størrelsen af summen kan opfattes som et kontrafaktisk udtryk for, hvor meget den aggregerede bruttogældskvote ville have ændret sig, såfremt bruttogældskvoterne i hver enkelt undergruppe havde været de samme i år $t-h$, som de er i dag. Bidraget herfra bliver positivt, hvis det generelt er sådan, at undergrupper med store bruttogældskvoter har fået større indkomstandele, mens undergrupper med små bruttogældskvoter har fået mindre andele.

FORTSAT

Boks 2

Dekomponeringen kan foretages for en hvilken som helst inddeling i undergrupper. Familierne kan eksempelvis grupperes efter indkomst eller alder. For samtlige af de inddelinger, vi har foretaget, gælder det, at gruppernes andele af den samlede indkomst efter skat er stort set uændrede over den betragtede periode. Bidraget fra ændringer i indkomstfordelingen mellem grupperne er dermed uanseeligt i forhold til bidraget fra ændringerne i undergruppernes bruttogældskvoter.

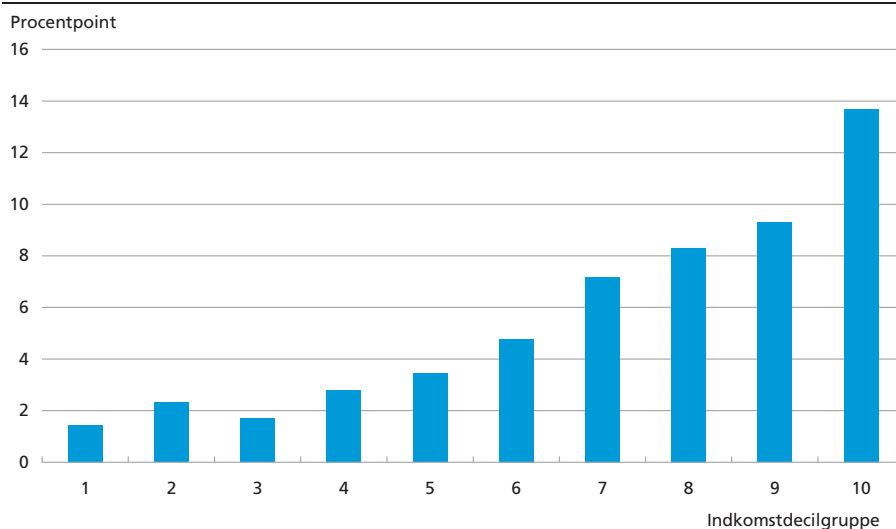
dette har stigningen i disse familiers bruttogældskvote kun haft en beskeden effekt på den aggregerede bruttogældskvote. Det skyldes, at denne gruppe af familier absolut set både har mindre indkomst og mindre bruttogæld end familierne i højere indkomstgrupper. I økonomisk henseende fylder de derfor ikke meget i det samlede regnskab.

Det tidligere omtalte, beskedne, fald i bruttogældskvoten fra 2009 til 2010 dækker primært over, at familierne i den øverste indkomstdecilgruppe har nedbragt deres bruttogældskvote.

I figur 11 inddeles familierne i stedet efter alder. Billedet er her mindre entydigt, end når der inddeles efter indkomst. Det fremgår af figuren, at det største bidrag til stigningen i den aggregerede bruttogældskvote i kommer af, at familier i aldersgruppen 35-39 år i 2010 havde en

BIDRAG TIL ÆNDRING I AGGREGERET BRUTTOGÆLDKNOTE, 2002-10,
FORDELT PÅ INDKOMSTDECILGRUPPER

Figur 10

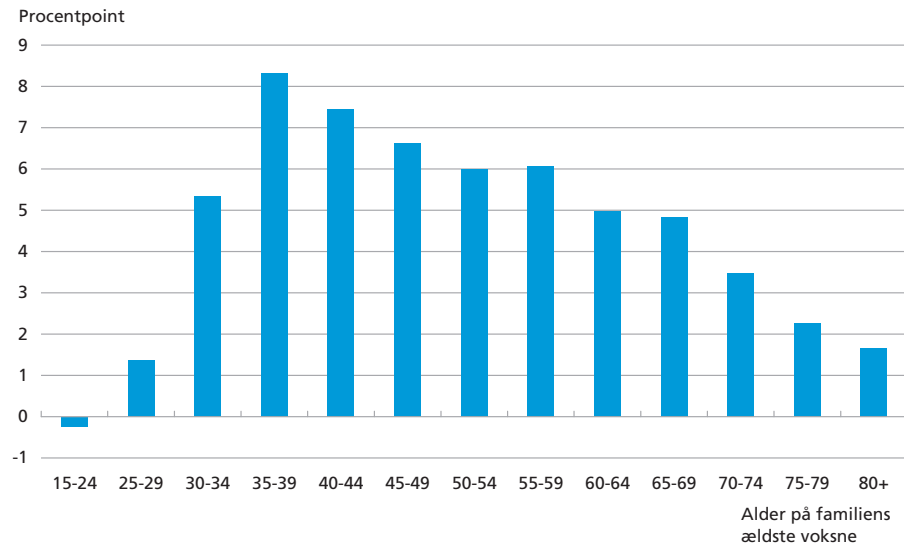

Anm.: Bidraget fra hver enkelt indkomstdecilgruppe er beregnet som ændringen i bruttogældskvoten siden 2002 vægtet med andelen af den samlede indkomst efter skat i 2002, jf. boks 2. Inddelingen af familierne i indkomstdecilgrupper er foretaget i hvert år. Inddelingen er dermed dynamisk, i den forstand at den samme familie ikke nødvendigvis optræder i den samme decilgruppe i forskellige år.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

**BIDRAG TIL ÆNDRING I AGGREGERET BRUTTOGÆLDSKVOTE, 2002-10,
FORDELT PÅ ALDERSGRUPPER**

Figur 11

Anm.: Bidraget fra hver enkelt aldersgruppe er beregnet som ændringen i bruttogældskvoten siden 2002 vægtet med gruppens andel af den samlede indkomst efter skat i 2002, jf. boks 2. Inddelingen af familierne i aldersgrupper er foretaget i hvert år. En familie vil altså rykke opad i aldersgrupperne, efterhånden som dens medlemmer bliver ældre.
Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

større bruttogæld i forhold til indkomst, end familier i samme aldersgruppe havde i 2002. Herfra falder bidragenes størrelse med alderen. Det er dog bemærkelsesværdigt, at selv de øverste aldersgrupper har leveret bidrag af en ikke uvæsentlig størrelse. Ud af den samlede stigning i den aggregerede bruttogældskvote på 57 procentpoint kan 12,5 procentpoint således tilskrives en forøgelse af forholdet mellem bruttogæld og indkomst efter skat blandt familier med medlemmer over 64 år.

4. FAMILIERNES AKTIVER

Ved vurdering af familiernes økonomiske situation er det utilstrækkeligt kun at se på indkomst og bruttogæld. Skattesystemet indebærer, at omkostningerne ved sideløbende at have gæld og aktiver kan være beskedne. For pensionsopsparing og ejerboligers vedkommende er skattesystemet indrettet, så der er en vis tilskyndelse til at erhverve disse aktiver for lånte midler. De fleste familier har derfor både bruttogæld og aktiver, hvoraf nogle er let realiserbare. I denne undersøgelse kan vi dog kun inddrage ejerboliger i Danmark, fast ejendom i udlandet og finansielle aktiver samt pensionsformuerne. Kontanter samt varige forbrugsgoder som biler, både, indbo og kunst indgår ikke i de registre, der benyttes.

Værdien af de udeladte aktiver er ikke ubetydelig. Nationalregnskabet har opgjort værdien af forbrugernes køretøjer ved udgangen af 2010 til ca. 280 mia. kr. Mens værdien af disse køretøjer ikke indgår på aktivsiden, vil gæld stiftet i forbindelse med købet af køretøjerne derimod indgå i familiernes bruttogæld.

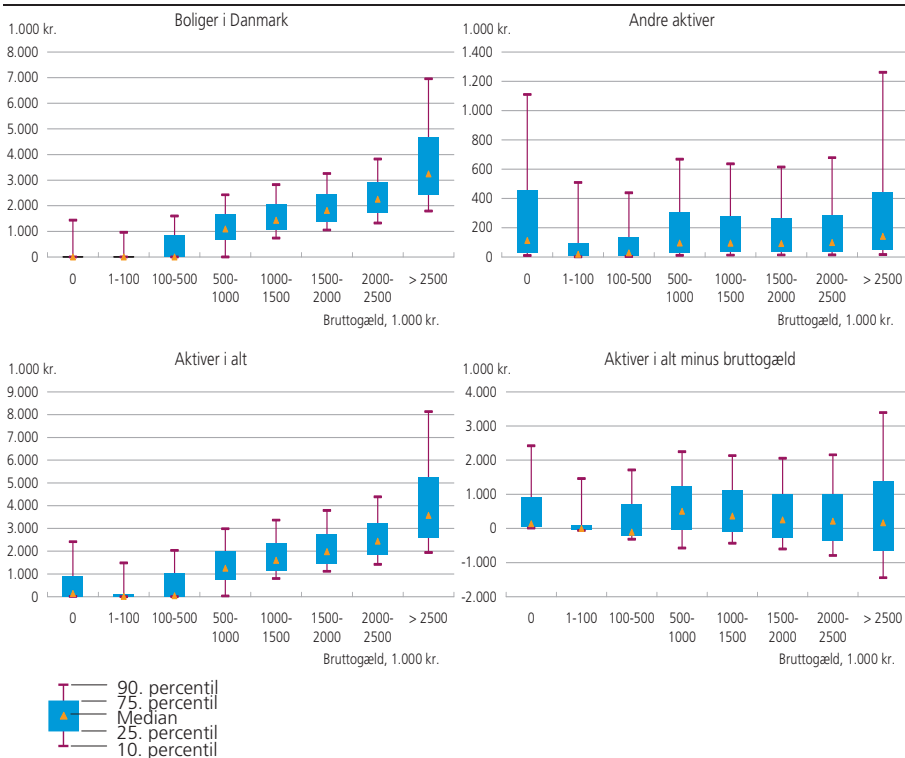
Opgørelsen af værdien af familiernes faste ejendom i Danmark, ekskl. værdien af private andelsboliger, er beskrevet i boks 3. Der bor 204.000 familier i private andelsboliger.

Figur 12 viser værdien af nogle af de vigtigste aktiver, dog ikke pensionsformuerne, i forskellige intervaller af bruttogælden. Ikke overraskende er den tilnærmede markedspris af familiernes boliger i Danmark større, jo større bruttogælden er, jf. øvre venstre del af figuren. Det kan ses som et modstykke til, at den overvejende del af familiernes bruttogæld er gæld til realkreditinstitutter.

For andre aktivers vedkommende, dvs. finansielle aktiver og fast ejendom i udlandet, er sammenhængen mellem aktiver og bruttogæld U-formet, jf. øvre højre del af figuren. Som tidligere nævnt har hen ved 25

FORDELING AF FAMILIERNES AKTIVER, EKSKL. PENSIONSFORMUER, PÅ TVÆRS AF BRUTTOGÆLDSINTERVALLER, 2010

Figur 12

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

BEREGNING AF TILNÆRMEDE MARKEDSVÆRDIER AF FAMILIERNES BOLIGFORMUER (EKSKL. PRIVATE ANDELSBOLIGER)

Boks 3

I registerdata fra Danmarks Statistik er hver families boligformue opgjort ud fra den offentlige ejendomsvurdering foretaget af SKAT. Den offentlige ejendomsvurdering giver dog ikke altid et retvisende billede af en boligs markedsværdi. For at opnå et mere retvisende mål beregnes en tilnærmet markedsværdi.

Danmarks Statistik offentliggør kvartalsvis tal for den gennemsnitlige kontante købesum for solgte ejendomme i forhold til den gennemsnitlige offentlige ejendomsvurdering. Statistikken opgøres på baggrund af ejendomssalgstatistik fra SKAT og er opdelt efter geografisk område og ejendomskategori. Dette forhold mellem salgspri- ser og tilhørende ejendomsvurderinger kan bruges til at beregne en tilnærmet mar- kedsværdi ud fra følgende formel:

$$\tilde{M}_t^{ij} = EV_t^{ij} \cdot \left(\frac{\overline{KS}_t^j}{\overline{EV}_t^j} \right) \quad (1)$$

Her angiver $\tilde{M}_t^{ij}$ den tilnærmede markedsværdi og EV_t^{ij} den offentlige ejendoms- vurdering for ejendom i , undergruppe j , år t . $\overline{KS}_t^j$ betegner den gennemsnitlige kontante købesum og $\overline{EV}_t^j$ den gennemsnitlige ejendomsvurdering, begge for under- gruppe j år t . Hver undergruppe repræsenterer en bestemt kombination af geogra- fisk område og ejendomskategori. Den tilnærmede markedsværdi beregnes altså ved at justere den enkelte ejendoms offentlige vurdering med en faktor, som er fælles for den undergruppe, som ejendommen tilhører. Det er denne faktor, som Danmarks Sta- tistik offentliggør.

I ovenstående formel er det forudsat, at den gennemsnitlige kontante købesum er sat i forhold til den gennemsnitlige offentlige ejendomsvurdering i samme år. Det er imidlertid ikke altid tilfældet. Danmarks Statistik opgør eksempelvis den kontante kø- besum fra ejendomshandler i 2005 i forhold til den offentlige ejendomsvurdering fra 2004. I de år, hvor købesummen sammenlignes med ejendomsvurderingen året forin- den, udnyttes det, at markedsværdien i år t kan skrives som:

$$M_t^{ij} = EV_t^{ij} \cdot \frac{M_t^{ij}}{EV_t^{ij}} = EV_t^{ij} \cdot \frac{M_t^{ij}}{EV_{t-1}^{ij}} \cdot \left(\frac{EV_t^{ij}}{EV_{t-1}^{ij}} \right)^{-1}$$

Den tilnærmede markedsværdi beregnes i sådanne år derfor som:

$$\tilde{M}_t^{ij} = EV_t^{ij} \cdot \left(\frac{\overline{KS}_t^j}{\overline{EV}_t^j} \right) \cdot \left(\frac{EV_t^j}{EV_{t-1}^j} \right)^{-1} \quad (2)$$

Til forskel fra formel (1) korrigerer vi i formel (2) for den gennemsnitlige stigning i ejendomsvurderingerne inden for hver undergruppe i forhold til året før.

pct. af familierne slet ingen gæld. Disse familier fordeler sig med en meget stor gruppe, der heller ikke har store finansielle aktiver, jf. at median værdien er ca. 112.000 kr., og en anden egentlig formuende gruppe, idet 10 pct. af familierne uden gæld har finansielle aktiver på

1,1 mio. kr. eller mere. Det skal understreges, at formuer i pensionsordninger ikke indgår i disse tal. I alle bruttogældsgrupper har medianfamilien forholdsvis beskedne finansielle aktiver mv. Det afspejler antageligt, at det for de fleste familier vil være forbundet med omkostninger på samme tid at have bruttogæld og finansielle aktiver over en forholdsvis begrænset størrelse.

Alt i alt domineres sammenhængen mellem bruttogældens og de betragtede aktivers størrelse af værdien af fast ejendom i Danmark, jf. venstre del af figur 12.

Den nedre højre del af figur 12 viser størrelsen af aktiver, ekskl. pensionsordninger, minus bruttogælden. Medianværdien af denne nettoformue topper for en bruttogæld mellem 500.000 kr. og 1 mio. kr. Spredningen i fordelingen af nettoformuer er størst blandt de familier, der havde en bruttogæld over 2,5 mio. kr. Det ses ved, at både den 75. og den 90. percentil er højere i denne gruppe end i de øvrige, samtidig med at både den 10. og den 25. percentil er lavere end i de andre grupper. Det tyder på, at det er i gruppen af familier med en bruttogæld over 2,5 mio. kr., man finder såvel de mest velstillede familier som familierne med størst nettogæld. Ca. 5 pct. af familierne havde i 2010 en bruttogæld, der oversteg 2,5 mio. kr., jf. figur 3, så den 10. og den 90. percentil i denne gruppe vil afgrænse ca. 0,5 pct. af familierne. Det svarer til, at ca. 12.500 familier trods en bruttogæld over 2,5 mio. kr. har en nettoformue på mindst 3,4 mio. kr. Et tilsvarende antal familier med denne bruttogæld har så få aktiver, at deres nettogæld overstiger 1,4 mio. kr.

Pensionsaktiver

De fleste danske familier har aktiver i form af pensionsopsparing. Pensionsformuerne er i de fleste tilfælde illikvide i den forstand, at der kan være lovmæssige forhindringer eller store omkostninger forbundet med at hæve dem før pensionsalderen, og pensionsopsparingen vil normalt ikke indgå som aktiv i tilfælde af en konkurs eller tvangsauktion.

Hvis formålet med analysen er at analysere, hvordan familiernes økonomiske situation påvirker den finansielle stabilitet, taler disse forhold for ikke at medregne pensionsformuerne på familiernes aktivside. Omvendt er det klart, at pensionsformuerne alene i kraft af deres størrelse indgår som en væsentlig faktor i mange familiers økonomiske beslutninger. I analyser af disse beslutninger er det derfor i høj grad relevant at medregne pensionsformuerne som et aktiv for familien.

Opgørelsen af værdien af familiernes pensionsformuer er beskrevet i boks 4. Værdien af familiens eventuelle tjenestemandspensioner indgår ikke i opgørelsen. Personalestyrelsen har opgjort den samlede værdi af tjenestemandspensionerne til ca. 430 mia. kr. ultimo 2009.

BEREGNING AF FAMILIERNES PENSIONSFORMUER, 2003-10

Boks 4

Familiernes pensionsformuer er i denne artikel opgjort ved hjælp af egne beregninger. Det skyldes, at danskernes pensionsformuer ikke opgøres i eksisterende registre. Pensionsformuerne ekskl. tjenestemandspension er beregnet ud fra ekstraordinære indberettede oplysninger om danskernes pensionsformuer og registerbaserede oplysninger om ind- og udbetalinger til pensionsordninger. Vi har bestræbt os på at lave disse beregninger på samme vis som i tidligere analyser (herunder Jørgensen (2007), Velfærdskommissionen (2006) og De Økonomiske Råd (2008)).

Metoden til beregning af danskernes pensionsformuer i arbejdsgiver- og privattegnede ordninger tager udgangspunkt i et datasæt med pensionsformuer på personniveau i 2003 indsamlet i forbindelse med Velfærdskommissionens arbejde (Velfærdskommissionen, 2006). Vi har således fået adgang til individdata for depotformuer ultimo 2003 i en række livsforsikringselskaber, pensionskasser og pengeinstitutter.¹ Sammen med Danmarks Statistiks registerdata for ind- og udbetalinger er danskernes individuelle pensionsformuer i arbejdsgiver- og privattegnede ordninger fremskrevet hvert år fra 2003 til og med 2010.

Den enkelte persons pensionsformue i et pensionsselskab i år t er lig summen af pensionsformuen i foregående år $t-1$, nettoindbetalinger til selskabet år t justeret for estimerede driftsomkostninger samt afkast og kapitalgevinster på den enkeltes pensionsdepot i år t . Dette svarer til følgende identitet for individ i i år t :

$$formue_{i,t} = formue_{i,t-1} + nettoindbetaling_{i,t} + afkast_{i,t}$$

Med start i 2004 kendes de individuelle pensionsformuer i foregående år fra Velfærdskommissionens 2003-data og nettoindbetalingerne fra Danmarks Statistiks registerdata. Derimod er afkast og kapitalgevinster på den enkeltes pensionsformue ukendt. I stedet beregnes afkast og kapitalgevinster residualt på selskabsniveau som forskellen på de samlede hensættelser i et givet selskab og summen af individuelle formuer ekskl. afkast og kapitalgevinster i samme selskab:

$$afkast_{s,t} = formue_{s,t} - \left(\sum_{i=1}^{N_s} formue_{i,t-1} + \sum_{i=1}^{N_s} nettoindbetaling_{i,t} \right)$$

hvor $formue_{s,t}$ angiver de samlede pensionshensættelser i selskab S , og N_s angiver antallet af personer i selskabet. De samlede pensionshensættelser i år t er fundet ud fra selskabets regnskabsoplysninger. Således er den vægtede gennemsnitlige afkastgrad beregnet for hvert selskab, og alle personer med depotformue i et bestemt selskab

FORTSAT

Boks 4

gives denne afkastgrad. Fremskrivningen tager således ikke højde for, at forskellige ordninger i samme selskab kan have forskellige afkastgrader – fx garantirente og unit-link ordninger. Derudover fordeles selskabernes ufordelte reserver i fremskrivningen proportionalt på alle personer uafhængigt af alder. Herved tildeles pensionerede personer med livrenter for lidt, hvis reserverne især har bidraget til at sikre garanterede ydelser i en periode med stadige forhøjelser af den forventede levetid.

Derudover benytter vi data for danskernes pensionsrettigheder i ATP i årene 2003-10 i form af oplysninger om den årlige udbetaling, som en indehaver af en ATP-rettighed vil være berettiget til som 65-årig, givet at der ikke indbetales yderligere til ordningen. Disse rettigheder er omregnet til tilsvarende formue ved 65 års alderen, som følger:

$$formue_{i,t}^{65} = \sum_{t=1}^{T_i-65} \frac{rettighed_i}{(1+r)^t}$$

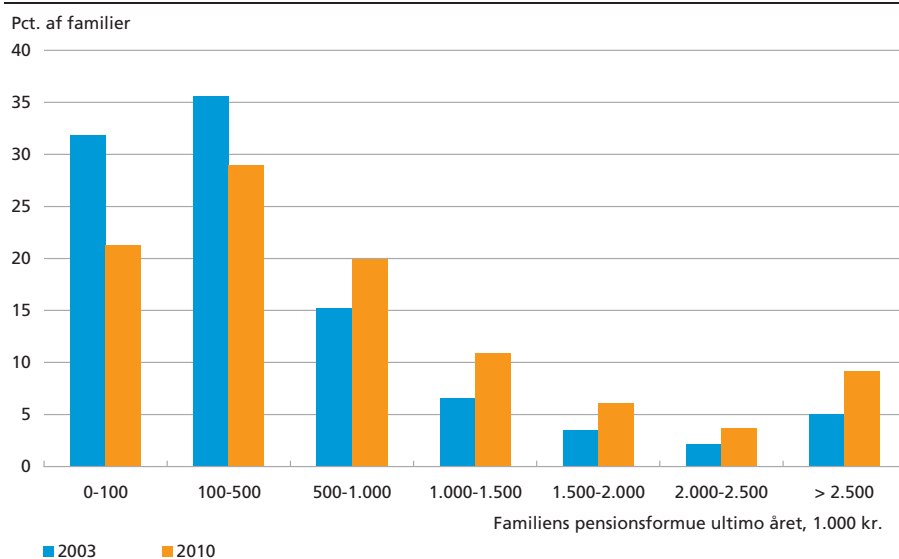
hvor $T_i - 65$ er den forventede restlevetid efter 65 år, $rettighed_i$ er personens årlige rettighed til udbetaling, og r er den årlige forrentning, som antages at være 6 pct. For personer under 65 år tilbagediskonteres formuen som 65-årig til deres nuværende alder.

Endelig anvendes oplysninger om personers depotformuer i Lønmodtagernes Dyr-tidsfond, den særlige pensionsopsparing (SP) og den supplerende arbejdsmarkedspension for årene 2003-10. Depotformuerne i disse ordninger tillægges de fremskrevne pensionsformuer i arbejdsgiver- og privattegnede ordninger, og der laves sluttelig en makroopskrivning for de samlede pensionsformuer ekskl. tjenestemandspensioner, hvor summen af de individuelle formuer sammenholdes med makrotal for husholdningernes pensionsformue ekskl. tjenestemandspensioner hvert år i perioden i henhold til det kvartalsvise finansielle nationalregnskab for Danmark. Forskellen mellem makrotallet og de summerede depotformuer fordeles forholdsmæssigt på alle personer i populationen.

¹ Datamaterialet fra Velfærdskommissionen er ikke fuldstændigt dækkende, og det har derfor været nødvendigt at foretage visse imputationer. Disse følger i hovedtræk beskrivelsen i Jørgensen (2007). Det drejer sig om imputationer vedrørende invalidepensionister og uddelingen af de ufordelte reserver. Derudover er manglende indberetninger forsøgt imputeret ved hjælp af ind- og udbetalingsstrømme til arbejdsgiver og privattegnede ordninger. I den forbindelse vil forfatterne gerne takke Michael Andersen (DREAM) og Frederik Hansen (Økonomi- og Indenrigsministeriet).

FORDELING AF FAMILIERNES SAMLEDE PENSIONSFORMUER

Figur 13

Anm.: Pensionsformuen er opgjort før skat.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra diverse institutioner, jf. boks 4.

Som følge af den igangværende udbygning af arbejdsmarkedspensionerne har der fundet et markant skifte sted i retning af stigende pensionsformuer, jf. figur 13. I 2003 havde ca. en ud af tre familier pensionsformuer på mere end 500.000 kr. I 2010 var det steget til ca. en ud af to, og 30 pct. af familierne havde i dette år pensionsformuer på mere end 1 mio.kr., heraf næsten 10 pct. mere end 2,5 mio. kr. Udviklingen fra 2003 til 2010 afspejler dog også, at det generelle prisniveau ved udgangen af 2010 var ca. 15 pct. højere end ved udgangen af 2003.

Da stort set alle pensionsformuer bliver underlagt beskatning ved udbetaling, er tallene ikke sammenlignelige med de andre aktiver, der som hovedregel ikke bliver beskattet. Det er der taget delvis højde for i figur 14, hvor 60 pct. af pensionsformuerne er lagt til værdien af de øvrige aktiver svarende til en skattesats på 40 ved udbetaling. Således opgjort havde mere end hver fjerde familie aktiver, der oversteg 2,5 mio. kr. i 2010.

Figur 15 viser, at bruttogælden overvejende findes blandt de familier, der har flest finansielle aktiver, inkl. pensionsformue efter skat. Tendensen var en del kraftigere i 2010 end i 2003. Det er et andet billede, end det der fås, når pensionsformuerne udelades, jf. øverste højre del af figur 12. Omvendt forstærkes det generelle indtryk af, at gælden generelt set er koncentreret i de familier, der har midlerne til at overholde de medfølgende forpligtelser.

FORDELING AF FAMILIERNES AKTIVER, INKL. PENSIONSFORMUER EFTER SKAT

Figur 14

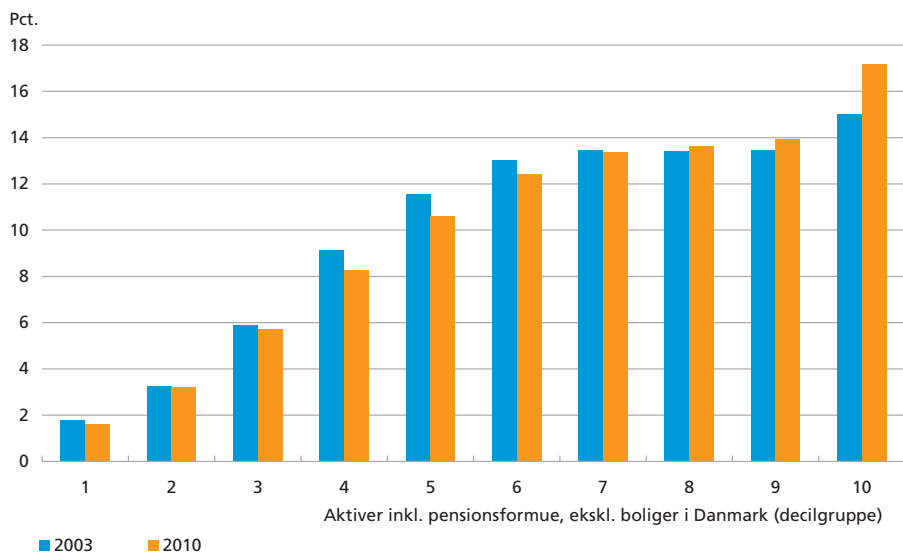

Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparing, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

BRUTTOGÆLDSMASSE FORDELT EFTER FAMILIERNES AKTIVER, INKL. PENSIONSFORMUE EFTER SKAT, EKSKL. BOLIGER I DANMARK

Figur 15

Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparing, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

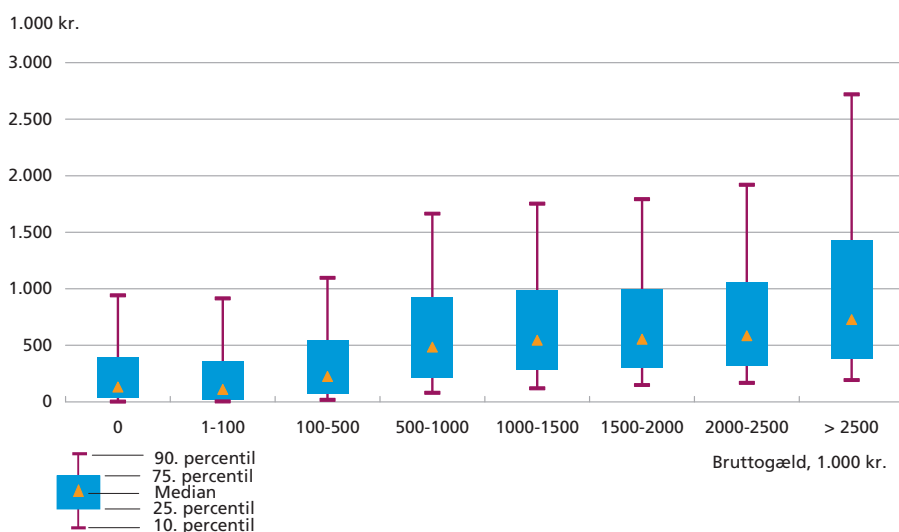
I det følgende ser vi nærmere på sammenhængen mellem pensionsformue og bruttogæld. Der er en tendens til, at jo større familiens bruttogæld er, jo større er pensionsformuen, jf. figur 16. Sammenhængen er dog svagere end for de øvrige aktivers vedkommende, som det fremgik af figur 12. Den positive samvariation mellem bruttogæld og pensionsformue afspejler først og fremmest, at pensionsordningerne overvejende er obligatoriske i form af indbetalinger af en vis del af indkomsten til ordningen samtidig med, at det især er familier med høj indkomst, der har en stor bruttogæld.

Man kan dog ikke udelukke, at der herudover kan være en direkte årsagssammenhæng mellem pensionsformuens størrelse og bruttogælden, navnlig blandt de familier, der befinder sig omkring pensionsalderen. En stor pensionsformue sikrer således en større løbende indkomst som pensionist end uden pensionsordning. For mange familier vil det betyde, at det er muligt at betale afdrag og renter af gæld langt ind i pensionisttilværelsen.

I figur 17 sammenholdes ændringerne siden 2003 i henholdsvis bruttogæld og indkomst for forskellige aldersgrupper. Det er netop blandt familierne i de øverste aldersgrupper, at forholdet mellem gæld og indkomst er steget mest i forhold til 2003, jf. figurens højre del. Samtidig var indkomstfremgangen fra 2003 til 2010 størst blandt denne gruppe af

FORDELING AF FAMILIERNES PENSIONSFORMUER EFTER SKAT PÅ TVÆRS
AF BRUTTOGÆLDSINTERVALLER, 2010

Figur 16

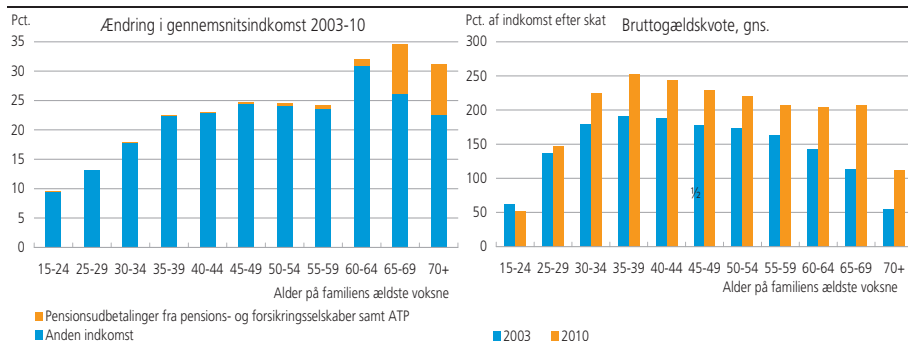

Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparring, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

ÆNDRING I INDKOMST OG BRUTTOGÆLDSKVOTE, 2003-10, FORDELT EFTER ALDERSGRUPPE

Figur 17

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

familier, hvilket i høj grad kan tilskrives øgede pensionsudbetalinger, jf. figurens venstre del. Det kan dog ikke uden videre konkluderes heraf, at det er stigningen i pensionsformuernes størrelse, der har forårsaget stigningen i bruttogælden for denne gruppe familier. Mange andre faktorer af betydning for bruttogældens størrelse har ændret sig siden 2003, herunder særligt boligpriserne.

I tabel 5 undersøges sammenhængen mellem pensionsformue og bruttogæld i 2010 blandt erhvervsaktive familier i samme alders- og indkomstgruppe. Både pensionsformuen og bruttogælden er her sat i forhold til indkomsten efter skat. Hvis der er en direkte kausal effekt fra pensionsformuens størrelse til bruttogælden, vil familier med stor pensionsformuekvote alt andet lige have en højere bruttogældskvote end andre familier i samme alders- og indkomstgruppe. Blandt familierne i de nederste indkomstkvarterer kan man faktisk ane en sådan positiv sammenhæng, idet bruttogældskvoten (målt ved medianen) i alle aldersgrupper bliver højere, jo større forholdet mellem pensionsformue og indkomst efter skat er. Det kan tolkes som indikation på, at de voksende pensionsformuer har bidraget til forøgelsen af bruttogælden blandt denne gruppe af familier. Sammenhængen er dog ikke ret stærk i den anden indkomstkvarter. Blandt familierne i de øvre indkomstkvarterer er der ingen sammenhæng at spore, uanset hvilken aldersgruppe, man fokuserer på. Alt i alt er der altså ikke entydigt belæg for at konkludere, at der er en direkte årsagssammenhæng mellem opbygningen af pensionsformuer og den øgede bruttogæld. Opbygningen af pensionsformuerne har dog betydet, at stigningen i familiernes bruttogæld har været mulig samtidig med, at den danske udlandsgæld blev vendt til nettotilgodehavender i udlandet. ÆNDRING

SAMMENHÆNG MELLEM BRUTTOGÆLDSKVOTE OG PENSIONSFORMUEKVOTE
BLANDT FAMILIER I SAMME INDKOMST- OG ALDERSGRUPPE

Tabel 5

Bruttogældskvote, pct. af indkomst efter skat, median	Pensionsformuekvote (kvartilgruppe)			
	1	2	3	4
Familiens ældste voksne 60-61 år				
1. indkomstkvartilgruppe	13,5	44,4	41,9	86,5
2. indkomstkvartilgruppe.....	37,7	60,6	48,5	45,9
3. indkomstkvartilgruppe	152,3	161,7	158,7	159,6
4. indkomstkvartilgruppe	209,4	197,6	194,1	184,7
Familiens ældste voksne 62-63 år				
1. indkomstkvartilgruppe	8,4	45,2	48,3	87,9
2. indkomstkvartilgruppe	40,0	55,2	52,3	65,1
3. indkomstkvartilgruppe	154,7	163,6	153,7	161,1
4. indkomstkvartilgruppe	209,6	197,5	195,9	177,0
Familiens ældste voksne 64-65 år				
1. indkomstkvartilgruppe	7,0	34,1	38,3	104,8
2. indkomstkvartilgruppe	35,1	49,9	48,4	77,0
3. indkomstkvartilgruppe	157,8	157,3	162,7	158,2
4. indkomstkvartilgruppe	206,6	195,2	183,6	180,5

Anm.: Tabellen viser medianen for bruttogældskvoten ved forskellige kombinationer af alder, indkomst og pensionsformuekvote (pensionsformue i pct. af indkomst efter skat). Grupperingen af familier efter pensionsformuekvote er foretaget ved at inddele dem i kvartilgrupper. Inddelingen er foretaget inden for hver alders- og indkomstgruppe. Grænserne mellem hver kvartilgruppe varierer derfor mellem alders- og indkomstgrupperne, og sammenligninger i tabellens lodrette dimension er som følge heraf ikke umiddelbart mulige. I udvælgelsen af familier er der betinget på, at mindst ét af familiens voksne medlemmer er erhvervsaktiv.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

5. FAMILIERNES NETTOGÆLD

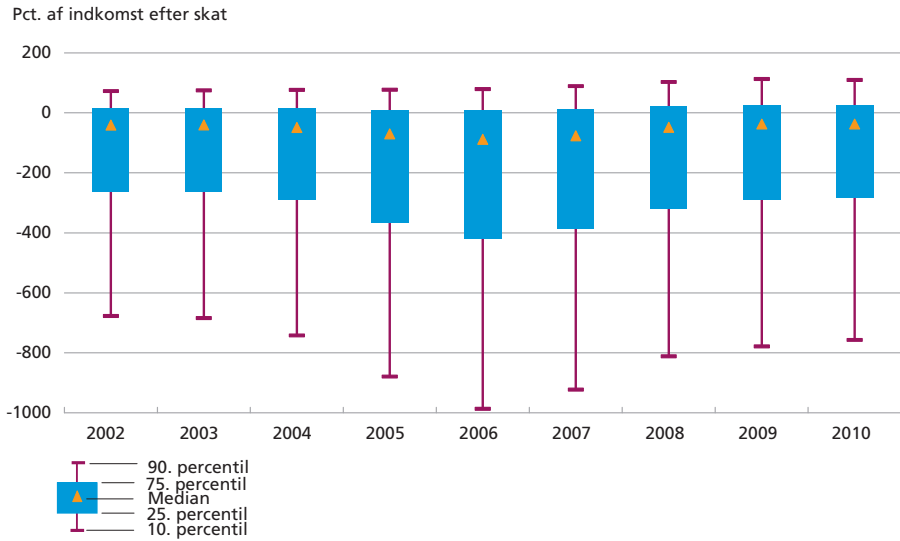
Nettogæld uden pensionsformue

Trækkes værdien af familiernes aktiver, eksklusive pensionsformuer, fra værdien af bruttogælden, fås familiernes nettogæld. Det fremgår af figur 18, hvorledes nettogældskvoten, forholdet mellem nettogælden og indkomsten efter skat, har udviklet sig over tid.

Der er et tydeligt mønster i form af, at de fleste familier har nettoformue, som i figuren fremtræder som negativ nettogæld. Det er dog ikke mindre end hver tredje familie, der har nettogæld, og for de 10 pct. mest belastede familier er nettogælden vokset mere end indkomsten i den betragtede periode, så nettogælden i 2010 udgjorde mere end 100 pct. af årets indkomst efter skat. Det skal understreges, at formuen ikke inkluderer pensionsformue eller varige forbrugsgoder som fx biler. Blandt de 10 pct. af familierne med størst nettoformue (mindst nettogæld) steg formuen fra at være mindst 6,8 gange så stor som indkomsten i 2002 og 2003 til at være mindst 9,9 gange så stor i 2006 og falde tilbage til at udgøre lidt under 8 gange indkomsten efter skat i 2010. Det afspejler især udviklingen i ejendomspriserne i perioden.

FORDELING AF FAMILIERNES NETTOGÆLDSKVOTE OVER TID

Figur 18

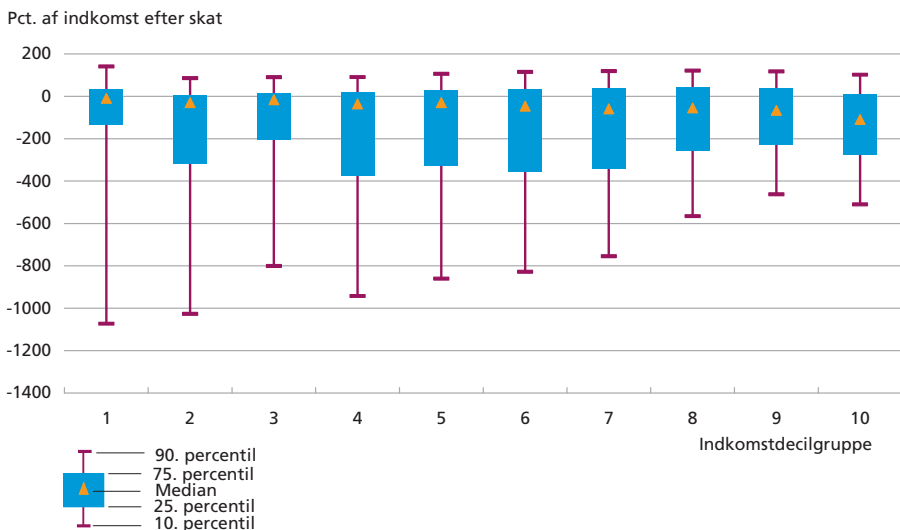

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

Nettogældskvoten er ikke voldsomt afhængig af indkomsten, jf. figur 19. Medianfamilierne har en faldende nettogældskvote (stigende nettoformuekvote) med stigende indkomst til trods for, at bruttogældskvoten som tidligere vist stiger med indkomsten. Den store bruttogæld hos fa-

FORDELING AF FAMILIERNES NETTOGÆLDSKVOTE PÅ TVÆRS AF INDKOMSTDECILGRUPPER, 2010

Figur 19

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

milier med høje indkomster har således generelt modstykke i, at familien har erhvervet aktiver. En anden observation er, at forholdet mellem formue og indkomst er meget højt for de 10 pct. bedst stillede i den laveste indkomstdecilgruppe, men det afspejler formentlig, at der i denne gruppe er en del ældre med lav indkomst og nogen formue, ikke nødvendigvis store formuer absolut set.

Ved udgangen af 2010 var det mere end hver tredje familie, der havde nettogæld. Familier med nettogæld afviger på en række punkter fra familierne med nettoformue, jf. tabel 6.

Blandt familierne med nettogæld er der forholdsvis mange unge og forholdsvis få boligejere. Disse familier har samtidig været hårdere ramt

BESKRIVENDE STATISTIK FOR FAMILIER MED NETTOGÆLD I FORHOLD TIL ØVRIGE FAMILIER, 2010

Tabel 6

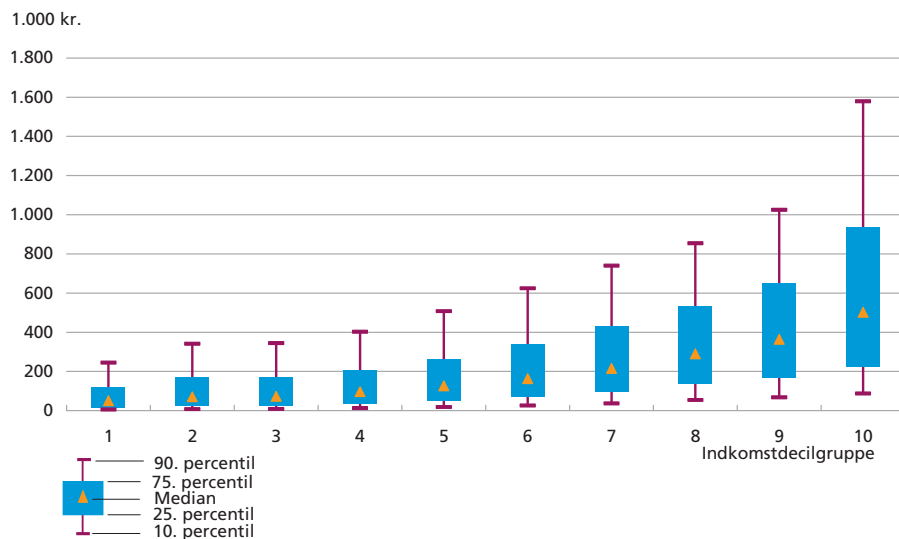
	Familier med nettogæld	Øvrige familier
Antal familier	862.371	1.708.147
Alder, familiestørrelse og boligform		
Gns. alder på familiens ældste voksne	41,5	56,3
Andel af familier med to voksne, pct.	42,7	48,2
Gns. antal børn i familien	0,6	0,4
Andel boligejere, pct.	27,5	55,5
Indkomst, aktiver og passiver mv.		
Gennemsnitlig indkomst efter skat, kr.	297.861	311.652
Andel af samlede passiver ultimo året, pct.	39,5	60,5
Andel af samlede aktiver ultimo året, pct.	12,8	87,2
Gns. passiver, kr.	806.392	624.735
Gns aktiver, ekskl. pensionsformue, kr.	500.827	1.720.979
Gns aktiver, ekskl. pensionsformue og boliger i Danmark, kr.	48.183	147.120
Gns. nettoaktiver, kr.	-305.564	1.096.244
Bruttogældskvote, median, pct.	117,6	27,0
Nettogældskvote, median, pct.	61,6	-168,0
Gns. indbetaling til pensionsordninger, kr.	33.240	37.906
Gns. pensionsformue efter skat, kr.	318.685	712.015
Sammensætning af passiver		
Bankgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	77,0	41,0
Obligationsgæld som andel af samlede passiver, gns., pct. ...	22,2	58,6
Sociale og økonomiske begivenheder		
Andel af familier ramt af skilsmisse eller ægtefælles død inden for de seneste to år, pct.	3,6	3,2
Andel af familier ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, pct.	5,7	2,6

Anm.: I beregningen af de gennemsnitlige pensionsindbetalinger er alle familier i hver gruppe inkluderet, herunder de familier, der ikke indbetaler til pensionsordninger. I beregningerne af de gennemsnitlige andele af henholdsvis obligationsgæld og bankgæld ud af familiens samlede gæld er familier uden gæld ikke inkluderet. Ledighedstal på individniveau er kun tilgængelige til og med 2009. Andelen af familier, der har været ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, er derfor opgjort ved udgangen af dette år. Tallet i den første kolonne angiver eksempelvis, hvor mange familier, der blev ramt af mindst seks måneders ledighed i årene 2008-09, relativt til antallet af familier med nettogæld ved udgangen af 2009.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

FORDELING AF FAMILIERNES NETTOGÆLD, KUN FAMILIER MED NETTOGÆLD, 2010

Figur 20

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

af længevarende ledighed end øvrige familier. Den gennemsnitlige bruttogæld i gruppen var 180.000 kr. større end øvrige familiers, mens aktiverne i gennemsnit var omtrent 1.200.000 kr. lavere, hvilket bl.a. kan tilskrives, at der er relativt få boligejere. Det samme forhold afspejles i, at bruttogælden hos familier med nettogæld overvejende er gæld til pengeinstitutter, mens de øvrige familiers bruttogæld overvejende er gæld til realkreditinstitutter.

I figur 20 betragtes udelukkende familier med nettogæld. Blandt de familier, der har nettogæld, stiger nettogældens størrelse med indkomsten efter skat. Denne figur viser ikke gælden sat i forhold til indkomsten efter skat, men gældens absolutte størrelse.

Familierne med nettogæld havde i 2010 en samlet nettogæld på knap 265 mia. kr. Denne nettogæld er koncentreret hos familierne med de højeste indkomster efter skat, idet ca. 100 mia. kr. heraf findes hos familierne i de to øverste indkomstdecilgrupper, jf. figur 21. I figuren er det i hver indkomstdecilgruppe markeret, hvor meget af denne nettogæld, der hidrører fra familier med nettogæld bosiddende i andelsboliger, da disse familiers aktiv i form af værdien af andelsboligen ikke indgår i opgørelsen. Dette forhold bevirker, at familier i andelsboliger i højere grad end andre familier vil have en tendens til at have nettogæld i denne opgørelse. Det er ret nøjagtigt halvdelen af familierne i andelsboliger, der har nettogæld mod en tredjedel for alle familiers vedkommende.

ANDEL AF FAMILIER MED NETTOGÆLD EFTER ALDER OG
INDKOMSTDECILGRUPPE

Tabel 7

Pct. af alle familier i samme alders- og indkomstdecilgruppe	Indkomstdecilgruppe									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ældste i familien 15-24 år .	37,6	43,2	49,0	53,1	53,0	55,5	59,9	64,2	55,2	32,8
25-29 år	61,5	61,0	60,8	61,5	62,2	62,6	64,8	66,7	62,8	51,8
30-34 år	67,3	66,1	60,6	60,9	62,3	62,1	62,1	62,3	58,0	49,6
35-39 år	65,7	63,7	56,5	55,6	56,6	56,4	55,3	53,0	48,9	40,2
40-44 år	63,1	60,8	54,1	50,8	51,6	51,5	49,1	45,8	41,0	33,8
45-49 år	61,1	57,9	52,6	48,2	46,4	46,3	43,1	39,6	34,6	28,5
50-54 år	57,0	50,9	48,8	42,6	40,5	39,6	37,3	32,3	27,8	22,8
55-59 år	46,4	41,1	42,8	36,4	32,0	31,8	29,6	23,6	20,2	17,2
60-64 år	30,8	22,9	32,8	28,1	21,6	20,1	16,8	14,5	13,4	12,5
65-69 år	14,3	18,0	24,2	14,6	12,7	12,3	10,4	9,4	8,5	8,8
70+ år	3,5	7,1	9,6	5,1	8,6	5,8	4,8	4,1	3,4	3,4

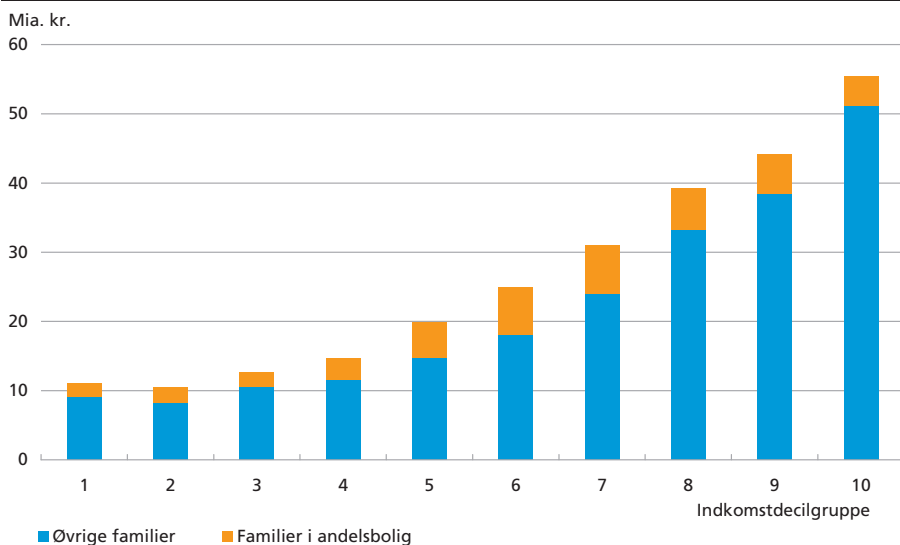
Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik.

I tabel 7 ses der mere detaljeret på, hvordan tilbøjeligheden til at have nettogæld er i forskellige alders- og indkomstintervaller. Der er overvejende et klart mønster.

For det første: Jo ældre familien bliver, desto mindre bliver hyppigheden af nettogæld. Det gør sig gældende i samtlige indkomstdecilgrupper. De helt unge skiller sig dog ud ved, at færre af dem har nettogæld end i aldersgruppen 25-29 år. Gæld stiftet i tilknytning til uddannelse er en af forklaringerne på, at nettogæld er så udbredt, som tilfældet er,

SAMLET NETTOGÆLD FORDELT PÅ INDKOMSTDECILGRUPPER OG EJER-
FORHOLD FOR FAMILIENS BOLIG, KUN FAMILIER MED NETTOGÆLD, 2010

Figur 21

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

blandt de unge familier. Hertil kommer selvsagt gæld stiftet i forbindelse med køb af varige forbrugsgoder og andelsboliger. Det gennemgående mønster må derfor anses for meget naturligt. Det indebærer, at husholdninger med nettogæld generelt har en årrække foran sig på arbejdsmarkedet.

For det andet: I næsten alle aldersgrupper falder hyppigheden af nettogæld med indkomsten efter skat. Dette mønster er det vanskeligere at have en mening om på forhånd. Andelen af familier med nettogæld er dog ganske høj i alle indkomstdecilgrupper, så længe familiens ældste er under 50. Der er tale om et andet mønster end det, der gør sig gældende for bruttogældens vedkommende.

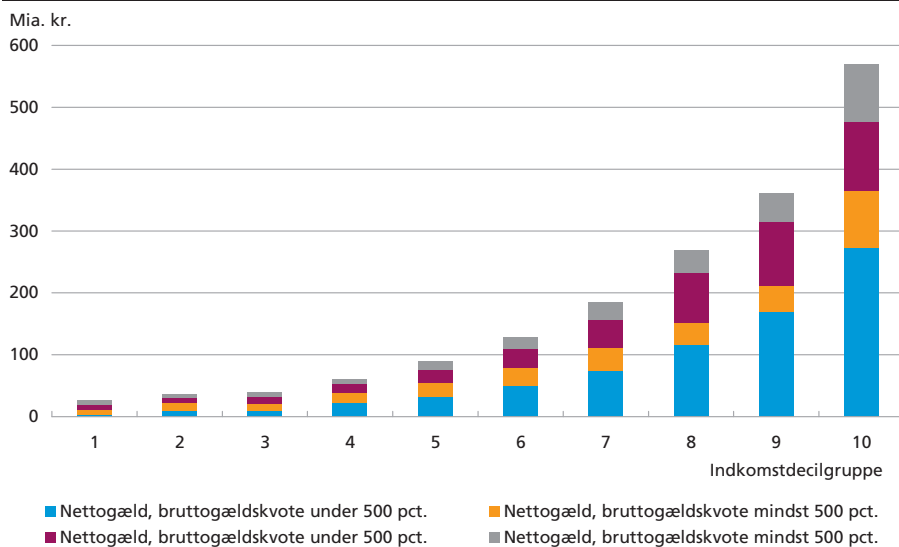
Det skal understreges, at der ikke er lige mange familier i hver kombination af aldersgruppe og indkomstdecilgruppe. Som det fremgik af tabel 3, er de yngste og de ældste familier overrepræsenteret i de lave indkomstgrupper, mens de 30 til 59-årige er overrepræsenteret i de høje indkomstgrupper.

Figur 22 viser, hvorledes den samlede bruttogæld fordeler sig på familier i forskellige indkomstgrupper afhængigt af, om familien har nettogæld eller ej, og om bruttogælden er mere eller mindre end fem gange familieindkomsten efter skat.

Ved vurdering af den finansielle sektors risiko for tab er det især familier med nettogæld, der er centrale, og i den gruppe især familier med stor bruttogæld i forhold til indkomsten. Som det fremgik af bl.a. figur 8

BRUTTOGÆLDSMASSENS SAMMENSÆTNING, 2010

Figur 22

Kilde: Registerdata fra Danmarks Statistik og egne beregninger.

er der en tendens til, at de 10 pct. familier med størst bruttogæld har en bruttogæld på mere end ca. 5 gange indkomsten efter skat i de fleste alders- og indkomstgrupper. Der sondres derfor mellem familier med bruttogæld på mere eller mindre end fem gange indkomsten efter skat. Familier med både nettogæld og bruttogæld på mere end fem gange indkomst efter skat havde i 2010 i alt ca. 260 mia. kr. ud af familiernes samlede bruttogæld på 1.763 mia. kr. Disse familiers nettogæld var i alt ca. 80 mia. kr. Som figuren klart viser, er bruttogælden koncentreret i de tre øverste indkomstdecilgrupper, og det samme gør sig gældende for nettogældens vedkommende.

Som følge af faldet i boligpriserne fra 2006-07 til 2010 har der været en særlig interesse for boligejernes formuestilling og sårbarhed. Tabel 8

BESKRIVENDE STATISTIK FOR FAMILIER MED NETTOGÆLD I FORHOLD TIL ØVRIGE FAMILIER, KUN BOLIGEJERE, 2010

Tabel 8

	Boligejer- familier med nettogæld	Øvrige boligejer- familier
Antal familier	236.916	948.234
Alder, familiestørrelse og boligform		
Gns. alder på familiens ældste voksne	43,1	57,9
Andel af familier med to voksne, pct.	79,9	68,7
Gns. antal børn i familien	1,1	0,6
Andel boligejere, pct.	100,0	100,0
Indkomst, aktiver og passiver mv.		
Gennemsnitlig indkomst efter skat, kr.	468.391	394.321
Andel af samlede passiver blandt boligejerfamilier, pct.	33,2	66,8
Andel af samlede aktiver blandt boligejerfamilier, pct.	12,8	87,2
Gns. passiver, kr.	2.107.081	1.058.754
Gns aktiver, ekskl. pensionsformue, kr.	1.609.762	2.742.954
Gns aktiver, ekskl. pensionsformue og boliger i Danmark, kr.	91.730	220.347
Gns. nettoaktiver, kr.	-497.319	1.684.200
Bruttogældskvote, median, pct.	402,9	235,5
Nettogældskvote, median, pct.	76,7	-327,4
Gns. indbetaling til pensionsordninger, kr.	65.333	55.057
Gns. pensionsformue efter skat, kr.	574.859	983.327
Sammensætning af passiver		
Bankgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	26,1	26,7
Obligationsgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	72,5	72,9
Sociale og økonomiske begivenheder		
Andel af familier ramt af skilsmisse eller ægtefælles død inden for de seneste to år, pct.	3,1	2,7
Andel af familier ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, pct.	4,4	2,6

Anm.: I beregningen af de gennemsnitlige pensionsindbetalinger er alle familier i hver gruppe inkluderet, herunder de familier, der ikke indbetaler til pensionsordninger. I beregningerne af de gennemsnitlige andele af henholdsvis obligationsgæld og bankgæld ud af familiens samlede gæld er familier uden gæld ikke inkluderet. Ledighedstal på individniveau er kun tilgængelige til og med 2009. Andelen af familier, der har været ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, er derfor baseret på tal fra dette år.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

viser nogle karakteristika for boligejere opdelt på familier med nettogæld og andre boligejere.

Familier, der ejer deres bolig og samtidig har nettogæld, er generelt kendetegnet ved at være langt yngre end andre boligejere, bestå af to voksne med børn og have væsentligt højere indkomster end andre boligejere. Gennemsnitsindkomsten efter skat ligger i den næstøverste indkomstdecilgruppe.

Nettogælden blandt boligejere med nettogæld er i gennemsnit 500.000 kr. pr familie. Særligt i denne gruppe af familier med høje indkomster vil der være tale om, at mange har etableret sig i de senere år ved højere boligpriser end nu og har afholdt udgifter til boligmodernisering og til anskaffelse af varige forbrugsgoder inkl. biler. Under de nuværende makroøkonomiske forhold kan disse familier næppe have store problemer med at betale ydelserne på deres lån, men det er samtidigt i denne gruppe, man vil finde sårbarhed i tilfælde af længerevarende arbejdsløshed eller hastigt stigende renter.

Betydning af visse sociale begivenheder

Tabel 9 viser, at familier, der har været ramt af længerevarende ledighed på flere punkter afviger fra andre familier. Indkomsterne efter skat er hen mod 10 pct. lavere end andre familiers til trods for, at der er flere af familierne, hvor der er to voksne. Der er ikke stor forskel på den gennemsnitlige bruttogæld, men gennemsnitsværdien af aktiverne er næsten 500.000 kr. lavere. Der er relativt set færre boligejere blandt familier ramt af længevarende ledighed, og gælden er i højere grad bankgæld.

Tabel 10 viser tilsvarende forholdene for familier ramt af skilsmisse eller ægtefælles død i 2009 og 2010. Ifølge sagens natur er der langt færre af disse familier, der ved udgangen af 2010 består af to voksne. Familieindkomsterne er derfor ca. det halve af indkomsterne hos øvrige ægtepar og registrerede partnere. Når der tages hensyn til forskellen i antallet af voksne, er der ikke en klar systematik i formuemæssig negativ retning hos familierne ramt af skilsmisse eller ægtefælles død.

Nettogæld med pensionsformuer som et aktiv

Inddrages familiernes pensionsformuer efter fradrag for opsat skat i opgørelsen, jf. figur 23, er det mindre end hver fjerde familie, der i 2010 havde nettogæld. Hvis pensionen ikke inddrages, er det som tidligere nævnt hver tredje. Medianhusstanden havde en nettoformue (negativ nettogæld) på 1,5 gange indkomsten efter skat mod 0,4 gange indkomsten, hvis pensionsformuen ikke inddrages, som det fremgik af figur 18. Det afhænger af analyseformålet, om det er relevant at inddrage pen-

**BESKRIVENDE STATISTIK FOR FAMILIER RAMT AF MINDST SEKS MÅNEDERS
LEDIGHED INDEN FOR SENESTE TO ÅR I FORHOLD TIL ØVRIGE FAMILIER, 2009**

Tabel 9

	Familier ramt af ledighed	Øvrige familier
Antal familier	92.276	2.456.98
Alder, familiestørrelse og boligform		
Gns. alder på familiens ældste voksne	43,2	51,5
Andel af familier med to voksne, pct.	53,2	46,3
Gns. antal børn i familien	0,7	0,5
Andel boligejere, pct.	37,8	46,1
Indkomst, aktiver og passiver mv.		
Gennemsnitlig indkomst efter skat, kr.	271.731	295.053
Andel af samlede passiver ultimo året, pct.	3,3	96,7
Andel af samlede aktiver ultimo året, pct.	2,4	97,6
Gennemsnitlige passiver ultimo året, kr.	621.777	674.564
Gennemsnitlige aktiver ultimo året, kr.	833.993	1.297.57
Gennemsnitlige nettoaktiver ultimo året, kr.	212.216	623.009
Bruttogældskvote, median, pct.	109,0	85,4
Nettogældskvote, median, pct.	6,4	-40,0
Gns. indbetaling til pensionsordninger, kr.	22.990	41.423
Sammensætning af passiver		
Bankgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	66,1	56,6
Obligationsgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	33,0	42,9
Social og økonomiske begivenheder		
Andel af familier ramt af skilsmisse eller ægtefælles død inden for de seneste to år, pct.	3,1	3,4

Anm.: I beregningen af de gennemsnitlige pensionsindbetalinger er alle familier i hver gruppe inkluderet, herunder de familier, der ikke indbetaler til pensionsordninger. I beregningerne af de gennemsnitlige andele af henholdsvis obligationsgæld og bankgæld ud af familiens samlede gæld er familier uden gæld ikke inkluderet.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

sionsformuen eller ej, men omfanget af pensionsopsparingen er så stort, at det må indgå i mange familiers forbrugs- og gældsbeslutninger og derfor ikke kan negligeres under henvisning til mangel på likviditet.

Som det fremgår af figur 24, indebærer pensionsformuerne, at nettoformuekvoterne for medianfamilierne får en tendens til at stige med stigende indkomst (den negative nettogældskvote bliver numerisk større). Det er i modsætning til mønstret i figur 19, hvor pensionsformuerne er udeladt. I de fem øverste indkomstdecilgrupper har medianfamilierne en nettoformue på to til tre gange årsindkomsten efter skat.

Det fremgår tydeligt af figur 25, at formuefordelingen bliver stærkt aldersafhængig, når pensionsformuerne inddrages på aktivsiden, hvilket også var forventeligt. Det understreger imidlertid, at en betydelig del af familierne har så mange aktiver, at de også som pensionister kan håndtere at betale renter og afdrag på bruttogæld.

BESKRIVENDE STATISTIK FOR FAMILIER RAMT AF SKILSMISSE ELLER ÆGTEFÆLLES
DØD INDEN FOR SENESTE TO ÅR I FORHOLD TIL ØVRIGE FAMILIER, 2010

Tabel 10

	Familier ramt af skilsmisse eller ægte- fælles død	Øvrige familier i alt	Øvrige ægte- par eller registrerede partnere
Antal familier	85.015	2.466.298	915.807
Alder, familiestørrelse og boligform			
Gns. alder på familiens ældste voksne	55,7	51,3	55,5
Andel af familier med to voksne, pct.	14,5	47,5	100,0
Gns. antal børn i familien	0,5	0,5	0,9
Andel boligejere, pct.	38,6	46,6	77,4
Indkomst, aktiver og passiver mv.			
Gennemsnitlig indkomst efter skat, kr.	257.570	309.281	456.448
Andel af samlede passiver ultimo året, pct.	3,1	96,9	64,8
Andel af samlede aktiver ultimo året, pct.	3,1	96,9	64,0
Gennemsnitlige passiver ultimo året, kr.	637.396	690.327	1.204.917
Gennemsnitlige aktiver ultimo året, kr.	1.223.216	1.321.200	2.277.043
Gennemsnitlige nettoaktiver ultimo året, kr.	585.820	630.873	1.072.126
Bruttogældskvote, median, pct.	90,9	85,4	216,4
Nettogældskvote, median, pct.	-41,4	-37,9	-136,8
Gns. indbetaling til pensionsordninger, kr.	27.379	36.766	62.470
Sammensætning af passiver			
Bankgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	58,1	56,7	37,8
Obligationsgæld som andel af samlede passiver, gns., pct.	41,2	42,8	61,7
Sociale og økonomiske begivenheder			
Andel af familier ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, pct.	3,3	3,6	7,0

Anm.: I beregningen af de gennemsnitlige pensionsindbetalinger er alle familier i hver gruppe inkluderet, herunder de familier, der ikke indbetaler til pensionsordninger. I beregningerne af de gennemsnitlige andele af henholdsvis obligationsgæld og bankgæld ud af familiens samlede gæld er familier uden gæld ikke inkluderet. Ledighedstal på individniveau er kun tilgængelige til og med 2009. Andelen af familier, der har været ramt af mindst seks måneders ledighed inden for de seneste to år, er derfor baseret på tal fra dette år.

Kilde: Egne beregninger på registerdata fra Danmarks Statistik.

Ændring i gælds- og formueposter siden 2003

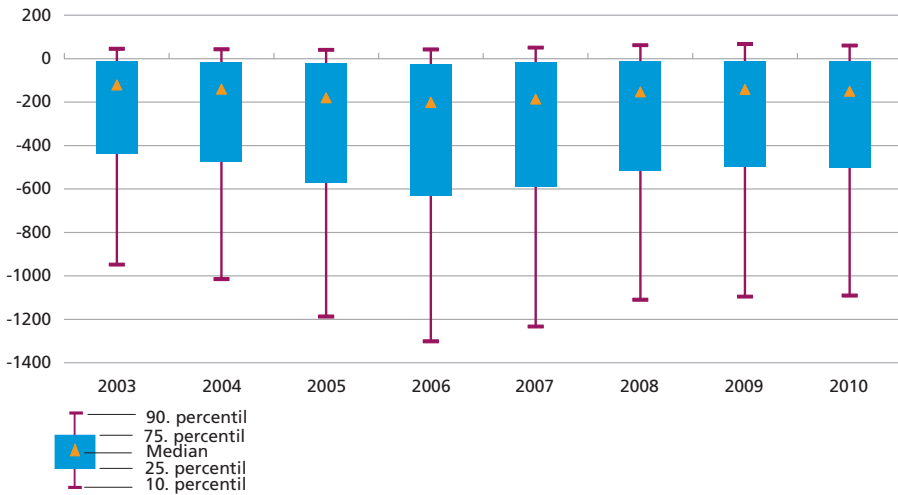
Tabel 11 viser, at de danske familier under ét har deres finansielle nettoaktiver siden 2003.¹ Bruttogælden er ganske vist øget med 734 mia. kr., men pensionsformuen efter skat er steget med 528 mia. kr. og andre aktiver end boliger, dvs. overvejende finansielle aktiver, er steget med 282 mia. kr., dvs. en forbedring af den finansielle nettostilling på ca. 75 mia. kr., hvortil kommer en stigning i værdien af boligerne på 930 mia. kr.

¹ Indkomst- og formueoplysninger baseret på årsopgørelsen går i vores datasæt tilbage til 2002. Data for pensionsformuer er derimod kun tilgængelige tilbage til 2003. Derefter betragter vi i dette afsnit udviklingen siden 2003.

**FORDELING AF FAMILIERNES NETTOGÆLDSKVOTE INKL. PENSIONSFORMUE
OVER TID**

Figur 23

Pct. af indkomst efter skat

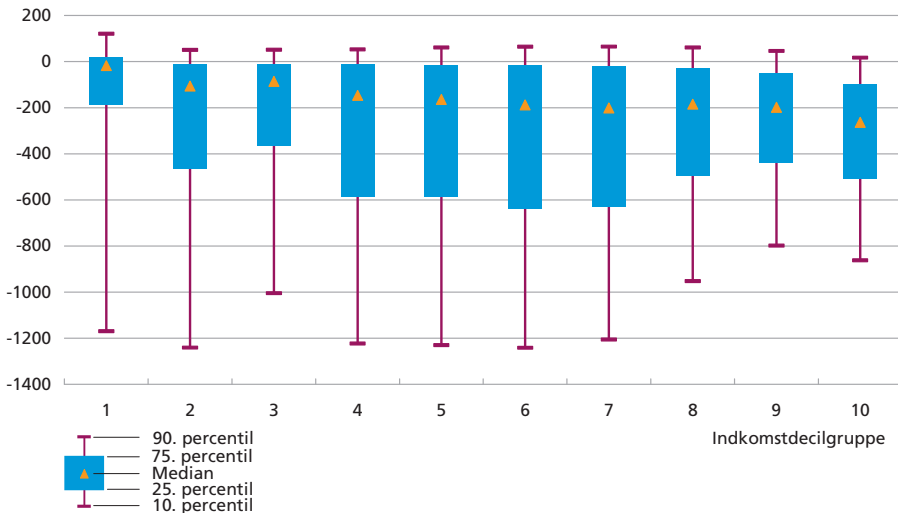
Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparing, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

**FORDELING AF FAMILIERNES NETTOGÆLDSKVOTE INKL. PENSIONSFORMUE
PÅ TVÆRS AF INDKOMSTDECILGRUPPER, 2010**

Figur 24

Pct. af indkomst efter skat

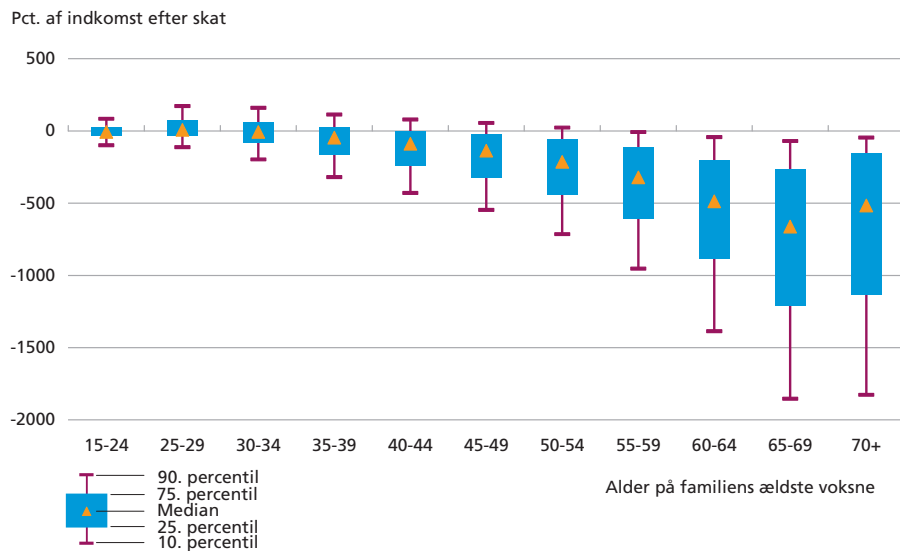

Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparing, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

NETTOGÆLD SKVOTE INKL. PENSIONSFORMUER FORDELT EFTER ALDER, 2010

Figur 25

Anm.: Pensionsformuen er opgjort efter skat, dvs. med fradrag af den skønnede fremtidige indkomstskat af udbetalingerne. Dermed er værdien af pensionsformuen for familierne gjort sammenlignelig med den øvrige finansielle opsparing, der ikke er fradragsberettiget og derfor heller ikke skattepligtig.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

Det samlede billede dækker dog over store forskelle mellem de enkelte familier, som det er fremgået af de tidligere afsnit. Siden 2003 er bruttogælden i familier med nettogæld (ekskl. pensionsformue) steget med 346 mia. kr., næsten det halve af stigningen i den samlede bruttogæld. Denne familietype har samtidigt øget deres finansielle aktiver med 20 mia. kr., og deres pensionsformuer efter skat er steget med 117 mia. kr. Selv når pensionsformuerne indregnes, er den finansielle nettostilling

ÆNDRING I GÆLDS- OG FORMUEPOSTER 2003-10, UDVALGTE GRUPPER

Tabel 11

Mia. kr.	Alle familier	10. indkomstdecil-gruppe	10. bruttogældsdecil-gruppe	Familier med positiv nettogæld før pensionsformue
Bruttogæld	734	240	348	346
Aktiver ekskl. pensionsformue efter skat	1212	360	411	212
- boliger i Danmark	930	284	346	192
- andre aktiver	282	77	65	20
Aktiver inkl. pensionsformue efter skat	1.740	487	520	329
- pensionsformue efter skat	528	127	110	117

Anm.: Tabellen viser de absolutte ændringer fra 2003 til 2010 i summen for den pågældende variabel blandt familierne i hvert af de viste segmenter. Tallet i tabellens øverste højre hjørne angiver fx den absolutte forskel mellem den samlede bruttogæld i 2010 blandt de familier, der ved udgangen af 2010 havde positiv nettogæld, og den tilsvarende sum i 2003 for de familier, der havde positiv nettogæld i dette år.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata fra Danmarks Statistik og andre institutioner, jf. boks 4.

således forringet med 210 mia. kr. i perioden, noget mere end værdien af deres ejerboliger er øget.

Trods den generelt positive formueudvikling siden 2003 er der således grupper, der har haft en anden og langt mere negativ udvikling.

LITTERATUR

De Økonomiske Råd (2008), Opsparing, *Dansk Økonomi*, forår.

Europa-Kommissionen (2012), Alert Mechanism Report.

http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/documents/alert_mechanism_report_2012_en.pdf

Isaksen, Jacob, Paul Lassenius Kramp, Louise Funch Sørensen og Søren Vester Sørensen (2011), Husholdningernes balancer og gæld – et internationalt landestudie, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 3. kvartal, Del 2.

Jørgensen, Michael (2007), Danskernes pensionsopsparinger, SFI – det nationale forskningscenter for velfærd.

Kramp, Paul Lassenius, Jane Lee Lohff og Jens Pagh Maltbæk (2012), Pensionsopsparing, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 1. kvartal, Del 1.

Velfærdskommissionen (2006), De fremtidige pensionsindkomster, *Fremtidens velfærd – vores valg*, kapitel 5.

Økonomi- og Erhvervsministeriet (2010) Familiernes økonomi, *Økonomisk Tema*, nr. 10

Danmarks konkurrenceevne og eksportformåen

Christian Helbo Andersen, Jacob Isaksen og Morten Spange, Økonomisk Afdeling

1. INDLEDNING OG SAMMENFATNING

Dansk økonomi er karakteriseret ved at være tæt integreret med omverdenen. Det gælder både på det finansielle og det realøkonomiske plan. Summen af Danmarks im- og eksport er på niveau med det samlede bruttonationalprodukt, BNP, og omtrent hvert fjerde job er direkte eller indirekte afhængigt af eksport. Selv om Danmarks eksport af varer og tjenester opgjort i mængder er fordoblet siden 1995, er eksportens andel af det samlede importmarked imidlertid faldet. En del af dette fald afspejler, at vækstøkonomiernes andel af verdenshandlen er steget, men det er ikke hele forklaringen.

Eksporten afspejler forskellen mellem på den ene side tilgangen af resurser (produktion og import) og på den anden side den indenlandske anvendelse (forbrug og investeringer). I perioder med stærk indenlandsk efterspørgsel vil der være en mindre andel af produktionen til overs til eksport sammenlignet med en normal konjunktursituation. Det var fx tilfældet under højkonjunktoren i midten af 2000'erne.

Perioder med stor indenlandsk efterspørgsel afspejler sig som regel i et stramt arbejdsmarked. Det fører normalt til lønstigninger, som overstiger, hvad der er basis for på baggrund af produktivitetsudviklingen. Dermed svækkes konkurrenceevnen, og eksporten bliver klemmt. Danske virksomheder har da også de senere år tabt konkurrenceevne over for udlandet, når denne opgøres på baggrund af de relative enhedsløn-omkostninger. Det afspejler både, at de danske lønninger er steget mere end i udlandet, og at produktivitetsudviklingen har været svagere.

I et fastkursregime som det danske, hvor pengepolitikken tilrettelægges ud fra hensynet til kronekursen, er finanspolitikken det primære instrument til at styre den indenlandske efterspørgsel. Konkurrenceevnen opgjort som produktionsomkostningerne relativt til udlandets afhænger således af den førte finanspolitik.

Et lands eksportpræstation afhænger ikke kun af virksomhedernes evne til gennem lave produktionsomkostninger at konkurrere med de udenlandske producenter. Eksportens sammensætning på tværs af varegrupper og aftagerlande spiller også en rolle. Ved at være til stede på hurtigt voksende markeder kan Danmarks andel af verdens eksport vokse, selv hvis markedsandelen på de enkelte delmarkeder er uændret. Vi finder, at vareeksportens sammensætning på tværs af produktgrupper siden 1995 har bidraget moderat positivt til Danmarks markedsandel på de otte største eksportmarkeder. Sammensætningen på tværs af lande har haft et stort set neutralt bidrag til markedsandelen set over perioden som helhed.

Danmark har en stor andel af såkaldt lavteknologiske produkter i sin eksport sammenlignet med de øvrige OECD-lande. Det afspejler bl.a. en specialisering i fødevarer, drikkevarer og tobak. Omvendt er danske virksomheder underspecialiserede i højteknologiske produkter. Det afgørende er, at Danmark er til stede i brancher, hvor der er muligheder for at drage fordel af et højt vidensniveau og dermed at få dækket de høje lønninger. Det kan godt lade sig gøre også inden for andre brancher end de højteknologiske. Fx kan det teknologiske niveau i fremstillingsprocessen være højt også inden for produktion af lavteknologiske produkter. Evnen til gennem fleksibilitet og omstillingsevne at kunne være til stede på de hurtigst voksende markeder er også et udtryk for konkurrenceevne. Denne evne fremmes bedst gennem strukturpolitiske tiltag, der sikrer fri konkurrence og et fleksibelt arbejdsmarked.

Danmarks konkurrenceevne er traditionelt blevet forbundet med pris-konkurrenceevnen, der opgøres på basis af priserne på dansk producerede varer relativt til varer produceret i konkurrentlandene. I de senere år er der imidlertid kommet stigende fokus på den såkaldte ikke-priskonkurrenceevne. Ikke-priskonkurrenceevnen dækker over andre faktorer end prisen, som påvirker konkurrenceevnen. Fx vil evnen til at fremstille produkter af særligt høj kvalitet, eller som på anden vis skiller sig ud fra konkurrenternes, have en positiv virkning på konkurrenceevnen.

Et lands ikke-priskonkurrenceevne er vanskelig at måle, og som regel vurderes den derfor på baggrund af indikatorer. Eksempler er udgifter til forskning og udvikling, antal tildelte patenter og arbejdsstyrkens uddannelsesniveau. Vurderet på basis heraf er Danmarks ikke-priskonkurrenceevne god sammenlignet med andre vestlige lande. De danske udgifter til forskning og udvikling som andel af BNP er fx højere end for OECD-landene som helhed. Det er formentlig en væsentlig forklaring på, at Danmark også ligger højt for så vidt angår antal tildelte patenter pr. indbygger. Desuden kan forbedringen i bytteforholdet ses som en indikation på, at danske virksomheder har evnet at konkurrere på andre faktorer

end prisen. Bytteforholdet angiver prisen på eksport relativt til prisen på import, og en stigning i bytteforholdet afspejler således, at danske varer er blevet relativt dyrere. Der er således indikationer på, at ikke-priskonkurrenceevnen for Danmarks vedkommende i et vist omfang har kunnet kompensere for de høje enhedslønomkostninger.

For at belyse, hvad der har drevet eksportmarkedsvæksten for en gruppe OECD-lande, opstiller vi en økonometrisk model. I modellen forklares eksporten ud fra både pris- og ikke-prisfaktorer. Mens der er en klar sammenhæng mellem udviklingen i et lands priskonkurrenceevne og dets eksportformåen, er effekten af ikke-priskonkurrence mindre tydelig. Der er dog en tendens i retning af, at lande, hvor udgifterne til forskning og udvikling er steget relativt meget, har klaret sig bedre. Analysen bekræfter også, at priskonkurrenceevnen for Danmarks vedkommende har hæmmet eksporten, mens ikke-priskonkurrenceevnen har bidraget positivt.

På trods af tabet af markedsandele er dansk økonomi fortsat i en relativt gunstig position. Der er overskud på betalingsbalancen, og den strukturelle ledighed er moderat. For at denne udvikling kan fortsætte, er det afgørende, at finanspolitikken og de øvrige økonomiske politikker tilrettelægges på en måde, så den indenlandske efterspørgsel udvikler sig i overensstemmelse med økonomiens produktionspotentiale. Det giver de bedste forudsætninger for en stabil fremgang i eksporten sammen med lønstigninger, der følger udviklingen i produktiviteten.

Der kan desuden være en gunstig effekt af at være til stede på de markeder, der vokser hurtigst. Det gælder både på tværs af lande og på tværs af varegrupper. Den danske eksports sammensætning på tværs af lande og markeder er i stort omfang et resultat af vores erhvervsstruktur, som kun udvikler sig langsomt over tid.

Det er vanskeligt at forudsige, hvilke markeder der fremadrettet vil opleve den kraftigste vækst i efterspørgslen. Det er imidlertid vigtigt at fokusere på bevægeligheden og omstillingsevnen i dansk økonomi, så produktionsressourcerne kan søge mod de brancher, hvor der er mulighed for at konkurrere internationalt. Endelig kan evnen til at konkurrere på andre faktorer end prisen søges bedret, fx ved at satse mere på forskning og uddannelse. Mens den gunstige effekt af en finanspolitik, der er tilpasset konjunkturudviklingen, er klar, er der mere usikkerhed forbundet med de øvrige veje til at fremme konkurrenceevnen.

2. BETALINGSBALANCE, EKSPORT OG MARKEDSANDELE

I 2010 svarede Danmarks samlede handel med varer og tjenester med udlandet til 96 pct. af det danske BNP, hvilket er højere end i de fleste

EKSPORT OG IMPORT AF VARER OG TJENESTER SOM ANDEL AF BNP I
LØBENDE PRISER

Tabel 2.1

	1995	2000	2005	2010
Danmark	71	87	93	96
Tyskland	47	66	77	88
Storbritannien	57	57	56	63
Sverige	73	87	89	94
USA	23	26	26	29
Frankrig	44	57	53	53
Norge	70	76	73	71
Holland	113	135	131	149

Kilde: OECD, *Economic Outlook*, nr. 90.

andre lande, jf. tabel 2.1. Der er generelt en tendens til, at små landes økonomier er mere åbne end store landes økonomier. Holland er en mere åben økonomi end Danmark, hvilket dog skal ses i lyset af den betydelige transithandel, som primært hidrører fra Rotterdam. Hollands stilling som centrum for søfragt i Europa gør, at eksportens importindhold er særligt højt. Et højt importindhold i eksporten indebærer, at den indenlandske værdiskabelse er mindre end eksporttallene umiddelbart indikerer.

Betalingsbalancen

De danske timelønsomkostninger er blandt de højeste i verden. På trods heraf har der over de seneste år været store overskud på betalingsbalancens løbende poster. I 2011 var der et betalingsbalanceoverskud på 115,8 mia. kr. svarende til omkring 6,7 pct. af BNP, hvilket i international sammenhæng er et stort overskud. Overskuddet på betalingsbalancens løbende poster kan især henføres til et stort overskud på varehandel. De seneste år har der været et mindre overskud på handel med tjenester. Desuden har Danmarks stilling som kreditornation ført til et stigende overskud på løn- og formueindkomst, jf. figur 2.1.

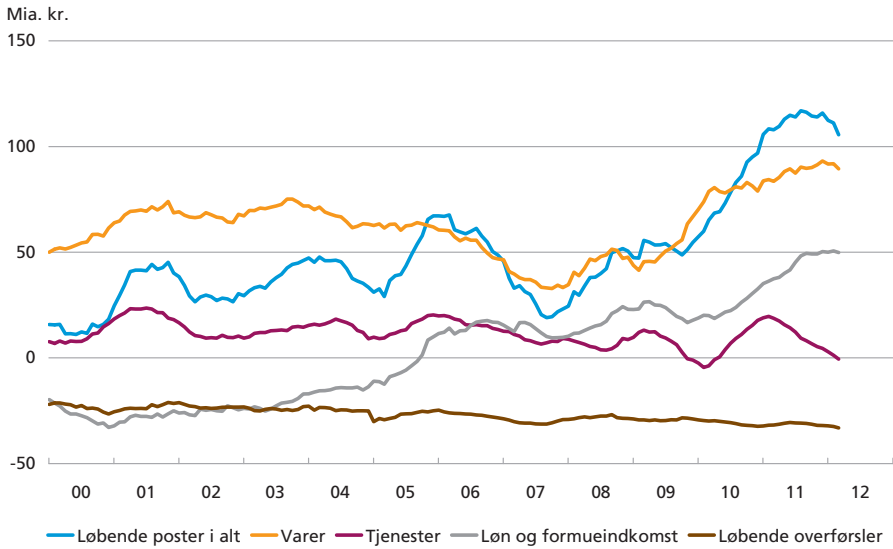
Danmark er nettoeksportør af olie og gas, og siden 1998 har værdien af den danske olie- og gasproduktion i Nordsøen bidraget betydeligt til overskuddet på handelsbalancen. Også ekskl. energi har der imidlertid været et betydeligt overskud på handelsbalancen, jf. figur 2.2. Handelsbalancen blev svækket under højkonjunktoren i midten af 2000'erne, men er siden 2007 forbedret væsentligt, bl.a. som følge af et større tilbageslag i den indenlandske efterspørgsel i Danmark end i udlandet.

Dansk eksportformåen i international sammenhæng

Danmarks samlede eksport af varer og tjenester i mængder er siden 1995 vokset med ca. 5 pct. om året, jf. figur 2.3, hvilket er noget mere end væksten i BNP. Det skal ses i sammenhæng med, at verdenshandlen

BETALINGSBALANCENS LØBENDE POSTER

Figur 2.1

Anm.: Opgjort som løbende sum af 12 måneder. Seneste observation er marts 2012.

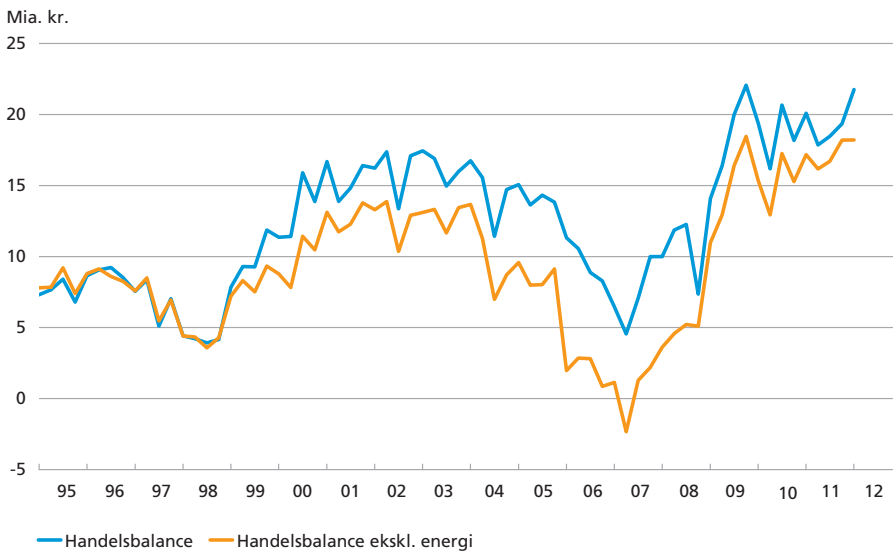
Der er foretaget en korrektion, så bunkring knyttet til søtransport indgår under tjenester og ikke under varer.

Kilde: Danmarks Statistik, Betalingsbalancestatistikken.

er vokset hurtigere end verdensøkonomien over de seneste 15 år. Tendensen til øget handel indebærer, at eksporten har fået større betydning for den økonomiske udvikling i Danmark.

HANDELSBALANCEN EKSKL. ENERGI I LØBENDE PRISER

Figur 2.2

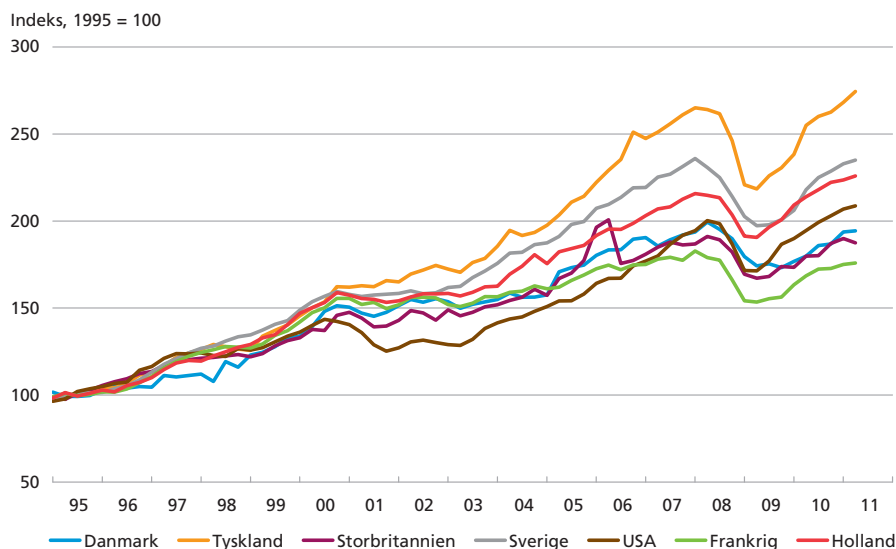

Anm.: Kvartalsvise observationer. Sæsonkorregeret. Seneste observation er 1. kvartal 2012.

Kilde: Danmarks Statistik, Udenrigshandelsstatistikken.

EKSPORT AF VARER OG TJENESTER I MÆNGDER

Figur 2.3

Anm.: Kvartalsvise observationer. Seneste observation er 2. kvartal 2011.

Kilde: OECD, *Economic Outlook*, nr. 90.

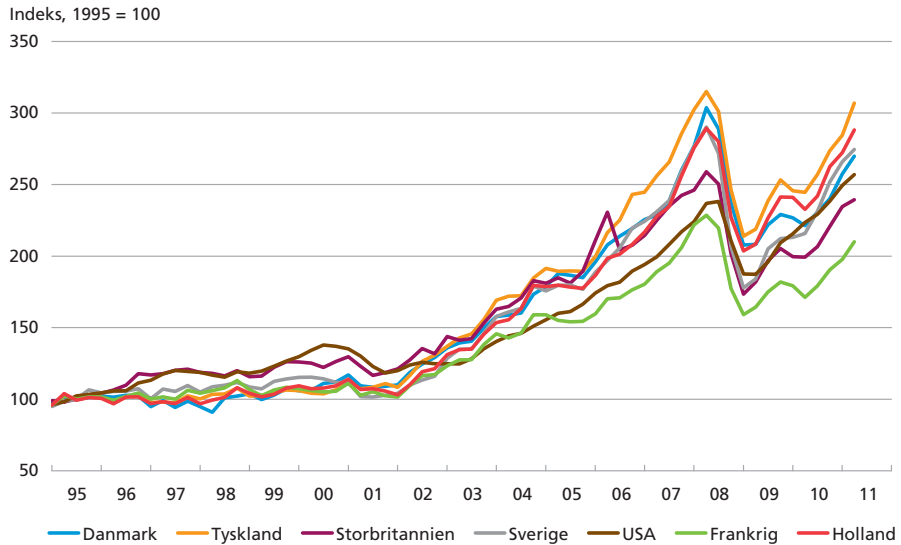
Udviklingen i dansk eksport i mængder dækker over en jævn stigning fra 1995 til midten af 2008. I den sidste del af 2008 blev eksporten ramt af det internationale økonomiske tilbageslag og faldt betydeligt ligesom i andre lande. Eksporten fladede ud i løbet af 2009, og siden 2010 er det igen gået fremad. Over perioden 1995-2011 set under ét har den danske eksportvækst i mængder ligget på niveau med den i Storbritannien, Frankrig og USA, mens udviklingen har været mindre gunstig end i Holland, Sverige og Tyskland.

Dansk eksport har klaret sig bedre i værdi end i mængder, jf. figur 2.4. Det afspejler, at Danmark har opnået en gunstig udvikling i bytteforholdet, som angiver prisen på eksport relativt til prisen på import, jf. figur 2.5. En forbedring i bytteforholdet indebærer, at vi skal eksportere mindre for at kunne importere en given mængde af varer og tjenester. Det er gavnligt for landets samlede velstand. Et løft i bytteforholdet er således positivt i den udstrækning, at det afspejler øget efterspørgsel efter danske varer i forhold til udenlandske varer.

Landenes eksport af varer og tjenester i værdier er i figur 2.4 opgjort i dollar. Det indebærer, at udviklingen er følsom over for udsving i valutakurserne mellem dollar og henholdsvis euro, britiske pund og svenske kroner. Fx betyder en stigning i dollaren over for euroen, at værdien af dansk eksport er mindre værd i forhold til amerikansk eksport, når værdien af dansk eksport omveksles til dollar. Opgørelsen i mængder er mest relevant for produktionen og beskæftigelsen, mens opgørelsen i

EKSPORT AF VARER OG TJENESTER I VÆRDI OPGJORT I DOLLAR

Figur 2.4

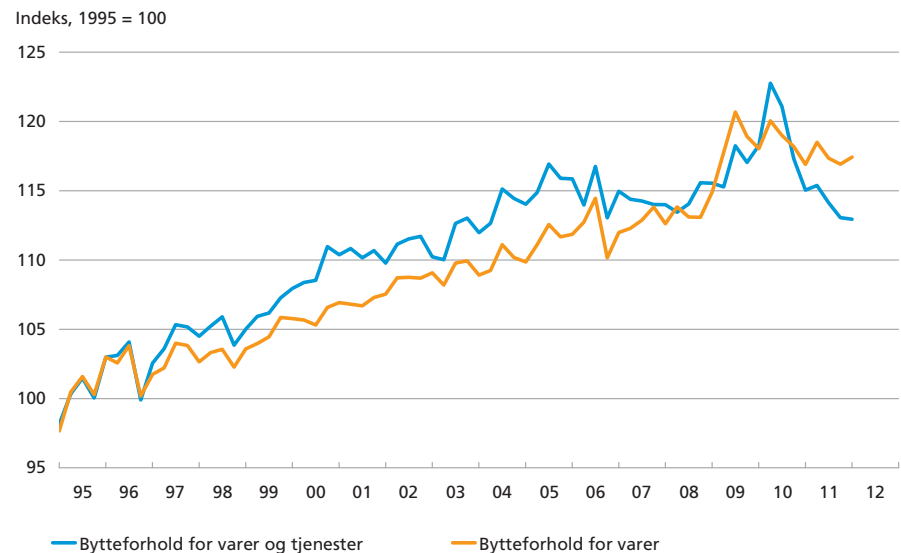
Anm.: Kvartalsvise observationer. Seneste observation er 2. kvartal 2011.

Kilde: OECD, *Economic Outlook*, nr. 90.

værdi er mest relevant for købekraften og dermed befolkningens velstand. Desuden har eksportens værdi betydning for betalingsbalancen. Den gunstige udvikling i bytteforholdet har således bidraget til overskuddet på betalingsbalancen. Der er usikkerhed knyttet til opgørelsen

BYTTEFORHOLD

Figur 2.5

Anm.: Kvartalsvise observationer. Seneste observation er 1. kvartal 2012.

Kilde: Danmarks Statistik.

BEREGNING AF MARKEDSANDELE

Boks 2.1

Dansk eksports markedsandel angiver Danmarks eksport i forhold til størrelsen af et sammenvejet eksportmarked. Markedsandelen på tidspunkt t er defineret som:

$$DK_MA_t = \frac{X_{DK,t}}{DK_XMKT_t}$$

Her er $X_{DK,t}$ den totale danske eksport på tidspunkt t til en gruppe af N lande og DK_XMKT_t er eksportmarkedets størrelse på tidspunkt t .

Vores beregning af markedsandele bygger på et eksportmarked defineret som et vejet gennemsnit af importen hos vore handelspartnere, hvor vægtene afspejler landets betydning for dansk eksport. Som vægte anvendes den danske markedsandel i det pågældende land i et givet basisår, der her er sat til 2005. Denne tilgang anvendes også af fx OECD.

Det samlede danske eksportmarked, DK_XMKT_t , er defineret som:

$$DK_XMKT_t = \sum_{i=1}^N \frac{X_{DK,i,2005}}{X_{total,i,2005}} M_{total,i,t}$$

Her er $X_{DK,i,2005}$ Danmarks eksport i år 2005 til land i opgjort i dollar, $X_{total,i,2005}$ er den samlede eksport fra hele verden til land i i år 2005 opgjort i dollar, $(X_{DK,i,2005} / X_{total,i,2005})$ er den faste vægt til land i ved opgørelse af eksportmarkedet, og $M_{total,i,t}$ er land i 's samlede import på tidspunkt t opgjort i 2005-dollar.

Måling af eksportformåen på baggrund af markedsandele indebærer en antagelse om, at danske eksportører alene konkurrerer med andre landes eksportører og ikke med producenter på hjemmemarkedet. Fx vil vores markedsandel i Tyskland alene måle, hvor godt vi klarer os i konkurrencen med andre eksportører til Tyskland, og ikke hvor godt vi klarer os i forhold til tyske producenter.

af prisen på eksport, deflatoren, og opgørelse af eksporten i værdi er derfor mere sikker end i mængder.

Markedsandele i mængder

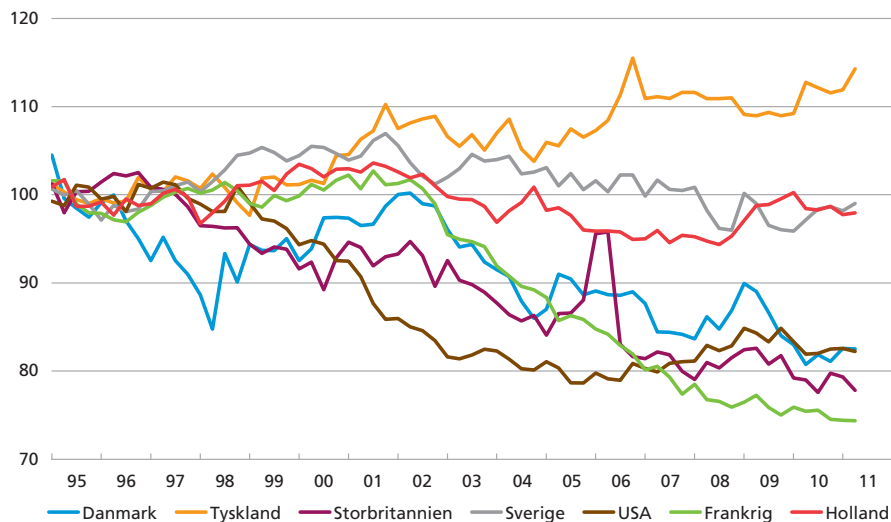
Et lands markedsandel er et udtryk for udviklingen i dets eksport i forhold til dets eksportmarkeder, jf. boks 2.1. Danmark har i lighed med Frankrig og Storbritannien ikke fastholdt sin markedsandel for vare- og tjenesteeksport i mængder, jf. figur 2.6. Tabet af markedsandele afspejler, at importmængden i udlandet er vokset hurtigere end dansk eksport. En del af stigningen i importmængden skyldes øget international arbejdsdeling og integration af fx BRIK-landene i verdensøkonomien.¹

¹ BRIK-landene, der omfatter Brasilien, Rusland, Indien og Kina, fremhæves ofte som eksempler på lande, hvis betydning i verdensøkonomien i de senere år er steget betydeligt.

MARKEDSANDELE FOR VARE- OG TJENESTEEXPORT I MÆNGDER

Figur 2.6

Indeks, 1995 = 100

Anm.: Kvartalsvise observationer. Seneste observation er 2. kvartal 2011.

Kilde: OECD, *Economic Outlook*, nr. 90.

Denne udvikling er uden sammenhæng med eksporten fra de vesteuropæiske lande og USA og giver derfor anledning til et fald i disse landes markedsandele, som ikke afspejler en forværring af konkurrenceevnen. Danmarks tab af markedsandele i mængder er dog relativt stort i forhold til andre vesteuropæiske landes.

Danmarks tab af markedsandele er endnu mere udtalt, når der alene ses på vareeksporten, jf. figur 2.7. Det afspejler, at markedsandelen for den samlede eksport bliver holdt oppe af fremgangen i eksporten af søtransport. Dansk skibsfart er det næststørste eksporterhverv efter industrien. Det er med til at forklare, at eksporten af tjenester udgør lidt over en tredjedel af Danmarks samlede eksport, mens handlen med tjenester kun tegner sig for omtrent en femtedel af den samlede internationale handel.

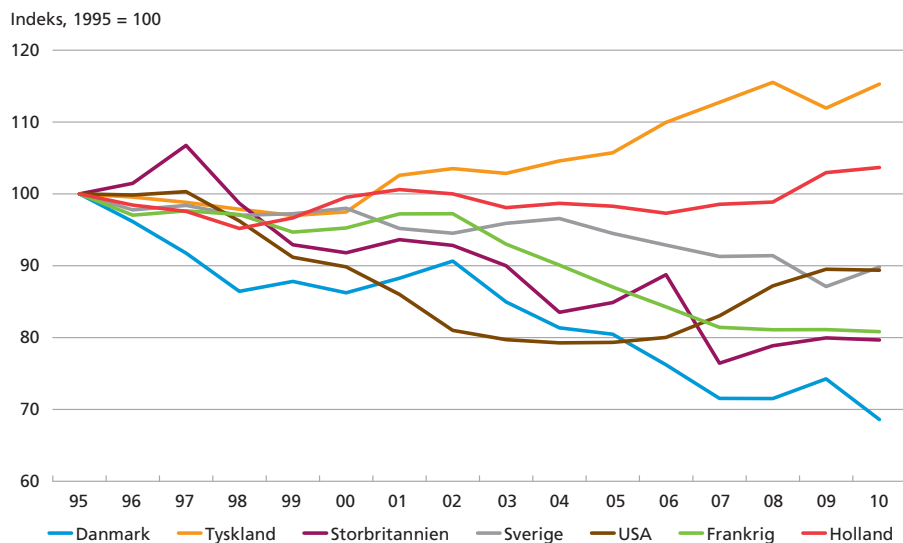
På kort sigt er der tendens til, at dansk eksport vinder markedsandele i internationale lavkonjunkturer, men taber markedsandele i højkonjunkturer, jf. figur 2.8. Det afspejler, at en stor del af eksporten udgøres af varer, som er mindre konjunkturfølsomme end varerne på vores eksportmarkeder. Det drejer sig fx om medicinalvarer og mange landbrugsprodukter.

Markedsandele i værdi

Over perioden 1999-2009 har markedsandelen for dansk vare- og tjenesteeksport i værdi ligget fladt, jf. figur 2.9. Dansk eksports tab af markeds-

MARKEDSANDELE FOR VAREEKSPORTEN I MÆNGDER

Figur 2.7

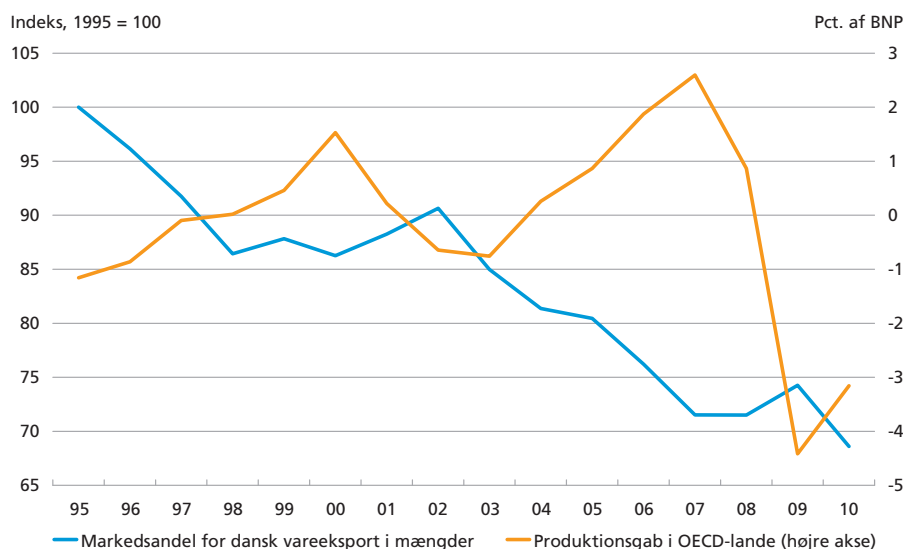
Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2010.

Kilde: OECD, *International Trade Statistics*, OECD, *National Accounts*, og egne beregninger.

andele i mængder er således i betydeligt omfang blevet kompenseret af, at danske virksomheder har opnået højere prisstigninger på deres eksportvarer samt større stigning i indtægterne på tjenesteydelser end de gennemsnitlige prisstigninger på import af varer og tjenester i vore aftagerlande. Markedsandelen for vare- og tjenesteeksport i værdi har

DANSK MARKEDSandel OG INTERNATIONALE KONJUNKTURER

Figur 2.8

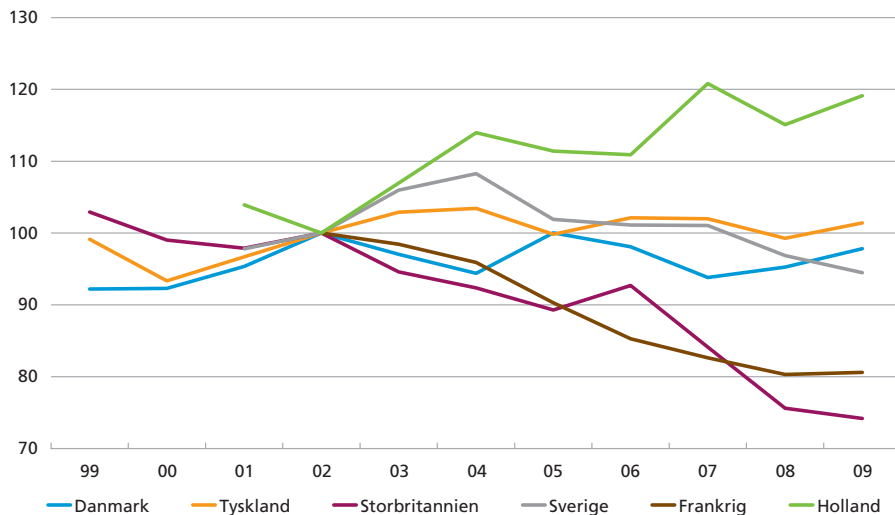
Anm.: Kvartalsvise observationer. Sidste observation er 2. kvartal 2011.

Kilde: OECD, *International Trade Statistics*, OECD, *Economic Outlook*, nr. 90, og egne beregninger.

MARKEDSANDELE FOR VARE- OG TJENESTEEXPORT I VÆRDI

Figur 2.9

Indeks, 2002 = 100

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2009.

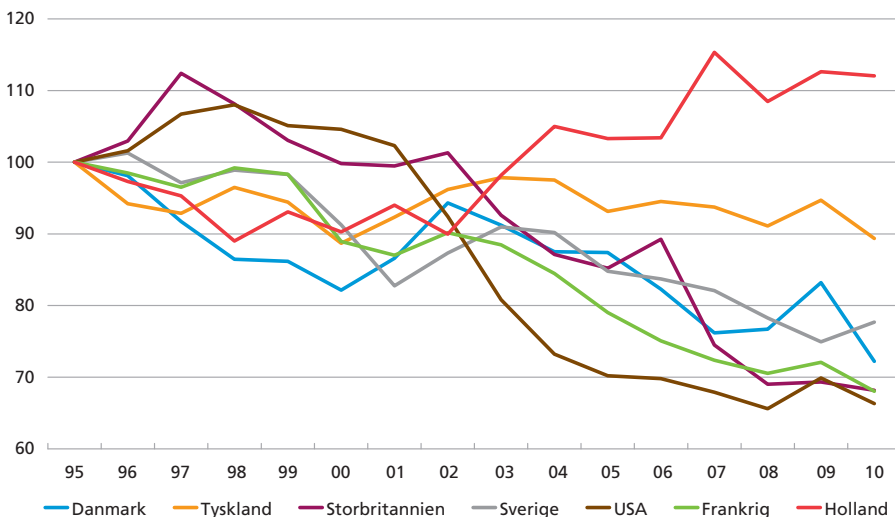
Kilde: OECD, *International Trade Statistics*, OECD, *Balance of Payments Statistics*, og egne beregninger.

udviklet sig stort set parallelt med Sveriges, selv om Sverige i samme periode havde en langt gunstigere udvikling i markedsandelen opgjort i mængder. Det afspejler, at Sverige ikke i lige så høj grad som Danmark har oplevet en forbedring af bytteforholdet for varer og tjenester set under ét.

MARKEDSANDELE FOR VAREEKSPORT I VÆRDI

Figur 2.10

Indeks, 1995 = 100

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2010. Markedsandelene er beregnet som landets eksport af varer.

Kilde: OECD, *International Trade Statistics*, og egne beregninger.

Danmark har tabt markedsandele i værdi, når handlen med tjenester ekskluderes fra opgørelsen, jf. figur 2.10. Over perioden 1995-2010 svarer dansk vareeksports tab af markedsandele i mængder til godt 30 pct., jf. figur 2.7, mens tabet i værdi har været lidt mindre, jf. figur 2.10. Den omtrent flade udvikling i markedsandelen i værdi for den samlede vare- og tjenesteeksport dækker således over, at Danmark har vundet markedsandele på tjenestemarkedet, mens Danmark har tabt markedsandele på varemarkedet. Den positive udvikling i markedsandelen på tjenestemarkedet skyldes Danmarks betydelige eksport af søtransport.

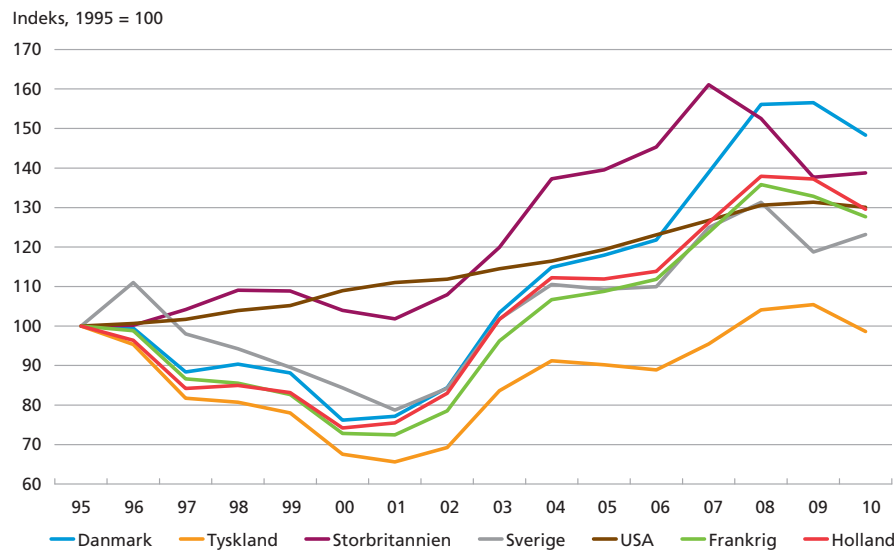
3. PRISKONKURRENCEEVNE

Prisen på et produkt sættes med en mark-up i forhold produktionsomkostningerne. Lønomkostningerne udgjorde i 2011 omtrent en tredjedel af de danske virksomheders samlede produktionsomkostninger og to tredjedele af bruttoværditilvæksten. Når priskonkurrenceevnen vurderes ud fra omkostningssiden, er det derfor centralt at betragte enhedslønomkostningerne i fælles valuta. Herved tages hensyn til udviklingen i såvel lønomkostninger, valuta og produktivitet på tværs af lande. Over perioden 1995-2010 er enhedslønomkostningerne steget mere i Danmark end i de fleste sammenlignelige lande, jf. figur 3.1.

Den overvejende del af vareeksporten består af industriprodukter. Enhedslønomkostningerne i fremstillingssektoren har generelt udviklet sig

ENHEDSLØNOMKOSTNINGER FOR HELE ØKONOMIEN OPGJORT I DOLLAR

Figur 3.1

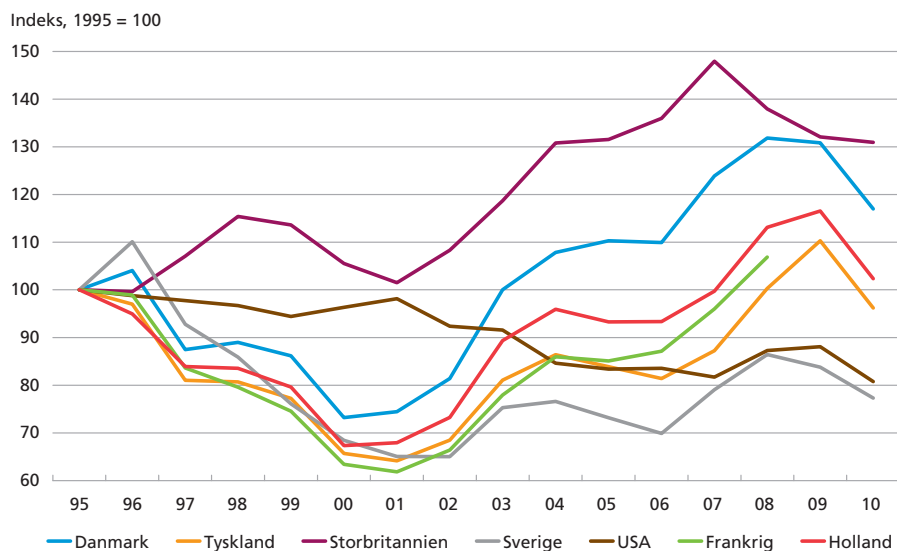

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2010.

Kilde: OECD, *Main Economic Indicators*.

ENHEDSLØNOMKOSTNINGER FOR FREMSTILLING OPGJORT I DOLLAR

Figur 3.2

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2010 med undtagelse af Frankrig, hvor seneste observation er 2008.
Kilde: OECD, *Main Economic Indicators*.

mere moderat end for hele økonomien. Der har dog været en stigning i de danske enhedslønomkostninger i fremstillingssektoren i forhold til i andre lande, jf. figur 3.2.

Udviklingen i løn og produktivitet i Danmark i forhold til udlandet kan sammenfattes i ét mål ved at betragte de relative enhedslønomkostninger inden for fremstilling. Dansk vareeksports tab af markedsandele i mængder er sket samtidig med stigningen i de relative enhedslønomkostninger, jf. figur 3.3.

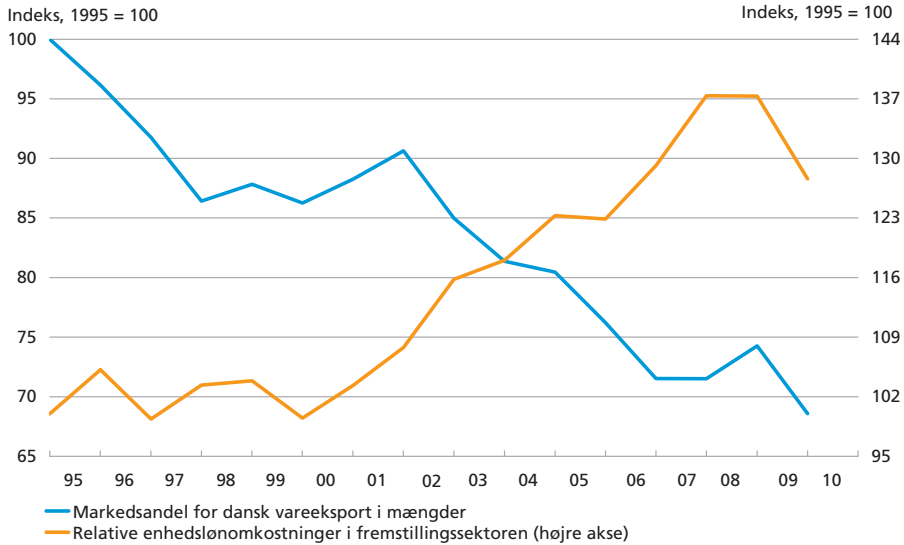
Valutakurs og produktionsomkostninger

Fastkurspolitikken indebærer, at den danske krone ligger fast over for euroen mens der over for en række valutaer uden for euroområdet har været en del udsving i kursen. For perioden set under ét har kronen dog været omtrent uændret, jf. figur 3.4. Valutakursudviklingen kan således ikke forklare stigningen i de relative enhedslønomkostninger fremstillingssektoren siden 1995.

Der har siden 1995 været tendens til, at lande med den største forværing af lønkonkurrenceevnen i fremstillingssektoren har klaret sig dårligst på eksportmarkederne, jf. Pedersen og Riishøj (2008). Lønningerne i Danmark er steget i forhold til lønningerne i de fleste andre lande siden 1995 og især siden 2000, jf. figur 3.5. De danske lønomkostninger lå allerede i 1995 på et højt niveau i forhold til i andre lande, jf. Beier og Pedersen (2005). Omvendt har tysk eksport vundet markedsandele i

DANSK MARKEDSANDEL OG ENHEDSLØNOMKOSTNINGER

Figur 3.3

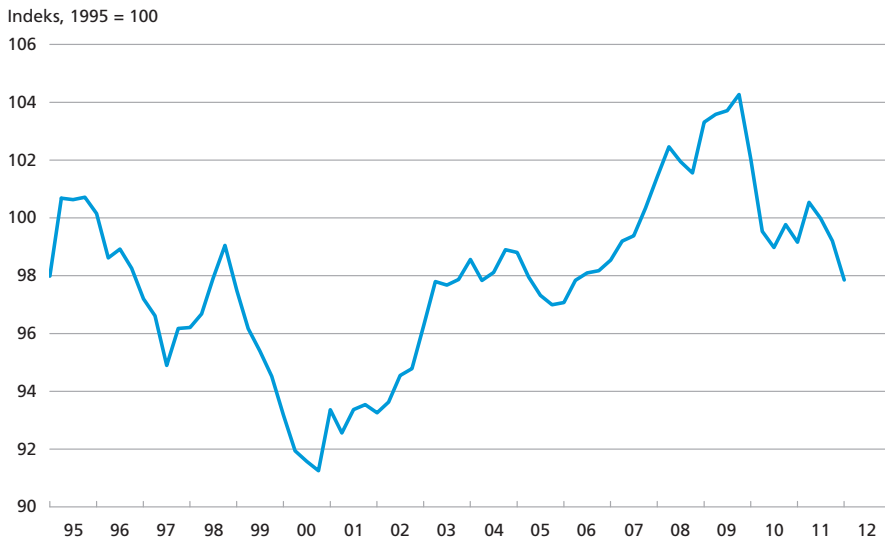
Anm.: Årlige observationer. Senest observation er 2010. De relative enhedslønomkostninger for industrien er baseret på en sammenvejning med vægte fra det effektive kronekursindeks.

Kilde: OECD, *International Trade Statistics*, OECD, *Economic Outlook*, nr. 90, og egne beregninger.

mængder siden 1995. Over perioden 1995-2010 har lønstigningstakten i Tyskland været mærkbart mindre end i andre lande. Det skal ses i lyset af, at arbejdsløsheden var høj igennem 1990'erne. Samtidig har der siden

NOMINEL EFFEKTIV KRONEKURS

Figur 3.4

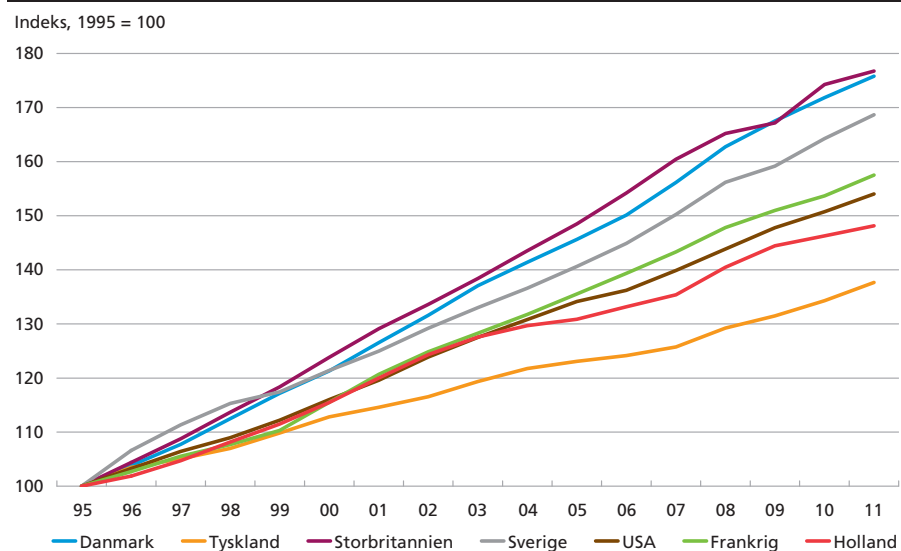

Anm.: Kvartalvis observationer. Seneste observation er 1. kvartal 2012. Den effektive kronekurs viser kronens styrke over for 27 af vores største samhandelspartnere. En stigning i indekset angiver en stærkere dansk krone.

Kilde: Danmarks Nationalbank.

UDVIKLING I TIMELØNNEN I FREMSTILLING, NATIONAL VALUTA

Figur 3.5

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2011.
Kilde: OECD.

midten af 2000'erne været gennemført omfattende arbejdsmarkedsreformer, hvilket har været med til at øge udbuddet af arbejdskraft og mindske lønpresset på kort sigt.

Lønstigningstakten i den danske fremstillingssektor har ligget væsentligt over udlandets over stort set hele perioden, og det er kun i 2010 og 2011, at lønningerne i Danmark er steget mindre end i udlandet flere kvartaler i træk, jf. figur 3.6. Det kan forklare en stor del af stigningen i de relative enhedslønomkostninger for fremstillingssektoren.

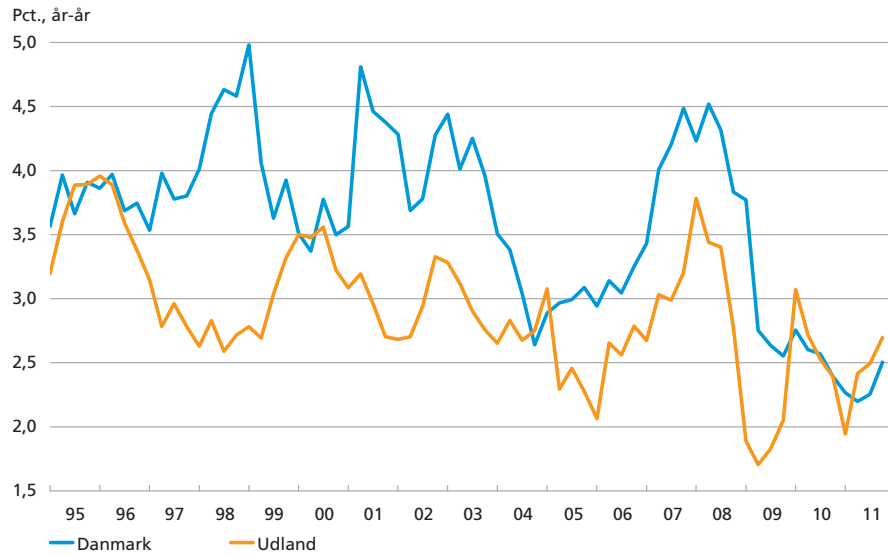
Ud over lønninger udgør udgifter til råvarer en betydelig andel af de samlede produktionsomkostninger. Inden for fremstilling er energi generelt en tungtvejende omkostningspost. I forhold til andre lande har Danmark dog et lille energiforbrug i forhold til økonomiens størrelse. Det betyder, at en højere pris på energi slår mindre igennem på prisen på danske produkter end på udenlandske konkurrenters. Pedersen og Riishøj (2009) finder, at en fordobling af energipriserne på verdensmarkedet, forbedrer dansk eksports priskonkurrenceevne med ca. 2 pct.

Produktivitet

Produktivitetsvæksten i dansk økonomi har siden 1995 været lav i forhold til en række af de lande, vi normalt sammenligner os med, jf. figur 3.7. Over perioden 1995-2010 er arbejdsproduktiviteten i dansk industri steget med ca. 2 pct. om året, mens Sverige og USA har oplevet produktivitetsvækst på godt 5 pct. om året. I tysk industri har der været en

LØNSTIGNINGSTAKT I FREMSTILLINGSSEKTOREN

Figur 3.6

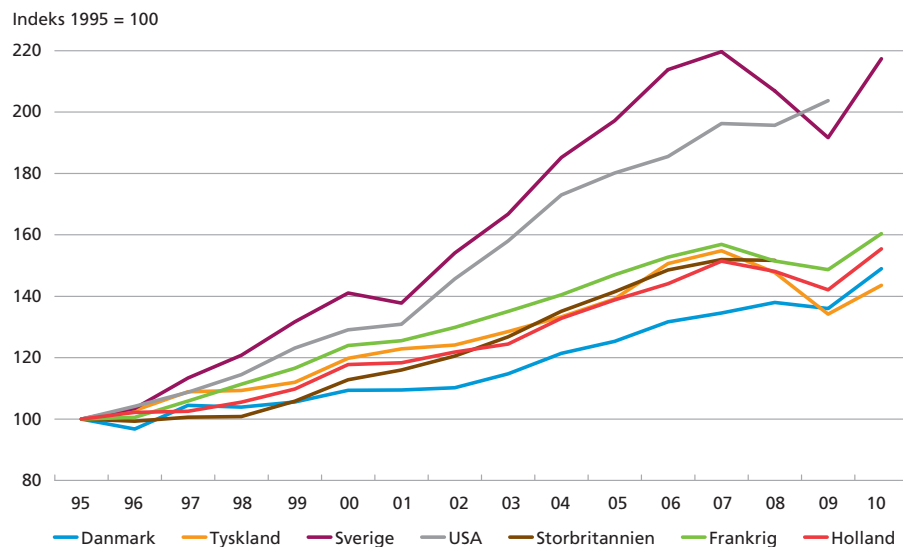
Anm.: Kvartalsvise observationer. Seneste observation er 4. kvartal 2011. Lønstigningstakten for udlandet er baseret på en sammenvejning med vægte fra det effektive kronekursindeks.

Kilde: OECD.

stigning i arbejdskraftproduktiviteten på gennemsnitligt 3,5 pct. frem til 2007. I 2008 og 2009 var der betydelige fald i arbejdskraftproduktiviteten i den tyske fremstillingssektor, hvilket skal ses i lyset af, at det tyske arbejdsmarked er karakteriseret ved en højere grad af jobbeskyttelse

TIMEPRODUKTIVITET I FREMSTILLING

Figur 3.7

Anm.: Årlige observationer. Seneste observation er 2010.

Kilde: Eurostat (Danmark, Tyskland, Sverige, Frankrig og Holland) og OECD (Storbritannien og USA).

end det danske. Da den globale efterspørgsel faldt i 2008 som følge af krisen, var det således sværere for tyske virksomheder at reducere beskæftigelsen.

Den svage danske produktivitetsudvikling udgør en særskilt udfordring for konkurrenceevnen. Andersen og Spange (2012) diskuterer, hvordan væksten i produktiviteten kan løftes. Ud over øget fleksibilitet og åbenhed fremhæves øget satsning på uddannelse og forskning. Den svage danske produktivitetsudvikling er også genstand for politisk opmærksomhed. I 2012 har regeringen således nedsat en kommission med uafhængige eksperter, som skal komme med konkrete idéer til, hvordan produktiviteten i Danmark kan styrkes.

Sammenfattende peger ovenstående analyse på, at det betydelige fald i de danske markedsandele for vareeksporten i mængder gennem de seneste 15 år i høj grad afspejler en markant forringelse af lønkonkurrenceevnen over for udlandet. Det kan henføres til, at de danske lønstigninger gennem en årrække har ligget betydeligt over udlandets på trods af en svag produktivitetsudvikling.

4. DISAGGREGERET ANALYSE AF DANMARKS EKSPORTFORMÅEN

Afsnit 2 og 3 har primært omhandlet sammenhængen mellem eksportformåen og priskonkurrenceevne. Danmarks eksportformåen afhænger imidlertid ikke kun af vores evne til at konkurrere med udenlandske producenter inden for de enkelte produktgrupper. Sammensætningen af eksporten på tværs af produkter og aftagerlande spiller også en rolle. Ved at være til stede på hurtigt voksende markeder kan Danmarks samlede markedsandel vokse, selv hvis markedsandelen på de enkelte delmarkeder er uændret. Evnen til gennem fleksibilitet og omstillingsparathed at kunne være til stede på disse markeder er således også et udtryk for konkurrenceevne.

Struktur- og delmarkedsandelseffekt

I det følgende dekomponerer vi udviklingen i Danmarks samlede markedsandel for varer i to overordnede effekter, nemlig henholdsvis struktureffekten og delmarkedandelseffekten.¹ *Struktureffekten* angiver, hvor meget den samlede eksportandel ville have ændret sig, hvis Danmarks markedsandel havde været uændret på tværs af produktgrupper og destinationslande. En positiv udvikling i struktureffekten er således et udtryk for en relativt stærk vækst på de markeder, som danske virk-

¹ En tilsvarende analyse foretages af ECB (2005). Finansministeriet har tidligere lavet lignende analyser, se fx Finansministeriet (1986).

somheder primært eksporterer til. *Delmarkedsandelseffekten* er forskellen mellem den samlede ændring i markedsandel og struktureffekten. Effekten udtrykker dermed, hvor godt eksportørerne klarer sig på de enkelte delmarkeder.

Struktureffekten kan yderligere opdeles i tre komponenter. *Produkt-effekten*, som måler, hvordan eksportformåen er påvirket af eksportens sammensætning på tværs af produkter. *Landeeffekten*, som måler, hvordan eksportformåen er påvirket af eksportens sammensætning på tværs af lande. Desuden er der en komponent, som opfanger interaktionen mellem produkt- og landeeffekten. Denne komponent betegnes den *blandede struktureffekt*. Detaljerne i beregningen af de enkelte effekter fremgår af boks 4.1.

Analysen er foretaget på baggrund af detaljerede data for varehandel med Tyskland, Frankrig, Storbritannien, Italien, Holland, Norge, Sverige og USA. Tilsammen har disse otte lande siden 1995 aftaget ca. 60 pct. af Danmarks vareeksport. Vi anvender data opdelt på varer efter Standard International Trade Classification, SITC, på 2-cifret niveau. For at undgå, at resultaterne domineres af de senere års store udsving i energipriserne ekskluderes hovedgruppen "Mineralske brændsels- og smørestoffer o.l." Desuden ser vi bort fra kategorien "Diverse varer og transaktioner, der ikke er medtaget andetsteds". Det giver os 59 forskellige varegrupper.

Data findes kun i værdi. Dermed kan en stigning i Danmarks markedsandel både afspejle, at eksporten i mængder har udviklet sig stærkt, og at bytteforholdet er blevet forbedret. Da eksporten er opgjort i dollar, påvirkes den af ændringer i dollarkursen. Hvis fx andelen af Danmarks eksport, som er afregnet i dollar, er mindre end andelen af de otte OECD-landes import, der er afregnet i dollar, så vil en stigning i dollarkursen alt andet lige føre til et fald i Danmarks markedsandel, selv om mængderne er uændrede. Det bliver opfanget at delmarkedsandelseffekten.

Som følge af afgrænsningen af varegrupper og aftagerlande adskiller datagrundlaget sig fra det, der blev anvendt i afsnit 2. Samlet aftog Danmarks eksportmarkedsandel opgjort i værdi med ca. 25 pct. fra 1995 til 2010, jf. figur 4.1. Denne udvikling skyldes den effekt, der kan henføres til udviklingen i konkurrenceevnen på de enkelte delmarkeder. Det underbygger antagelsen om, at stigningen i de danske eksportpriser relativt til udlandets har hæmmet Danmarks eksportformåen. Desuden vil vækstøkonomiernes stigende betydning for verdenshandlen medvirke til, at Danmarks markedsandel aftager, jf. denne artikels afsnit 2.

Sammensætningen af den danske vareeksport på tværs af lande og varegrupper har derimod trukket i retning af at forøge Danmarks markedsandel, jf. den røde kurve. Denne udvikling dækker over en negativ

DEKOMPONERING AF DANMARKS EKSPORTFORMÅEN

Boks 4.1

Dekomponeringen af Danmarks eksportformåen er baseret på, at ændringen i markedsandel fra et år til det næste (totaleffekten) kan opsplittes som følger¹

$$g - g^* = \left[\sum_i \sum_j (\theta_{ij} - \theta_{ij}^*) g_{ij}^* \right] + \left[\sum_i \sum_j \theta_{ij} (g_{ij} - g_{ij}^*) \right] \quad (1)$$

hvor:

$$g = \frac{X_t - X_{t-1}}{X_{t-1}} \quad \left(g^* = \frac{M_t - M_{t-1}}{M_{t-1}} \right)$$

er den procentvise vækst i dansk eksport til de otte OECD-lande i analysen (de otte OECD-landes samlede import) i periode t

$$\theta_{ij} = \frac{X_{ij,t-1}}{X_{t-1}}$$

er eksporten af produkt i til marked j som andel af Danmarks samlede eksport til de otte lande i periode t-1

$$g = \sum_i \sum_j \theta_{ij} g_{ij} \quad \left(g^* = \sum_i \sum_j \theta_{ij}^* g_{ij}^* \right)$$

hvor g_{ij} (g_{ij}^*) er den procentvise ændring i Danmarks eksport til de otte OECD-lande (de otte OECD-landes samlede import) af vare i til/fra land j.

Det første led i (1) er struktureffekten. Denne effekt vil være positiv, hvis Danmarks eksport til de otte OECD-lande er mere koncentreret på produkter og lande med høj vækst end OECD-landenes samlede import. Struktureffekten kan dekomponeres i tre:

$$\text{Produkteffekt} = \sum_i (\theta_i - \theta_i^*) g_i^*$$

$$\text{Landeffect} = \sum_j (\theta_j - \theta_j^*) g_j^*$$

$$\text{Blandet struktureffekt} = \sum_i \sum_j \left[(\theta_{ij} - \theta_{ij}^*) - (\theta_i - \theta_i^*) \frac{\theta_{ij}}{\theta_i^*} - (\theta_j - \theta_j^*) \frac{\theta_{ij}}{\theta_j^*} \right] g_{ij}^*$$

hvor:

$$\theta_i = \sum_j \theta_{ij} \quad \left(\theta_i^* = \sum_j \theta_{ij}^* \right)$$

er produkt i's andel i Danmarks eksport til de otte OECD-lande (de otte OECD-landes samlede import) i periode t-1

¹ Dekomponeringen følger ECB (2005).

FORTSAT

Boks 4.1

$$\theta_j = \sum_i \theta_{ij} \quad \left(\theta_j^* = \sum_i \theta_{ij}^* \right)$$

er land j's andel i Danmarks eksport til de otte OECD-lande (de otte OECD-landes samlede import) i periode t-1

$$g_i^* = \frac{\sum_j \theta_{ij}^* g_{ij}^*}{\theta_i^*} \quad g_j^* = \frac{\sum_i \theta_{ij}^* g_{ij}^*}{\theta_j^*}$$

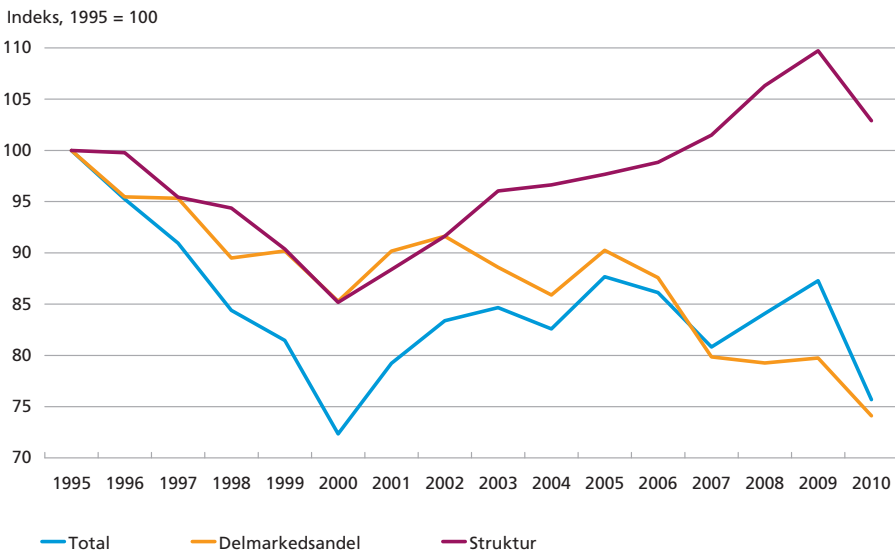
er væksten i de otte OECD-landes import af produkt i (varer fra land j) i periode t.

struktureffekt frem til 2000, hvorefter bidraget fra struktureffekten har været positivt.

Den positive struktureffekt afspejler, at dansk eksport er koncentreret på varegrupper, hvor aftagermarkedet siden 2000 er vokset relativt til det samlede eksportmarked, jf. figur 4.2. Eksportens sammensætning på tværs af de otte lande bidrog negativt til udviklingen i dansk eksport fra 1995-2000. Det skyldes især, at importen i USA i denne periode voksede markant hurtigere end i de europæiske lande. Da Danmark er relativt svagt repræsenteret på det amerikanske marked, trækker det i retning af at reducere vores samlede markedsandel.

UDVIKLING I MARKEDSANDEL, VARER

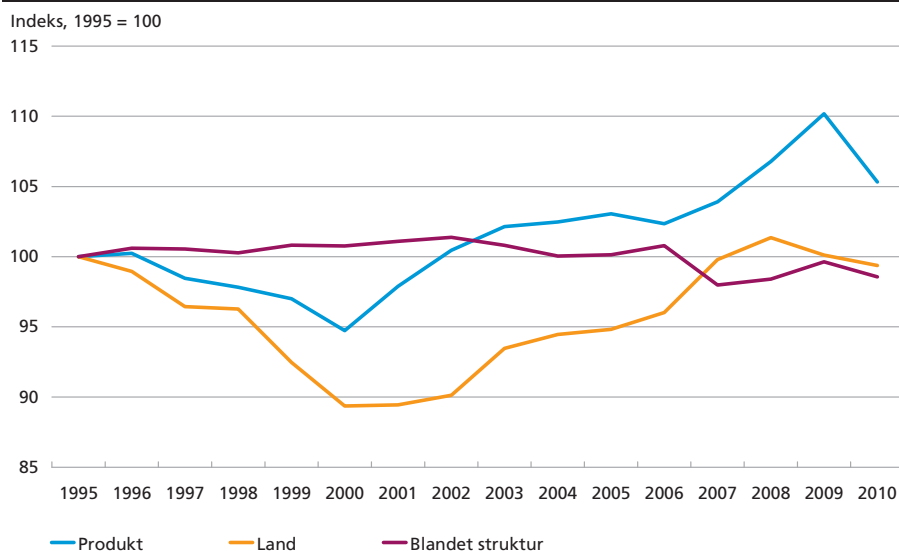
Figur 4.1

Kilde: OECD og egne beregninger.

UDVIKLING I MARKEDSANDEL, VARER, STRUKTUREFFEKT

Figur 4.2

Kilde: OECD og egne beregninger.

Specialisering af dansk eksport

I det følgende belyses sammensætningen af dansk eksport på tværs af varegrupper. Lavteknologiske produkters andel af eksporten er aftaget betydeligt i løbet af de seneste 50 år, jf. tabel 4.1. Det skyldes primært den aftagende betydning af landbrugseksporten. Fra at udgøre mere end halvdelen af Danmarks samlede eksport, udgør fødevarer, drikkevarer og

SAMMENSETNING AF DANSK EKSPORT

Tabel 4.1

	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-10
Fødevarer, drikkevarer og tobak (FOD)	53,7	39,9	35,5	29,4	23,2
Tekstiler mv. (TEX)	5,4	7,2	6,9	7,1	7,5
Træ og træprodukter (WOD)	3,1	3,9	5,9	7,0	5,4
Papir og papirprodukter	0,7	1,0	1,4	1,5	1,3
Ikke-metalliske mineralprodukter (MNM)	1,2	1,8	1,8	1,8	1,7
Basismetall (BMI)	1,6	2,6	3,0	2,4	2,7
Fremstillede metalprodukter (BMA)	1,8	2,5	2,9	3,6	3,8
Lavteknologi i alt	67,5	58,9	57,4	52,8	45,6
Kemiske produkter (CHE)	6,3	7,9	10,2	11,6	15,8
- heraf medicinalvarer	1,8	2,1	3,2	5,2	9,0
Fremstilling af maskiner til produktion (MAI)	14,6	17,2	16,0	16,2	18,3
Fremstilling af transportmidler (MTR)	5,4	6,5	5,5	5,7	5,2
Mediumteknologi i alt	26,3	31,6	31,7	33,5	39,3
Professionelt og videnskabeligt udstyr (MIO) .	2,2	3,3	4,6	5,7	6,0
Elektrisk udstyr (MEL)	4,0	6,3	6,4	8,0	9,1
Højteknologi i alt	6,2	9,6	11,0	13,7	15,1

Kilde: OECD og egne beregninger. Brancheinddelingen følger af Anderton (1999).

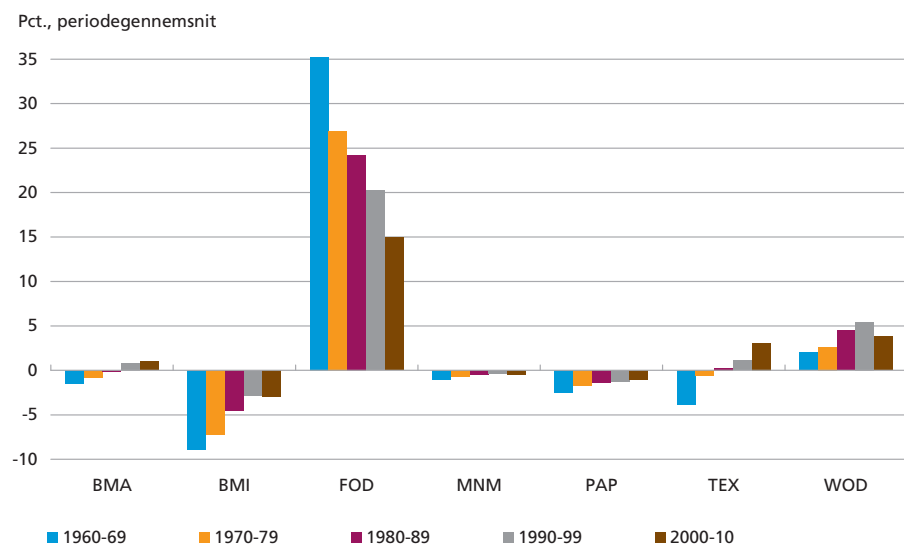
tobak nu under en fjerdedel. Til gengæld er andelen af mediumteknologiske varer steget betydeligt. Det afspejler især, at Danmark har opbygget en meget betydelig eksport af medicin og andre farmaceutiske produkter.

Forskydningen på tværs af sektorer i retning af mere højteknologiske produkter afspejler de generelle fremskridt i velstand, der er sket i alle lande. Stigende indkomster vil generelt føre til, at en større del af forbruget udgøres af højteknologiske produkter. Sammenlignet med resten af OECD har landbrug traditionelt udgjort en stor andel af dansk eksport, jf. figur 4.3. Denne tendens er fortsat til stede, om end i mindre omfang end tidligere. Omvendt har Danmark tidligere været underspecialiseret i metaller, men denne tendens er også blevet mindre udtalt i de senere årtier.

Den stigende relative specialisering i tekstiler skyldes, af sektorens andel af OECD's samlede eksport er aftaget, mens den har udgjort en nogenlunde uændret andel af dansk eksport siden 1970'erne. Den store tekstileksport kan dog i nogen grad dække over, at danske virksomheder importerer tekstiler fra lande med lavere omkostninger for derefter at reeksportere det til nærmarkedene. Omfanget af denne effekt kan imidlertid ikke belyses på baggrund af det benyttede datasæt. Samlet betyder især den store landbrugseksport, at Danmark fortsat er relativt specialiseret i lavteknologiske produkter sammenlignet med OECD som helhed.

DANMARKS RELATIVE SPECIALISERING I LAVTEKNOLOGISKE PRODUKTER

Figur 4.3

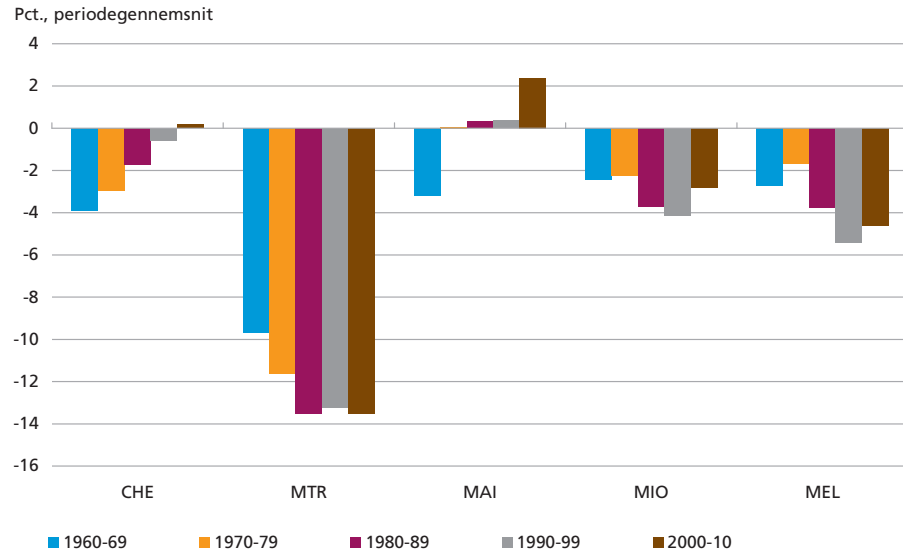

Anm.: Indikatoren angiver forskellen mellem en sektors andel af dansk eksport og dens andel af OECD-landenes eksport. En høj værdi angiver, at Danmark er relativt specialiseret i den pågældende sektor. BMA: fremstillede metalprodukter, BMI: basismetall, FOD: Fødevarer, drikkevarer og tobak, MNM: Ikke-metalliske mineralprodukter, PAP: Papir og papirprodukter, TEX: Tekstiler mv., WOD: Træ og træprodukter.

Kilde: OECD og egne beregninger.

DANMARKS RELATIVE SPECIALISERING I MEDIUM- OG HØJTEKNOLOGISKE PRODUKTER

Figur 4.4

Anm.: Indikatoren angiver forskellen mellem en sektors andel af dansk eksport og dens andel af OECD-landenes eksport. En høj værdi angiver, at Danmark er relativt specialiseret i den pågældende sektor. CHE: Kemiske produkter, MTR: Fremstilling af transportmidler, MAI: Fremstilling af maskiner til produktion, MIO: Professionelt og videnskabeligt udstyr, MEL: Elektrisk udstyr.

Kilde: OECD og egne beregninger.

Sammenlignet med de andre OECD-lande er Danmark underspecialiseret i medium- og højteknologiske produkter, jf. figur 4.4. Den negative specialisering i mediumteknologiske produkter afspejler især, at Danmark ikke har en produktion af biler. Vi er dog specialiserede i fremstilling af maskiner til produktion sammenlignet med OECD som helhed. Den negative specialisering i højteknologisk produktion er bredt funderet på brancherne "Videnskabeligt udstyr" og "Elektriske maskiner".

I nogle lavteknologiske industrier kan det være vanskeligt for den enkelte producent at differentiere sine produkter fra konkurrenternes. Det betyder, at et lavt omkostningsniveau har stor betydning for konkurrenceevnen. Et højt teknologisk niveau i produktionen af lavteknologiske produkter vil ofte være forbundet med høj produktivitet til gavn for omkostningerne. Højtudviklede lande kan således godt have en komparativ fordel i produktion af lavteknologiske produkter.

I sektorer, der producerer mere sofistikerede produkter, er der bedre muligheder for, at den enkelte virksomhed kan producere produkter, som adskiller sig fra konkurrenternes og derved opnå højere priser. Det forudsætter ofte en veluddannet arbejdsstyrke, og at der i virksomhederne investeres i forskning og udvikling. Innovation er derfor en vigtig kilde til at fastholde konkurrenceevnen inden for de højteknologiske industrier.

Fremadrettet er det vigtigt at sikre, at arbejdskraften og de øvrige produktionsressurser søger mod de brancher og virksomheder, der klarer sig bedst i den internationale konkurrence. Tiltag, som sikrer en fri konkurrence mellem virksomhederne og et fleksibelt arbejdsmarked, kan derfor have en gunstig virkning på Danmarks eksportformåen.

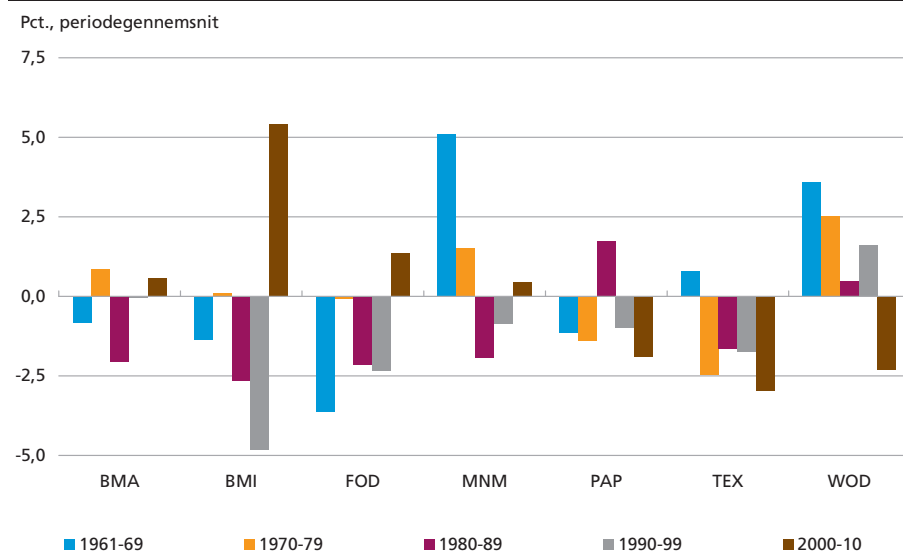
Dynamiske sektorer i OECD's eksport

Det er afgørende for væksten i dansk eksport, at der er efterspørgsel efter de grupper af varer, som vi eksporterer. I det seneste årti har OECD-landenes eksportvækst inden for tekstiler og træprodukter, hvor Danmark er relativt specialiseret, imidlertid været svag sammenlignet med væksten i OECD's samlede eksport, jf. figur 4.5. Derimod er OECD's eksport af fødevarer og maskiner, hvor Danmark også er relativt specialiseret, vokset mere end gennemsnittet. Den positive vækstindikator for eksporten af basismetaller og fødevarer siden 2000 afspejler formentlig i nogen grad, at priserne på en lang række råvarer er steget betydeligt. Med mindre der kommer yderligere råvareprisstigninger, kan man forvente, at indikatorerne for disse sektorer fremadrettet igen bliver negativ, som det var tilfældet før 2000.

De brancher, hvor OECD's samlede eksport er vokset hurtigst siden 2000, er metaller og kemisk industri. Danmark er gradvist blevet mere

SEKTORDYNAMIK I OECD-LANDENES EKSPORT – LAVTEKNOLOGISKE PRODUKTER

Figur 4.5

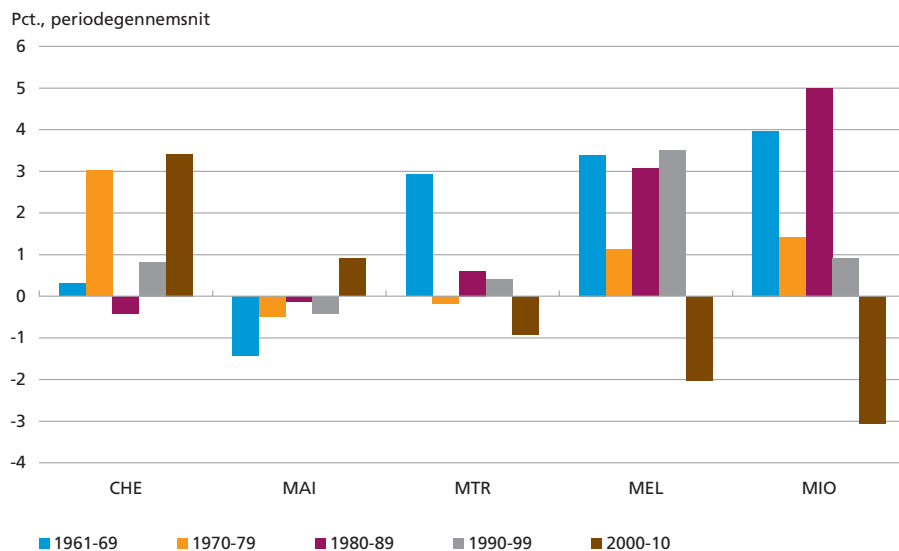

Anm.: Indikatoren angiver forskellen mellem væksten i OECD's eksport for en given sektor og væksten i OECD's samlede eksport. En positiv værdi indikerer, at eksporten i en given sektor er højere end den samlede eksportvækst. For sektorbetegnelser, se anmærkningen til figur 4.3.

Kilde: OECD og egne beregninger.

SEKTORDYNAMIK I OECD-LANDENES EKSPORT – MEDIUM- OG HØJTEKNOLOGISKE PRODUKTER

Figur 4.6

Anm.: Se anmærkning til figur 4.5. For sektorbetegnelser se anmærkning til figur 4.4.

Kilde: OECD og egne beregninger.

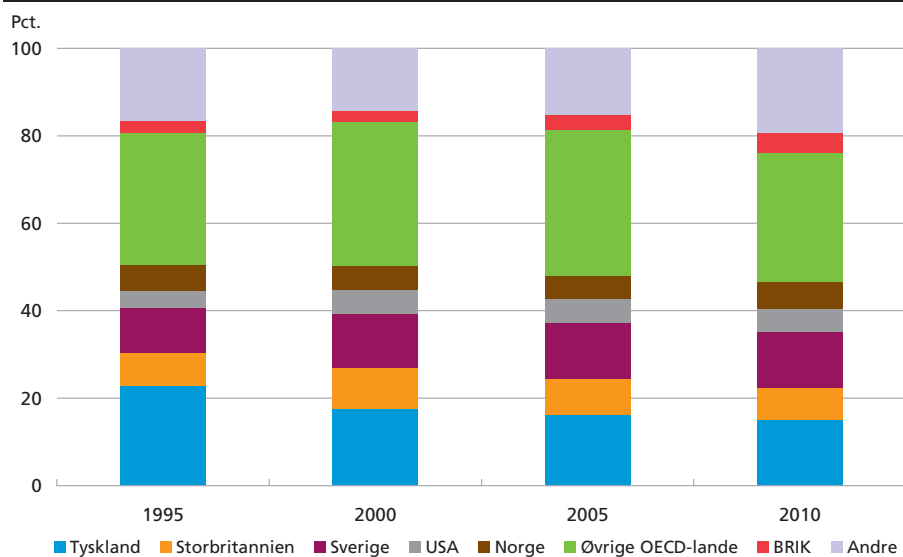
specialiseret i kemisk industri, så sektorens andel af dansk eksport nu er på niveau med sektorens andele af OECD-landenes eksport. Det afspejler især, at den danske medicinalindustri har klaret sig godt på eksportmarkederne. Medicinalbranchen er samtidig mere dynamisk på OECD-landenes eksportmarked end den kemiske branche som helhed og har således bidraget positivt til Danmarks eksportformåen.

De højteknologiske produkters andel af OECD-landenes eksport er faldet siden 2000, jf. figur 4.6. Den negative indikator for elektrisk udstyr afspejler både en svag eksportvækst for teleudstyr og andet elektronik. For professionelt og videnskabeligt udstyr er det især et stort negativt bidrag fra kontorudstyr, der trækker indikatoren ned. Danmark er relativt mindre specialiseret i denne branche end OECD-landene som helhed. Den relativt svage udvikling i OECD-landenes eksport af højteknologiske produkter skal ses i lyset af, at en stor del af denne produktion nu foregår i de asiatiske vækstøkonomier, som tidligere primært producerede relativt simple produkter.

Overordnet er Danmarks relative eksportspecialisering hverken entydigt god eller dårlig. Den relative specialisering i lavteknologiske produkter kunne umiddelbart forekomme betænkelig. Der er imidlertid ikke en entydig sammenhæng mellem en sektors værditilvækst og det teknologiske indhold i dens produkter. Således har forbedringer i produktionsteknologien medført, at væksten i arbejdsproduktiviteten inden

SAMMENSETNING AF DANSK VAREEKSPORT I VÆRDI

Figur 4.7

Anm.: BRIK-landene er Brasilien, Rusland, Indien og Kina.

Kilde: OECD og egne beregninger.

for fx landbruget i mange år har ligget over økonomiens gennemsnitlige produktivitetsvækst. Det har resulteret i en høj værditilvækst inden for branchen, selv om den er kategoriseret som lavteknologi. Indtil 2000 var der en høj vækst i OECD-landenes eksport af højteknologiske produkter, hvor Danmark er relativt underspecialiseret. Denne tendens er imidlertid brudt i det seneste tiår, hvor eksporten af højteknologiske produkter opgjort i værdi er vokset mindre end OECD's samlede eksport.

Eksport til vækstøkonomierne

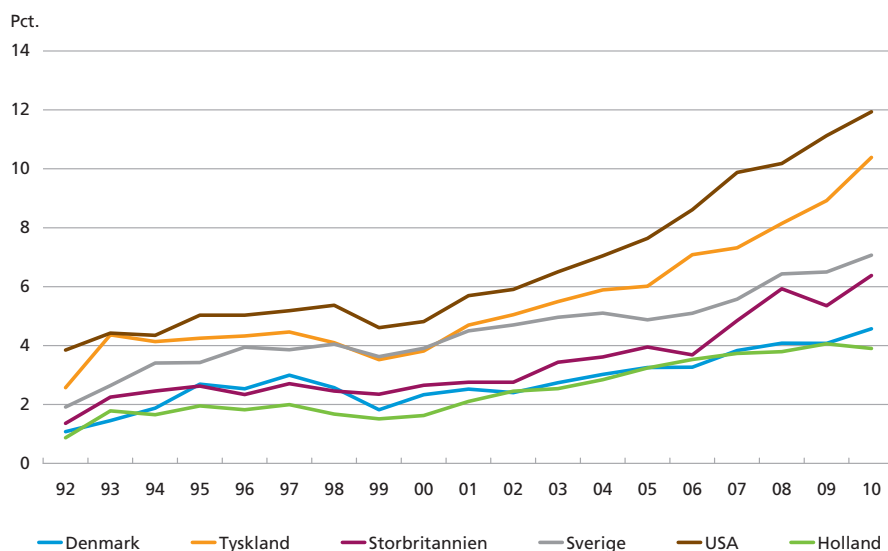
Danmarks eksportører har traditionelt primært været rettet mod de gamle industrilande. Tyskland er det klart største enkeltmarked med en andel på ca. 15 pct. af dansk vareeksport i 2010, mens Sverige på andenpladsen tegner sig for ca. knap 13 pct., jf. figur 4.7. Derimod aftager lande uden for OECD kun ca. 24 pct. af Danmarks eksport, og denne andel er kun steget svagt siden 1995.

I de senere år er BRIK-landenes betydning for verdenshandlen øget. De 4 lande aftager nu tilsammen over 10 pct. af Tysklands eksport, og hele 12 pct. af USA's eksport, jf. figur 4.8. Selv om Danmarks eksport til BRIK-landene også er øget, udgør den stadig under 5 pct. af den samlede eksport. Også fremadrettet må man forvente en kraftig vækst i BRIK-landenes import. Det er derfor attraktivt at være repræsenteret på disse markeder.

Der kan være flere årsager til, at Danmark handler relativt lidt med fjernmarkederne. En årsag er af teknisk karakter. Virksomhederne i et

EKSPORT TIL BRIK-LANDENE

Figur 4.8

Kilde: OECD og egne beregninger.

lille land vil altid have en større andel af deres nærmarked i udlandet end virksomhederne i et større land, hvor der for den gennemsnitlige virksomhed vil være længere til den nærmeste landegrænse. I et lille land vil en større andel af virksomhedernes afsætning derfor udgøres af eksport til det nære udland. Dermed kommer eksporten til fjernmarkederne automatisk til at udgøre en mindre andel af landets samlede eksport. Det forklarer dog ikke, hvorfor Danmarks eksport til BRIK-landene er betydeligt mindre end fx Sveriges. En mulig årsag er, at vores eksport indeholder mange af de relativt dyre kvalitetsvarer. Efterspørgslen efter sådanne varer vil typisk være størst i lande med høj gennemsnitsindkomst. Danmarks eksport til BRIK-landene kan derfor tænkes at vokse, efterhånden som indkomsterne i disse lande stiger.

Især mindre virksomheder kan have svært ved at bevæge sig ind på nye markeder. Danmarks begrænsede tilstedeværelse på BRIK-markederne kan således afspejle, at små og mellemstore danske virksomheder i stort omfang er underleverandører til fx tyske virksomheder, der eksporterer til BRIK. I så fald vil også dansk eksport nyde godt af BRIK-landenes stigende import. Sammenlignet med EU som helhed er Danmark ikke karakteriseret ved at have en usædvanligt stor del af beskæftigelsen i små virksomheder, jf. tabel 4.2. Store lande som Tyskland, Frankrig og Storbritannien har dog en større andel af den samlede beskæftigelse i store virksomheder. Overordnet er det imidlertid vanskeligt at identificere strukturelle forhold, der skulle gøre det særligt vanskeligt

SMÅ OG MELLEMSTORE VIRKSOMHEDER I DEN IKKE-FINANSIELLE SEKTOR, 2006

Tabel 4.2

Pct. af beskæftigede	Mikro (1-9 ansatte)	Små (10-49 ansatte)	Mellemstore (50-249 ansatte)	Små og mellem- store virksom- heder, SME's (1-249 ansatte)	Store (over 250 ansatte)
Danmark	19,7	25,2	21,0	66,0	34,0
Sverige	24,7	20,9	18,1	63,7	36,3
Holland	29,2	21,1	17,0	67,3	32,7
Storbritannien	21,5	17,9	15,4	54,8	45,2
Tyskland	19,3	21,8	19,3	60,5	39,5
Frankrig	24,7	20,8	16,2	61,7	38,3
Italien	46,9	21,6	12,5	81,0	19,0
Spanien	37,7	25,5	14,8	78,0	22,0
EU27	29,7	20,7	17,0	67,4	32,5

Anm.: Den ikke-finansielle sektor omfatter industri, bygge- og anlæg samt ikke-finansielle tjenester. For Holland er data fra 2005.

Kilde: Eurostat, *European Business Economy Overview*, 2009.

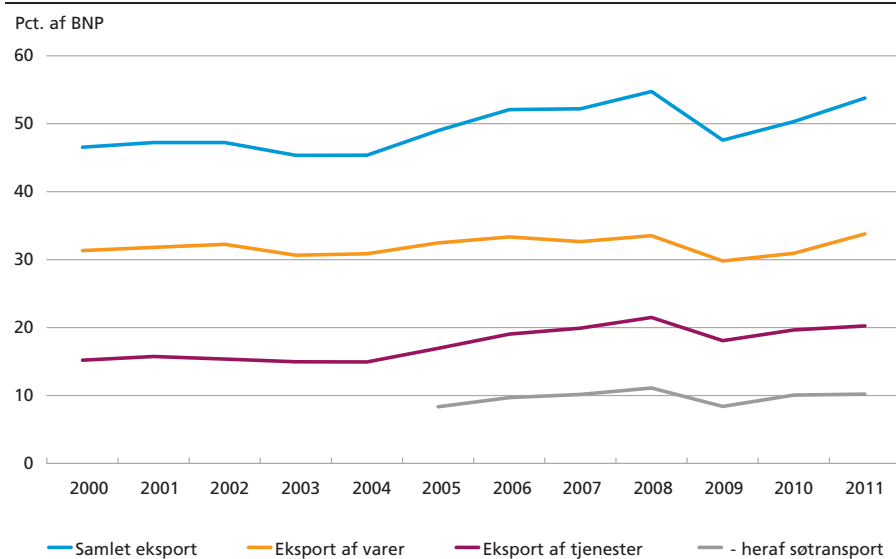
for danske virksomheder selv at etablere sig på fjernmarkederne sammenlignet med EU som helhed.

Handel med serviceydelser

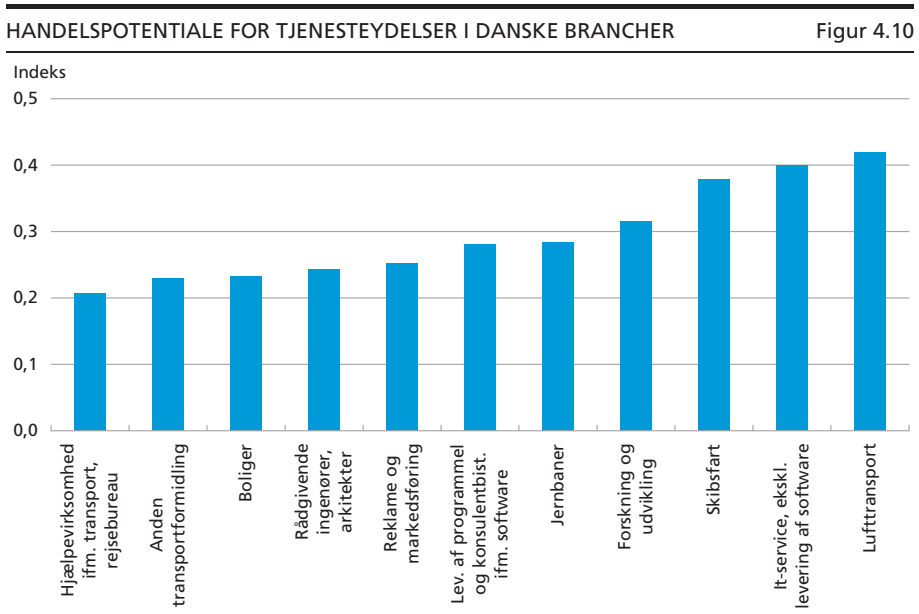
Den ovenstående analyse vedrører handel med varer. Det afspejler, at Danmarks vareeksport er næsten dobbelt så stor som eksporten af tjenester, jf. figur 4.9. Handlen med tjenesteydelser domineres desuden af søtransport.

EKSPORT AF VARER OG TJENESTER

Figur 4.9

Kilde: Danmarks Statistik.

Kilde: Borchsenius mfl. (2010).

Det er dog et åbent spørgsmål, om Danmark i tilstrækkelig grad udnytter potentialet for eksport af serviceydelser. Borchsenius mfl. (2010) identificerer en række højt specialiserede tjenesteydelser, der alle rummer et væsentligt potentiale for international handel, jf. figur 4.10. Forfatterne benytter en metode, der sammenligner den geografiske koncentration inden for landets grænser af henholdsvis produktion og forbrug af en bestemt type tjenesteydelse. Idéen er, at hvis produktionen af den pågældende tjenesteydelse er koncentreret inden for ét bestemt område, mens forbruget er spredt over hele landet, så må det betyde, at tjenesteydelsen kan handles over afstand, og vi må derfor forvente, at den også ville kunne handles internationalt. Ved at specialisere i tjenesteydelser som fx rådgivning, it-service og forskning og udvikling kan Danmark søge at kompensere for en faldende eksport af varer og dermed drage fordel af vores højt uddannede arbejdsstyrke.

5. IKKE-PRISKONKURRENCEEVNE

Konkurrenceevnen forbindes ofte med priskonkurrenceevnen, der fx kan opgøres på baggrund af de relative enhedslønomkostninger. Konkurrenceevnen afhænger dog af flere faktorer end priser, lønninger og produktivitet. I dette afsnit ser vi på en række indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne, der kan have betydning for et lands eksportformåen.

Ideen med at benytte andre parametre end prisen til at forklare et lands eksport stammer fra nyere handelsteori, se fx Krugman (1989). Ud over prisen kan en virksomhed bl.a. differentiere sine produkter fra andre virksomheders ved at forbedre kvaliteten eller ved at udvide sortimentet. Det gør det muligt for virksomheden at tage højere priser, da forbrugerne har vanskeligere ved at erstatte disse produkter med andre. Derfor er det nødvendigt også at se på andre parametre end prisen, når man skal forklare et lands eksportformåen.

Danmark er ifølge en opgørelse fra Økonomi- og Erhvervsministeriet (2007) det næstbedste land i Europa til at producere kvalitetsvarer. Kvalitetsvarer, der defineres som varer, som eksporteres til en merpris på mindst 15 pct. i forhold til den gennemsnitlige eksportpris for EU15-landene, udgjorde således i 2005 over 40 pct. af den samlede vareeksport. Det blev kun overgået af Irland. Pedersen og Riishøj (2008) konkluderer ligeledes, at Danmark har specialiseret sig i produkter, der kan sælges til særligt høje priser på verdensmarkedet.

Høje priser er dog ikke nødvendigvis et udtryk for kvalitet. Det kan i stedet være et udtryk for, at Danmark har et højere omkostningsniveau end konkurrenterne, og at danske virksomheder derfor er nødsaget til at tage højere priser for at dække udgifterne. Hvis det er tilfældet, vil det føre til et yderligere fald i Danmarks markedsandel. Det er derfor vigtigt at belyse, i hvilket omfang de høje priser på danske varer afspejler et kvalitetsmæssigt forspring.

Indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne

Differentiering på andre parametre end prisen er vanskelig at måle, og det er derfor nødvendigt at benytte indikatorer. De seneste år er der kommet en større opmærksomhed fra politisk side på indikatorerne for ikke-priskonkurrenceevne. Erhvervs- og Vækstministeriet udgiver bl.a. en årlig konkurrenceevneredegørelse, hvori de vurderer Danmarks position i forhold til udlandet på en række indikatorer (Økonomi- og Erhvervsministeriet, 2011).

Nogle af indikatorerne for ikke-priskonkurrenceevne er virksomhedsspecifikke, mens andre er af mere strukturel karakter. De virksomhedsspecifikke indikatorer dækker bl.a. over teknologi, forskning og udvikling samt antallet af patenter, mens de strukturelle indikatorer inkluderer uddannelsesniveau, infrastruktur, eksportbarrierer osv. Hvor de strukturelle indikatorer måler, i hvilket omfang virksomhederne i et land generelt har forudsætninger for at kunne producere produkter af højere kvalitet og afsætte disse på eksportmarkederne, er de virksomhedsspecifikke indikatorer et udtryk for den enkelte virksomheds konkurrenceposition på eksportmarkedet.

Virksomhedsspecifikke indikatorer

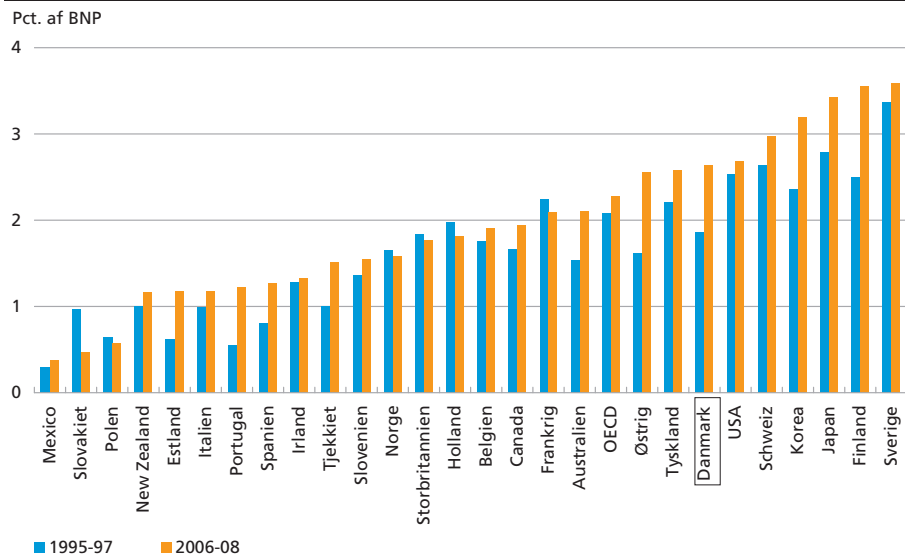
De virksomheder, som producer kvalitetsvarer, har ifølge Økonomi- og Erhvervsministeriet en højere andel af ansatte med en videregående uddannelse og investerer mere i forskning og udvikling end de øvrige eksportvirksomheder. Det er derfor interessant at belyse, hvordan Danmark som helhed klarer sig i forhold til vores samhandelspartnere, når det kommer til disse indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne. Danmark bruger i lighed med fx Sverige og Finland en relativt stor andel af BNP på forskning og udvikling, jf. figur 5.1. Fra 1995 til 2009 er udgifterne i Danmark steget med næsten 1 procentpoint, og Danmark er dermed gået fra at ligge under gennemsnittet for OECD-landene til at ligge over. Det er en mulig indikation på, at ikke-priskonkurrenceevnen er forbedret.

Midlerne til forskning og udvikling stammer i Danmark primært fra virksomhederne, der bidrager med to tredjedele, mens uddannelsessektoren stor set står for den sidste tredjedel, jf. tabel 5.1. Sammenlignet med euroområdet er Danmarks bidrag fra uddannelsessektoren væsentlig større, mens den øvrige offentlige sektors bidrag er mindre.

På baggrund af de høje udgifter til forskning og udvikling kan det synes bemærkelsesværdigt, at dansk eksport er specialiseret i lavteknologiske produkter, mens medium- og højteknologiske produkter udgør en mindre andel af Danmarks eksport end for OECD-landene som helhed

UDGIFTER TIL FORSKNING OG UDVIKLING

Figur 5.1

Anm.: Figuren viser et lands udgifter til forskning og udvikling i procent af BNP som gennemsnit for årene 1995-97 og 2006-08. For Mexico og New Zealand er benyttet gennemsnit for årene 2005-07 i stedet for 2006-08 på grund af datatilgængelighed.

Kilde: OECD.

UDGIFTER TIL FORSKNING OG UDVIKLING I PCT. AF BNP, 2009

Tabel 5.1

Enhed	Private virksomheder	Privat non-profit-sektor	Uddannelses-sektor	Øvrig offentlig sektor	I alt
Danmark	2,08	0,01	0,90	0,06	3,06
Frankrig	1,39	0,03	0,47	0,37	2,26
Norge	0,93	-	0,58	0,29	1,80
Sverige	2,54	0,00	0,91	0,16	3,61
Tyskland	1,91	-	0,50	0,42	2,82
Storbritannien	1,12	0,05	0,52	0,17	1,86
USA	2,02	0,11	0,36	0,30	2,79
Euroområdet	1,27	0,02	0,47	0,29	2,06

Anm.: Tallet for den øvrige offentlige sektors udgifter til forskning i USA inkluderer ikke forskning i militært regi.
Tallene for USA er for 2008.

Kilde: Eurostat.

som vist i afsnit 4. Man skal dog være opmærksom på, at inddelingen af produkter efter teknologiniveau ikke er et udtryk for, at højteknologiske produkter nødvendigvis genererer den højeste værdiskabelse. Det kan fx fremhæves, at Danmark er højt specialiseret i medicinalindustrien, der her er klassificeret som mediumteknologi, men hvor der er behov for en veluddannet arbejdsstyrke og gode muligheder for et højt afkast på investeringer i forskning og udvikling.

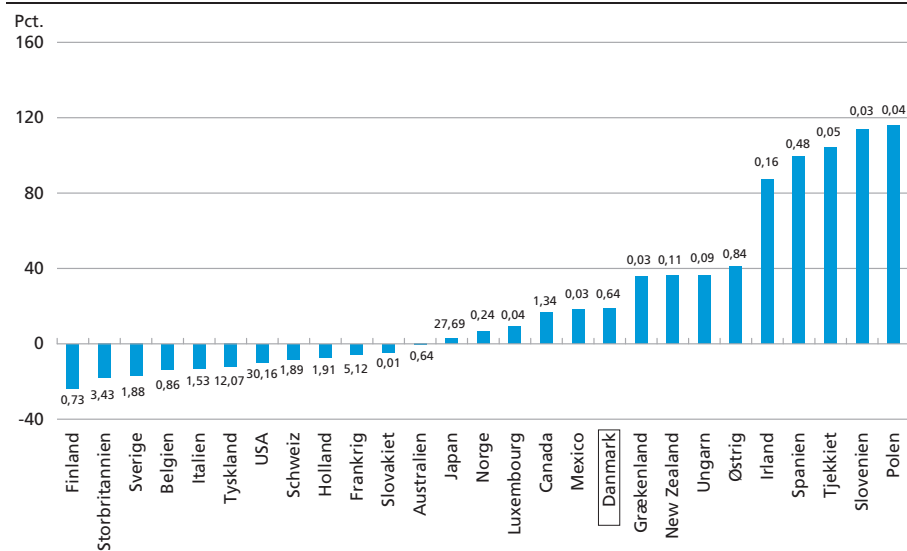
Ud over at have en forventet positiv effekt på kvaliteten og sortimentet af virksomhedens produkter kan forskning og udvikling medvirke til at reducere omkostningerne. Den omkostningsreducerende forskning og udvikling kan fx finde sted i lavteknologiske brancher såsom landbrug, hvor forskning og udvikling har bidraget til at øge produktiviteten. En udvidelse af sortimentet er til gengæld mere sandsynlig i medium- og højteknologiske brancher. Et eksempel, som har været omtalt i medierne, er finske Nokia, der har mistet sin position som mest sælgende mobiltelefonfabrikant til Samsung. Det har været fremført, at det bl.a. skyldes, at Nokia i modsætning til konkurrenterne ikke har udviklet en konkurrencedygtig smarttelefon.

I de situationer, hvor forskning og udvikling resulterer i nye produkter, vil virksomheden ofte ansøge om et patent. I 2007-09 stod Danmark for 0,64 pct. af det samlede antal udtagne patenter ifølge OECD's triadic-opgørelse, jf. figur 5.2.¹ Det er en stigning på næsten 20 pct. sammenlignet med 1995-97. De fleste af Danmarks vigtigste samhandelspartnere har derimod oplevet et fald i deres andel af de udstedte patenter, og ikke-priskonkurrenceevnen har således udviklet sig positivt opgjort på baggrund af antal udstedte patenter.

¹ OECD's triadic-opgørelse sammenvejer patenter tildelt ved det europæiske, det amerikanske og det japanske patentkontor, så et patent tildelt på alle tre kontorer kun tæller som et enkelt patent.

UDVIKLING I LANDENES ANDEL AF DE UDSKEDTE PATENTER

Figur 5.2

Anm.: Søjlerne viser væksten i landenes andel af de udsatte patenter fra 1995-97 til 2007-09. Tallet ved søjlen angiver andelen for perioden 2007-09.

Kilde: OECD.

Af andre virksomhedsspecifikke indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne kan bl.a. nævnes udenlandske direkte investeringer ind i Danmark. Opgjort på alle sektorer med undtagelse af service ligger Danmark i den mindre gode halvdel, jf. figur 5.3.¹ De større lande som Tyskland, Italien, Frankrig, USA og Japan har alle en mindre andel end Danmark og andre små lande. Sverige og Holland har imidlertid en markant større andel.

Strukturelle indikatorer

Uddannelsesniveaue er en vigtig strukturel indikator for ikke-priskonkurrenceevne. En forbedring af arbejdsstyrkens uddannelsesniveau kan både føre til forbedringer i kvaliteten af de producerede varer og muliggøre en udvidelse af sortimentet. Fra 1999 til 2006 er andelen af den danske befolkning med en videregående uddannelse steget med knap 10 procentpoint. Stigningen er lidt større end i en række sammenlignelige lande, jf. figur 5.4.

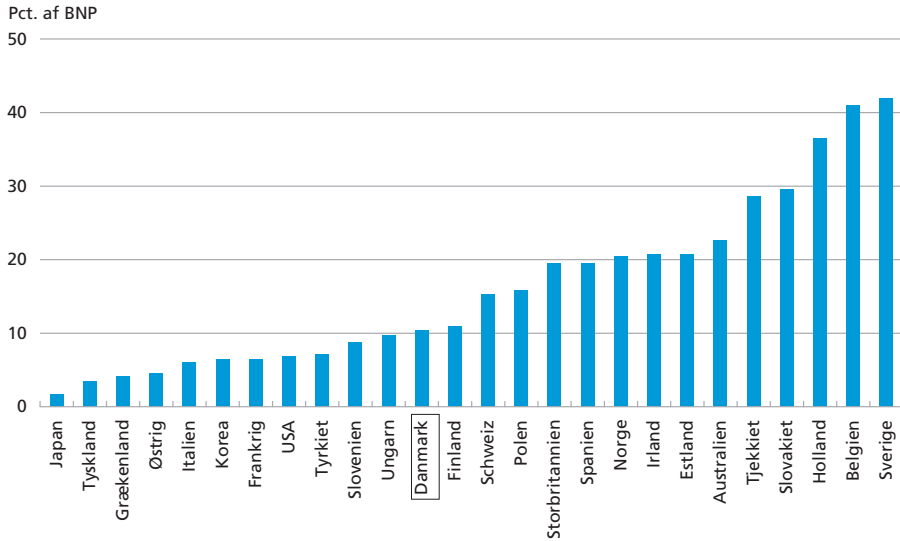
Ud over uddannelsesniveau findes en lang række andre strukturelle indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne. Verdensbanken indsamler fx data for infrastruktur, et lands åbenhed, omkostningerne ved at eksportere mv.

Overordnet har Danmark klaret sig relativt godt målt på indikatorerne for ikke-priskonkurrenceevne. Indikatorerne kan dog kun give et finger-

¹ Indgående FDI til servicesektoren udgjorde næsten 80 pct. af den samlede indgående FDI i perioden.

BEHOLDNING AF INDGÅENDE FDI FOR IKKE-SERVICESEKTOR

Figur 5.3

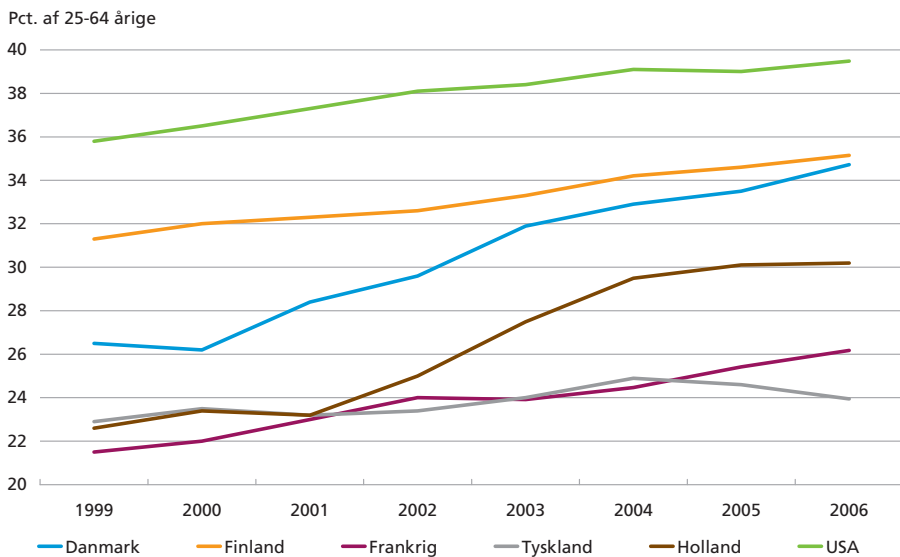
Anm.: Figuren viser den gennemsnitlige beholdning af indgående udenlandske investeringer foretaget i alle sektorer med undtagelse af service i perioden 2008-10. For Estland, Tyskland, Polen og Spanien er det gennemsnittet for 2007-09.

Kilde: OECD.

peg om udviklingen i konkurrenceevnen. For at opnå et mere klart svar kan man analysere mere disaggregerede data på virksomhedsniveau. Navaretti mfl. (2010) finder på baggrund af data for 15.000 europæiske virksomheder, at en virksomheds eksportformåen afhænger positivt af dens

ANDEL AF BEFOLKNING MED VIDEREGÅENDE UDDANNELSE

Figur 5.4

Kilde: OECD.

størrelse, produktivitet, evne til at innovere samt af de ansattes uddannelsesniveau. Danske virksomheder er ikke inkluderet i analysen, og vi baserer os derfor i denne artikel i stedet på makroøkonomiske indikatorer.

Økonometrisk analyse af OECD-landes eksportformåen

I dette afsnit belyser vi, hvorledes et lands eksportformåen afhænger af henholdsvis pris og ikke-pris faktorer. Til det formål opstiller vi en model for eksportmarkedsvækst, som estimeres på baggrund af data for 17 OECD-lande for perioden 1995-2010, herunder Danmark, se boks 5.1. Mo-

MODEL FOR EKSPORTFORMÅEN

Boks 5.1

Den økonometriske analyse tager udgangspunkt i følgende log-lineariserede model for markedsandele

$$\log(ma)_{it} = \alpha_i + \gamma \cdot trend + \beta_1 \log(rpx)_{it} + \beta_2 \log(rip)_{it} + \varepsilon_{it}$$

Markedsandelen, ma , er beregnet som beskrevet i boks 2.1. α_i er landespecifikke konstanter, der inkluderes for at tage højde for grundlæggende forskelle på tværs af landene. $trend$ er en fælles trend, som inkluderes, da Kina og andre højvækstlandes øgede markedsandele på land i 's eksportmarked får eksportmarkedet til at vokse mere end land i 's eksport. Parameterestimatet på koefficienten til trenden forventes derfor at være negativt. rpx benyttes som indikator for priskonkurrenceevnen og er de relative eksportpriser (opgjort i fælles valuta), beregnet som land i 's eksportpris, px , i forhold til land i 's konkurrenters eksportpriser, cpx

$$rpx = \frac{px}{cpx}.$$

Vi forventer, at priselasticiteten er negativ, dvs. $\beta_1 < 0$. rip er de relative indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne og beregnes som for prisen ved at tage indikatoren for land i i forhold til konkurrenternes. Modsat priserne forventer vi, at ikke-priskonkurrenceevne påvirker eksportformåen positivt, således at $\beta_2 > 0$.

Konkurrenternes eksportpriser og indikatorerne for ikke-priskonkurrence er beregnet ud fra en sammenvejning af land i 's konkurrenter, der følger udregningen i OECD's Economic Outlook:

$$cpx_{it} = \sum_{p=1, p \neq i}^N \frac{x_{i \rightarrow p, 2005}}{x_{verden \rightarrow p, 2005} - x_{i \rightarrow p, 2005}} * \frac{1}{x_{i \rightarrow verden, 2005}} * \sum_{r=1, r \neq i, p}^N x_{r \rightarrow p, 2005} * px_{r, t}$$

x er eksport i værdi, og pilene angiver eksportens retning. px angiver eksportprisen i tilfældet, hvor det er konkurrenternes pris, der skal beregnes. Som eksport fra verden til land p , er i stedet benyttet land p 's import fra verden på grund af datatilgængelighed.

Modellen estimeres på et panel af 17 OECD-lande: Belgien, Canada, Danmark, Finland, Frankrig, Holland, Irland, Italien, Luxembourg, Norge, Schweiz, Spanien, Sverige, Storbritannien, Tyskland, USA og Østrig. Landene er udvalgt, så de er tilpas homogene. Modellen er estimeret på årlige data for perioden 1995-2009.

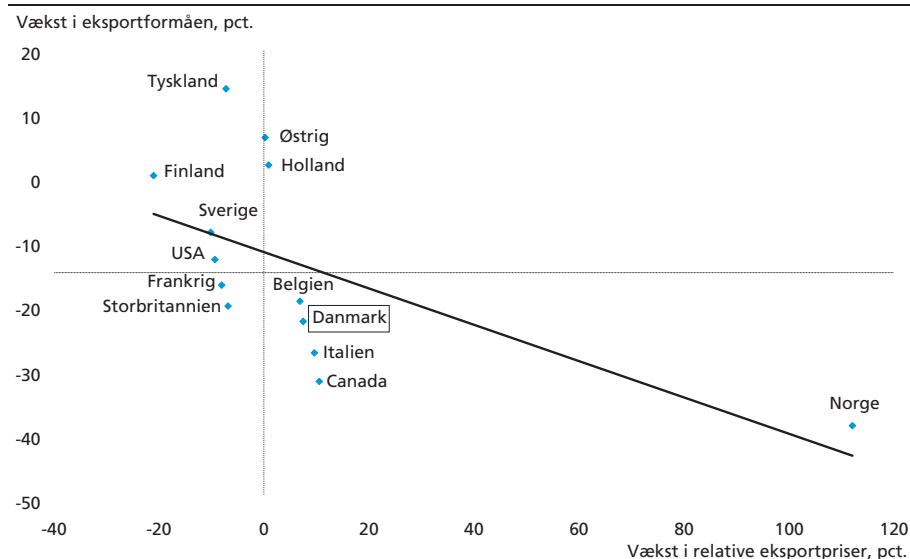
dellen inkluderer indikatorer for pris- og ikke-priskonkurrenceevne. Eksportformåen evalueres ud fra udviklingen i landenes markedsandele. Der fokuseres på eksporten af varer, mens tjenesteeksporten, som for Danmarks vedkommende i høj grad udgøres af søtransport, ikke indgår i modellen. Konkurrenceevnen for dette erhverv afhænger kun i begrænset omfang af, hvordan Danmark klarer sig på de betragtede indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne. På baggrund af modellen dekomponeres udviklingen i markedsandele siden 1995. Derved opnås en indikation af ikke-priskonkurrenceevnens betydning for de enkelte landes eksportformåen.

Som ventet er der en negativ sammenhæng mellem et lands eksportformåen og udviklingen i dets relative eksportpriser fra 1995-99 til 2006-10, jf. figur 5.5. I perioden er Danmarks markedsandele faldet med ca. 20 pct., mens eksportpriserne er steget med omtrent 7 pct. i forhold til konkurrenternes.

Relationen mellem eksportformåen og relative priser er ikke entydig på tværs af landene. Således har større lande som Sverige, USA, Frankrig og Storbritannien oplevet tilbagegang i markedsandelene, selv om deres priskonkurrenceevne er forbedret. En del af denne udvikling afspejler den generelle negative tendens i udviklingen i OECD-landenes markedsandele som følge af vækstøkonomiernes stigende betydning for verdenshandlen. Udviklingen kan desuden hænge sammen med, at de store lande konkurrerer mere på fjerntmarkeder, hvor den direkte konkurren-

EKSPORTFORMÅEN OG RELATIVE EKSPORTPRISER

Figur 5.5

Anm.: Den procentvise ændring er beregnet på baggrund af gennemsnitsværdier for perioderne 1995-99 og 2006-10.

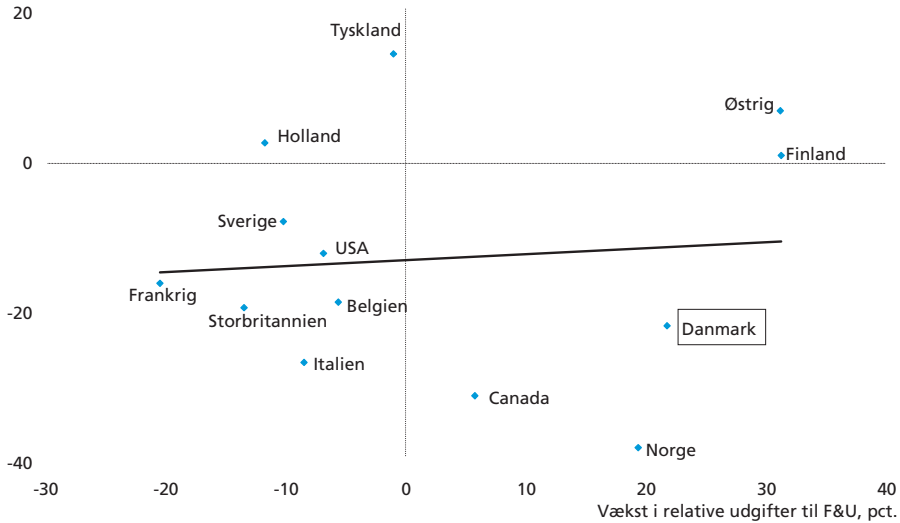
Bemærk, at den negative sammenhæng også er til stede, hvis Norge ekskluderes fra analysen.

Kilde: OECD.

EKSPORTFORMÅEN OG RELATIVE UDGIFTER TIL FORSKNING OG UDVIKLING

Figur 5.6

Vækst i eksportformåen, pct.

Anm.: Udgifter til forskning og udvikling er opgjort i pr. capita. Den procentvise ændring er beregnet på baggrund af gennemsnitsværdier for perioderne 1995-99 og 2006-10.

Kilde: OECD.

ce med landene i figuren er mindre, mens konkurrencen fra fx de asiatiske lande er skærpet. Desuden kan ikke-priskonkurrenceevnen have haft en afgørende betydning for udviklingen i landenes markedsandele.

Sammenhængen mellem udviklingen i eksportformåen og ikke-priskonkurrenceevnen opgjort ved udgifterne til forskning og udvikling pr. capita er ikke specielt stærk, jf. figur 5.6. Selv om Danmark er blandt de lande, der målt på udgifter til forskning og udvikling har forbedret sig mest i perioden, er det samtidig blandt de lande, der har lidt det største tab af markedsandele. Det afspejler formentligt, at Danmarks priskonkurrenceevne i samme periode er blevet betydeligt forværret. Desuden påvirker forskning og udvikling ofte først virksomhedernes formåen med en vis forsinkelse.

Vi har ikke inkluderet strukturelle indikatorer i den økonometriske analyse, da datatilgængeligheden over tid og på tværs af landene er utilstrækkelig. Desuden udvikler flere af de strukturelle indikatorer sig trægt over tid, og det vil derfor ikke give mening at tage dem med som forklarende variabler. De landespecifikke effekter, som vi har med i modellen, opfanger til gengæld forskelle i de strukturelle betingelser på tværs af landene.

Modellen for eksportformåen er estimeret med og uden indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne. I basismodellen forklares eksportformåen af landespecifikke konstanter, en fælles trend og udviklingen i de relati-

ESTIMATIONSRESULTATER FOR EKSPORTFORMÅEN Tabel 5.2

Enhed	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Priskonkurrenceevne ...	-0,367***	-0,357***	-0,356***	-0,400***	-0,379***
Trend	-0,013***	-0,013***	-0,012***	-0,014***	-0,013***
Udgifter til F&U pr. capita				0,213**	0,142*
Andel af F&U udført af virksomhederne			0,434*		0,292
Udgifter til F&U i pct. af BNP		0,134	-0,022		

Anm.: Modellerne er estimeret ved hjælp af panelestimation med landespecifikke konstanter (fixed effects). P-værdier er baseret på White's perioderobuste standardfejl, der tager højde for autokorrelation i fejlleddene. *** (**) (*) indikerer, at estimatet er signifikant på et 1 (5) (10) pct. signifikansniveau.

Kilde: OECD og egne beregninger.

ve eksportpriser. Estimaterne for trenden og priselasticiteten er begge signifikante og har de forventede fortegn, jf. tabel 5.2.¹ De er desuden stort set upåvirkede af, om en indikator for ikke-priskonkurrenceevne inkluderes i modellen².

Af indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne viser udgifter til forskning og udvikling som andel af BNP sig at have en positiv sammenhæng med eksportformåen. Effekten er dog ikke signifikant på et 10 pct. signifikansniveau. Opgøres forskning og i stedet pr. capita, er sammenhængen dog signifikant positivt. En anden indikator er andelen af forskning og udvikling, der er foretaget i virksomheder. Koefficienten til denne indikator er signifikant positiv i model 3, hvor de samlede udgifter til F&U opgøres som andel af BNP, men ikke i model 5 hvor F&U måles pr. capita. Samlet set viser resultaterne, at estimatet for priskonkurrenceevnens betydning for eksportformåen er robust over for at inkludere indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne. Ikke-priskonkurrenceevnen synes også af have en positiv betydning for eksporten, om end resultaterne her er mindre klare.

Vores resultater er nogenlunde på linje med Monteagudo og Montaruli (2009), om end de finder lidt tydeligere effekter af ikke-priskonkurrenceevne. Forfatterne analyserer 12 eurolandes eksport ved hjælp af en dynamisk panelanalyse. De finder, at udgifterne til forskning og udvikling som andel af BNP har en forsinket, positiv om end beskedne betydning for eksport af varer. De finder desuden, at antallet af pa-

¹ Ud fra et økonomisk rationale giver det ikke umiddelbart mening, at priselasticiteten er mindre end -1, da virksomheder i så fald kan øge omsætningen ved at sætte priserne op. Balistreri og McDaniel (2003) påpeger, at en analyse baseret på mere disaggregeret data vil give en højere priselasticitet. En disaggregering medfører, at varerne vil være nærmere substitutter for hinanden, hvilket øger prisens betydning for efterspørgslen og dermed priselasticiteten.

² Vi har desuden estimeret modellen med et produktionsgab for hvert enkelt land for at modellere en eventuel konjunktoreffekt på eksporten. Vi fandt ikke en signifikant effekt, og inddragelsen af produktionsgab havde heller ingen indflydelse på de andre estimater.

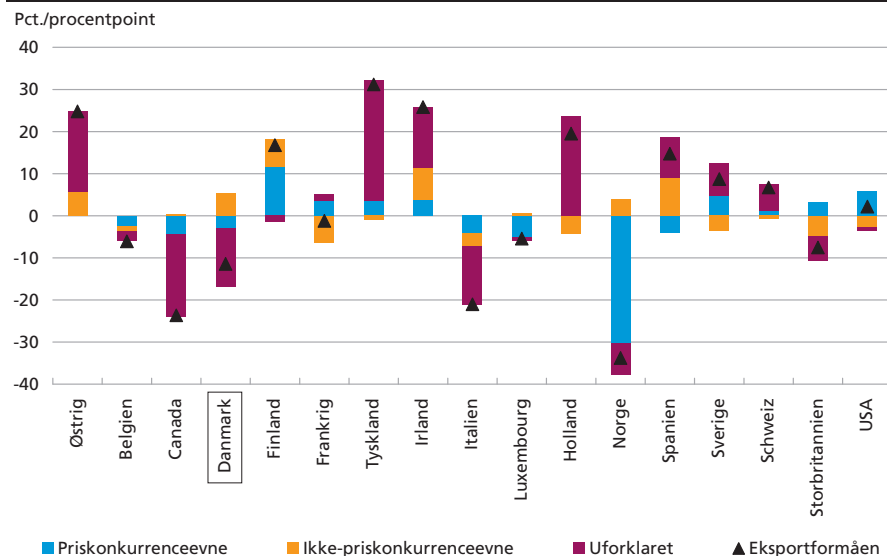
tenter i fremstillingssektoren har en signifikant effekt. Monteagudo og Montaruli (2009) argumenterer for, at det er mere korrekt at bruge beholdning end tilgang af patenter, hvilket kan forklare, at vi i vores model ikke finder en signifikant effekt af denne indikator i modellen.

På baggrund af den estimerede eksportrelation kan de enkelte landes udvikling i eksportformåen dekomponeres i bidrag fra priskonkurrenceevnen, indikatoren for ikke-priskonkurrenceevnen samt et bidrag, der ikke kan forklares af modellen. For omtrent halvdelen af landene har en forbedret priskonkurrenceevne løftet deres eksportformåen, og for omtrent halvdelen har ikke-priskonkurrenceevnen trukket op, jf. figur 5.7. For Belgien og Italien har begge trukket ned, mens det modsatte er tilfældet for Finland og Irland.

For Danmarks vedkommende viser dekomponeringen, at den gunstige udvikling i ikke-priskonkurrenceevnen har understøttet eksporten. Omvendt har forværringen af priskonkurrenceevnen trukket eksportformåen nedad. Den del af eksportudviklingen, der ikke kan forklares af modellen, varierer på tværs af landene, og for Danmark er den relativt stor. Det er et udtryk for, at der er faktorer med betydning for et lands eksport, som ikke opfanges af modellen.

DEKOMPONERING AF DEN TRENDRENSEDE UDVIKLING I EKSPORTFORMÅEN

Figur 5.7

Anm.: Dekomponeringen er foretaget omkring den negative fælles trend og viser således, om de to mål for konkurrenceevne har trukket op eller ned i landenes eksportformåen i forhold til trendniveauet. Udviklingen er fra den gennemsnitlige værdi for perioden 1995-97 til 2008-10. Luxembourg er fra 2000-02 til 2008-10, Schweiz er 1996-98 til 2006-08 og USA 1995-97 til 2007-09.

Kilde: OECD og egne beregninger.

Resultaterne tyder på, at eksportformåen på tværs af lande ikke kun er afhængigt af landenes priskonkurrenceevne. Andre måder at differentiere produkter på, som vi betegner som ikke-priskonkurrenceevne, kan have en betydning for et lands eksportformåen og den pris, som virksomhederne kan tage for sine produkter. Sammenhængen mellem indikatorerne for ikke-priskonkurrenceevne og eksportformåen er dog ikke tydelig og desuden forbundet med en betydelig usikkerhed.

Som vist ovenfor ligger Danmark i bunden, hvad angår udviklingen i priskonkurrenceevne. Baseres sammenligningen på indikatorer for ikke-priskonkurrenceevne, ligger Danmark bedre, og vores position er blevet styrket over de seneste 15 år. Det kan bidrage til at forklare, at Danmarks bytteforhold er blevet forbedret. Generelt er der dog stor usikkerhed forbundet med effekten af ikke-priskonkurrenceevne.

LITTERATUR

Andersen, Asger Lau og Morten Spange (2012), Produktivitetsudviklingen i Danmark, *Kvartalsoversigt* 1. kvartal.

Anderton, Bob (1999), Innovation, product quality, variety, and trade performance: an empirical analysis of Germany and the UK, *Oxford Economic Papers*, nr. 51.

Balistreri, Edward og Christine A. McDaniel (2003), A review of Armington trade substitution elasticities, *Économie internationale* 94-95, s. 301-314.

Beier, Niels Christian og Erik Haller Pedersen (2005), Løn, konkurrenceevne og betalingsbalance, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 1. kvartal.

Borchsenius, Vibeke, Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (2010), International trade in services – Evidence from Danish micro data, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, vol. 148(1).

ECB (2005), Competitiveness and the export performance of the Euro Area, *Occasional Paper*, nr. 30.

Finansministeriet (1986), Industrieksporten: konkurrenceevne og markedsudvikling, *Finansredegørelse*, kapitel XII.

Krugman, Paul (1989), Differences in income elasticities and trends in real exchange rates, *European Economic Review*, vol. 33, nr. 5, s. 1031-1046, maj.

Monteagudo, Josefa og Francesco Montaruli (2009), Analysing non-price competitiveness in euro area countries, *Measuring Italy's External Competitiveness*, s. 143-169, redigeret af Lorenzo Codogno og Luigi Paganetto, Rubbettino.

Navaretti, Giorgio B., Matteo Bugamelli, Fabiano Schivardi, Carlo Altomonte, Daniel Horgos og Daniela Maggioni (2010), The global operations of European firms, *The second EFIGE policy report*.

Pedersen, Erik Haller og Johanne Dinesen Riishøj (2008), Danmarks lønkonkurrenceevne, *Kvartalsoversigt*, 2. kvartal.

Pedersen, Erik Haller og Johanne Dinesen Riishøj (2009), Energieffektivitet og konkurrenceevne, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 2. kvartal.

Økonomi- og Erhvervsministeriet (2007), Danmark på de globale markeder, *Økonomisk Tema*, nr. 5.

Økonomi og Erhvervsministeriet (2011), Danmark i den globale økonomi – konkurrenceevneredegørelse 2011, udarbejdet af Økonomi- og Erhvervsministeriet i samarbejde med Finansministeriet, Undervisningsministeriet, Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling samt Beskæftigelsesministeriet.